

LUND UNIVERSITY

Drottninghög och Dalhem. Platser att vara stolt över

Thomasson, Joakim

2005

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Thomasson, J. (2005). *Drottninghög och Dalhem. Platser att vara stolt över*. Kulturförvaltningen i Helsingborg.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Detta är en egensinnig och kanske underlig bok. Den handlar om vad som finns där bakom det tillrättalagda och genomorganiserade. I bostadsområdena Dalhem och Drottninghög, som ligger i Helsingborg, finns landskap och platser som berättar andra historier än de vanliga. Där, inbäddat men fullständigt synligt, finns andra bilder av områdena än de som förekommer i det allmänna medvetandet och i den offentliga statistiken. Välkomna till en upptäcktsfärd i Drottninghögs och Dalhems unika och stolta landskap.

HELSINGBORG

ISBN
91-976050-0-X

DROTTNINGHÖG OCH DALHEM platser att vara stolt över

DROTTNINGHÖG OCH DALHEM

platser att vara stolt över

Joakim Thomasson

DROTTNINGHÖG OCH DALHEM

platser att vara stolt över

Boken är publicerad inom projektet *Kultur i bostadsområden*

Kulturförvaltningen

Dunkers kulturhus

Kungsgatan 11

252 21 Helsingborg

Tel +46 (0)42 10 49 18

E-post poul.witting@helsingborg.se

© Joakim Thomasson och Kulturförvaltningen i Helsingborg

Tryck Daleke Grafiska AB 2005

Omslagsfoto Jonas Linné

Grafisk formgivning Thomas Hansson

Kartorna är framställda av författaren på grundval av material från Stadsbyggnadskontoret i Helsingborg

ISBN 91-976050-0-X

DROTTNINGHÖG OCH DALHEM

platser att vara stolt över

Joakim Thomasson

innehåll

**1. BILDER AV TVÅ
BOSTADSOMRÅDEN I HELSINGBORG**
sidan 7

**2. DROTNINGHÖG OCH DALHEM
– TVÅ BOSTADSOMRÅDEN I HELSINGBORG**
sidan 11

3. FORNLÄMNINGARNA OCH FILBORNA
sidan 29

**4. KULTURLANDSKAPEN VID
DROTNINGHÖG OCH DALHEM**
sidan 75

5. DET UPPLEVDA LANDSKAPET
sidan 97

6. UTGRÄVNINGEN
sidan 109

**7. ATT ÅTERVÄNDA TILL
FÖRFLUTENHETENS LANDSKAP**
sidan 125

**8. DROTNINGHÖG OCH DALHEM
– PLATSER ATT VARA STOLT ÖVER!**
sidan 133

**9. MER OM BOSTADSOMRÅDENA,
ARKEOLOGI OCH HISTORIA**
sidan 137

10. BILDER FRÅN BOSTADSOMRÅDENA
sidan 145

Nu har det gått 7 år sedan Kultur i bostadsområden startade. Detta ständigt pågående projekt syftar till att engagera Helsingborgs barn, ungdomar och vuxna i olika kulturrelaterade projekt. Stadens etablerade kulturinstitutioner, som stadsteatern, symfoniorkestern och museerna, har öppnats för fler delar av befolkningen än vad som var fallet tidigare. Det är lyckade och livfulla samarbeten. Jag hoppas att denna bok engagerar till fler upptäcksfärder i bostadsområdena.

Poul Witting

Kultur i bostadsområden

1.

BILDER AV TVÅ BOSTADSOMRÅDEN I HELSINGBORG

Den 20 augusti och den 5 september år 1977 skickade den amerikanska rymdflygstyrelsen NASA upp rymdsonderna Voyager 1 och 2 för att studera vårt solsystem och dess yttersta gränser. Med på resan finns förutom mätutrustning och teleskop, även två gyllene skivor. Skivorna innehåller 115 bilder, hälsningsfraser på 55 utvalda språk, 27 musikstycken och 21 ljud från olika djur och företeelser. Skivorna är budskap till främmande intelligenser och skall representera jorden. Valet av innehåll var givetvis styrt av skivornas inneboende kapaciteter. Det fanns exempelvis inte några lukter lagrade, lika omöjligt var det att utifrån bilder och ljud få en uppfattning om pyramidernas byggnadsmaterial och relativa skalförhållanden. Inte heller var urvalet gjort på grundval av att mänskligheten blev tillfrågad om vad som var representerande. Urvalet gjordes av en kommitté ledd av professor Carl Sagan från Cornells universitet i USA.

Samma sak är det med bostadsområden. De representeras av bilder. Frågan är vem eller vilka som väljer ut bilderna och hur de skapas. En faktor i sammanhanget är den offentliga statistiken. Den är både bra och dålig. Bra därför att den identifierar bostadsområden med problem och bostadsområden utan problem. Dålig därför att den hjälper till att peka ut något som problematiskt som redan uppfattas som problematiskt. Det redan avvikande presenteras återigen som avvikande – offentliga sanningar är svåra att komma ifrån. Men vad är det som väljs ut i den offentliga statistiken. Arbetslöshet, ohälsotal, utbildningsnivåer och socialbidragsberoende i all ära, men finns det inget annat? Det är svårt att göra statistik på känslan att gå ut med sin hund eller stoltheten av att ha byggt en koja. Är det kommittéer som väljer ut vad som skall undersökas?

Bostadsområdena Drottninghög och Dalhem är sådana områden. Sådana som är en del av miljonprogrammet med tillhörande rykten och renommé. De är bekräftade och återbekräftade som dåliga och negativa i det offentliga medvetandet.

Det är dags att skicka upp Voyager 3 med andra bilder av Dalhem och Drottninghög. Från startpunkten vid Drottninghögs centrum skall raketten avfyras upp över de stolta gula höghusen på Dalhem genom molnen och vidare mot himlavalvet med andra historier.

Människor och platser hänger ihop, de är ömsesidigt beroende av varandra. Platsen gör människan och människan gör platsen. Till detta kommer också identitet, tid och ursprung. Identiteten är summan av platsen och människorna. Ursprunget finns i människans erfarenheter av platser – var man har bott. Tiden är det som hela tiden fortgår och gör händelser och skeenden oåterkalleliga. Tillsammans bildar människorna, platserna, identiteterna, tiden och ursprunget länkar i en sammanhållen kedja. De lever i symbios. Detta är en bok om platser, människor, tid och ursprung, som hoppas stärka identiteterna, en känsla av sammanhang. Det är åtta mångspektrala bilder som inte har framkommit i de rymdsonder som skickats upp tidigare.

Varje bild kan emellertid tolkas på lika många sätt som det finns människor. Du som läser boken och som inte har varit i områdena – åk dit och använd stigarna. Att gå eller bruka landskapet är något annat än att titta på kartor. Du som bor i något av områdena – snegla lite annorlunda på det som finns där runt omkring dig. Det finns hela tiden nya vinklar och tolkningar av de bilder som framställs i denna bok.

Den första bilden – *Drottninghög och Dalhem – två bostadsområden i Helsingborg* – som har laddats ner till rymdskeppets gyllene skiva handlar om hur områdena ser ut idag, den 3 december 2005. Bilden är förmedlad ur ett rörelseperspektiv; hur man går, cyklar, kör bil och åker buss genom och förbi bostadsområdena. Hur kommer man dit? Vad ser man när man åker förbi? Arkitekturen lyfts fram. Det finns en estetik som ofta är negligerad, och värd att lyfta fram. Språket är beskrivande, som i en filmrecension.

Den andra bilden – *Fornlämningarna och Filborna* – lyfter fram det officiella och inofficiella förflutna. Samtidigt presenterar den också tiden. Det som har hänt mellan intention och det som sedan blev något som är varaktigt övergivet. Här finns landskapet från de gamla kartorna och de fornlämningar som registrerats och administreras av myndigheterna. Många bilder föreställer något som inte längre finns. Platsen där Filbornaskatten hittades består idag av en dunge av träd. Men varför grävdes den ner just där, och vad kan man se för fragmentariska spår av det sammanhanget idag? Språket är konstaterande som i en arkeologisk redogörelse.

Den tredje bilden – *Kulturlandskapen vid Drottninghög och Dalhem* – skall demonstrera de senaste maktprojekten som försökt stöpa landskapet efter sin form. Det är också en illustration av resurser, möjligheterna att forma, men också förgängligheten. De stora projekten blir också fornlämningar. Men där finns också nycklar till hur man kan se förändringar i något som inte vill vara föränderligt, och kritik av projekten.

Den fjärde bilden – *Det upplevda landskapet* – visar på hur upproren mot det tillrättalagda ser ut, hur de kan upptäckas och dokumenteras. Kapaciteten hos maktprojekten gör att vardagen i stor utsträckning blir till bruk och användande. Bruket har dokumenterats av elever från Drottninghögsskolan. Vad är det som skiljer deras kartor från de officiella kartverken?

Den femte bilden – *Utgrävningen* – handlar om sökandet efter ett komplicerat och mångfacetterat ursprung. I detta fall är det platsen Drottninghög som undersöks, vägen bakåt i tiden är lika spretig som hos de som gräver. Men bilden presenterar lika mycket proceduren att gräva och vad det har för konsekvenser för deltagarna, och inte minst att tämja ett vilt landskap.

Den sjätte bilden – *Att återvända till förflutenhetens landskap* – är en träff med det som en gång varit och som för alltid är förbi. Det är betraktarens betraktelse, och viktigheten av att ha något att komma tillbaka till.

Den sjunde bilden – *Drottninghög och Dalhem – platser att vara stolt över* – föreställer förbindelserna mellan de andra bilderna. Det är ett försök att illustrera kedjan mellan människorna, platserna, identiteterna, tiden och ursprunget. Samtidigt illustrerar den svårigheterna att byta invanda mönster och förändra det som är.

Sist i boken finns också ett kapitel med färgbilder. De är i första hand placerade där av ekonomiska orsaker. Det är dyrt att trycka en bok helt i fyrfärg. Samtidigt har det en poäng att presentera ett avskilt avsnitt nästan helt utan text. Bilderna bildar en sekvens av visserligen ordnade men i huvudsak outtalade sammanhang utan kommentator. Bilderna lever sitt eget liv och tolkas på ett annat sätt. **Det är den åttonde bilden.**

Det finns också en del i boken – *Mer om bostadsområdena, arkeologi och historia* – som innehåller lite mer sparsmakad information om vad som skrivits om de ämnen som berörts i boken och en ordlista med begrepp som kanske inte är så vanligt förekommande. Sist men inte minst finns en presentation av hur arkeologer delar in historien i olika kulturhistoriska perioder.

Nu återstår det att se om främmande intelligenser kan läsa innehållet på rymdsondens gyllene skiva. Förhoppningen är också att några jordbor dechiffrerar den gyllene disken och uppdaterar den med ny information.

Projektet *Drottninghög och Dalhem – platser att vara stolt över* initierades under början av år 2003 av processledaren Poul Witting, inom ramen för Helsingborgs kulturförvaltnings ständigt pågående projekt *Kultur i bostadsområden*.

Den arkeologiska undersökningen och utställningen på Fredriksdals Friluftsmuseum genomfördes år 2003 av elever i årskurs 5 och lärare vid Drottninghögs-skolan. Dessutom medverkade eleverna och lärarna vid Drottninghögsdagen i Hålan under sommaren samma år. Eleverna var: *Anis Aden, Zainab Al Habduni, Alaf Alshaikhli, Dennis Andersson, Thomas Andersson, Alexander Borg, Daniel Dahlgren, Faruk El-Zoubi, Peyman Farajian, Sharlot Fye, Djana Gudinci, Anton Hedberg, Ermin Idrizovic, Jowan Ilic, Dajana Jozic, Nadia Karagianni, Linus Karlsson Kittel, Ana Katinic, Mia Kovacevic, Ante Krajcinovic, Meri Lambrakis, Jessica Landberg, Jo-Anna Lima Fortes, Mattias Linell, Robin Linell, Mohammad Mahmoud, Johanna Malmros, Ivan Marijic, Mouhamad Mourad, Daniel Nilsson, Maria Nilsson, Linn Nykvist, Emelie Paulsson, Simon Pihlblad, Sadik Sadiki, Adin Sajdic, Marigona Shaqiri, Caroline Sjöberg, Irma Smajic, Quendrim Sogojeva, Tadej Stanic, Emma Stjärnberg, Salih Tosun, Zeljko Zekanovic & Mattias Zimmermann*. Lärare för klassen var Ingela Ericsson Trenck, Susann Eriksson, Christian Gebaut och Ann-Chatrine Rönn-dahl. Magnus Andersson deltog som grävningsledare vid utgrävningen. Chefen för den publika avdelningen på Fredriksdals friluftsmuseum Ulf Dahlström och personal vid Fredriksdals Friluftsmuseum hjälpte till att förverkliga utställningen. Fredrik Nihlén, Pelle Johansson och personal vid Dunkers kulturhus stadshistoriska avdelning har under hela projektet hjälpt till med visningar och material.

Klass 8A på Dalhemsskolan medverkade år 2005 vid en landskapsinventering. *Alexander Meigård, Robin Persson, Sara Danielsson och Marie Billstén* gjorde tillsammans med klassföreståndaren Eva Svensson den lilla skriften Dalhems Mötesplatser. De deltog även vid Dalhemsdagen i Gubbaparken år 2005 där Piia Lambert var projektledare.

Samarbeten upprättades med Fredriksdals Friluftsmuseum, Kulturmagasinet, Dunkers Kulturhus och stadsdelsbiblioteket på Drottninghög, Helsingborgshem, Kungliga Myntkabinettet och Statens Historiska Museum i Stockholm, samt Institutionen för Arkeologi och Antikens historia vid Lunds Universitet.

Tack till Jonas Linné och Tommy Ebersjö på Helsingborgshem för hjälp med bilder och faktauppgifter angående bostadsområdena. Docent Peter Carelli vid stadshistoriska avdelningen på Dunkers kulturhus och stadsantikvarie Karin Gustavsson har varit behjälpliga på många olika sätt. Thomas Hansson har varit ett utmärkt och nödvändigt bollplank när det gäller hur texten skulle utformas grafiskt och under hela processen kommit med förmanande kommentarer. Mats Malmstedt har varit mycket behjälplig med att granska språket i boken. Utan Poul Witting och hans enträgenhet hade det här projektet aldrig blivit av. Tack Poul.

2.

DROTTNINGHÖG OCH DALHEM – TVÅ BOSTADSOMRÅDEN I HELSINGBORG

Drottninghög och Dalhem är två bostadsområden i de nordöstra delarna av Helsingborgs tätort. Fågelvägen är det ca tre kilometer från Helsingborgs centrum, följer man närmsta vägen så är sträckan omkring 3,5 kilometer.

De båda bostadsområdena ligger längs med viktiga och vältrafikerade vägar. I nordväst löper Ängelholmsvägen, som är en del av E4: an, norrut mot Stockholm. Söder om Drottninghög finns Vasatorpsvägen som förbinder centrum med industriområdena och villasamhällena i de östra delarna av kommunen. Öster om Dalhem ligger Österleden. Denna fungerar som en ringled runt Helsingborg, och är också huvudstråket för trafiken till Höganäs.

Runtomkring Dalhem och Drottninghög finns för staden viktiga industriområden. På Berga industriområde finns djursjukhus, brandstation, kriminalvårdsanstalt, grossistfirmor, bilvaruhus, kontorshotell, och olika typer av varuhus. På Väla industriområde, i nordost, finns en av Sveriges största köpcentra, en stor inomhusgalleria där i princip samtliga av landets butikskedjor representerade. Runt köpcentret finns fler företag, som IKEA, Toys”r”us, SIBA mm. I öster breder Filborna industriområde ut sig. Här finns mer verkstäder, lagerlokaler, bilsprotar och småindustrier. Längst i öster finns stadens soptipp.

Dalhem och Drottninghög är på så sätt inga okända områden. Alla som tagit sig till och från affärer eller andra lokaliteter i industriområdena, eller som har använt sig av transportlederna, har passerat de båda bostadsområdena. De som bor där har också lätt att med bil ta sig till dessa platser. Nära Drottninghög, i väster, finns också en stormarknad för dagligvaror.

Dalhem och Drottninghög är trots det kommunikativt centrala läget beläget i utkanterna bland de bostadsområden som utgör Helsingborgs tätort. Villaområdet Berga bildar en kil mellan Drottninghög och Dalhem i de norra delarna. I söder ligger Fredriksdals bostadsområde. Här finns flerfamiljshus

Helsingborgs kommun. Bostadsområdena Dalhem och Drottninghög är markerade med en stjärna.

byggda i tre till sex våningar. Bortom Dalhem i öster finns inga bostadsområden förrän villasamhällena i Björka och Ödåkra.

Om vägarna är förbindande för bilister, så är de många gånger begränsande för cyklande och gående. Det finns planskilda korsningar. Vardera två tunnlar finns under de stora trafiklederna Ängelholmsvägen, Österleden och

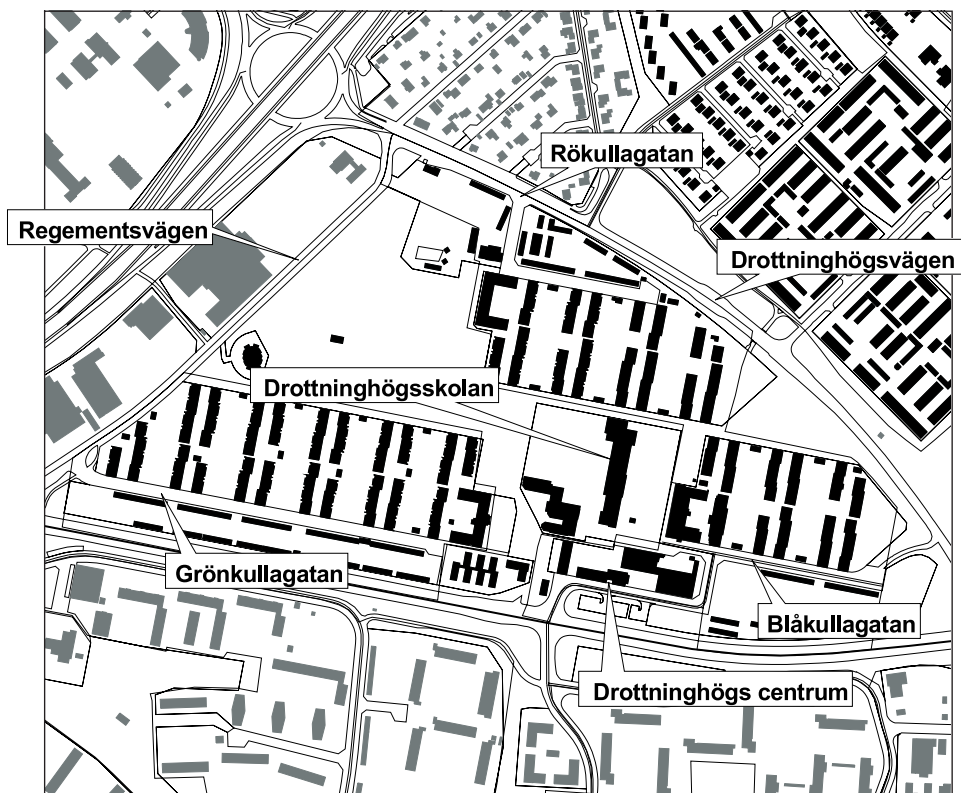

Dalhem och Drottninghög med kringliggande motortrafikleder.

Vasatorpsvägen. På dessa färdas bilar och andra fordon i höga hastigheter. Två tunnlar finns också under Drottninghögsvägen, där hastigheten är begränsad till 50 km/h. Men annars så begränsas rörelserna till övergångstillen. De stora trafiklederna är på detta sätt restriktioner för de långsamma rörelserna till och från bostadsområdena. För att ta sig ner till stan (centrum) och ut till någon av affärerna i industriområdena via cykel eller som gående, är människor huvudsakligen hänvisade till speciella stråk. Tunnelarna utgör tvingande nålsögon för rörelserna till och från Drottninghög och Dalhem.

Drottninghög

Bostadsområdet Drottninghög byggdes under perioden från år 1966 till 1969. Initiativet togs av Helsingborgs stad och det var allmännyttan i form av Helsingborgshem som var byggherre. Projektet var en del av en landsomfattande

Karta över Drottninghög.

politisk målsättning att bygga en miljon nya bostäder under tio år, det s.k. *miljonprogrammet*. Drottninghög var Helsingborgs första och hittills överlägset största satsning på bostadsbyggande. År 2003 uppgick befolkningen till 4490 personer.

Bebyggelsen på Drottninghög består av 52 stycken mestadels tre våningar höga flerfamiljshus innehållande hyresrättslägenheter. De är uppdelade i tre kvarter som sammanbinds av lokalgator. I väster finns Grönkullagatan, i norr Rökullagatan och i öster löper Blåkullagatan. Husen ligger i parallella rader som är grupperade kring gemensamma gårdar. Från gårdarna mynnar portuppgångarna till husen, och via gårdarna tar man sig också till lokalgatorna och parkeringsplatserna. Mellan gårdarna finns lekplatser och grönområden i form av planteringar och gräsmattor. Det finns också tvärsgående mindre gång- och cykelvägar mellan huslängorna, som gör det möjligt att ta sig från den ena gården till den andra. I varje kvarter finns vardera ett U-format loftgångshus

Gårdsexteriör från grönkullagatan på Drottninghög. Fotografi Jonas Linné, Helsingborgshem.

(kallat U-husen). På Grönkullagatan fungerar det som seniorboende och på Blåkullagatan finns en vårdcentral inrymd. I dessa hus finns också hissar. Gavelpartierna på två av husen i området har också byggts på med en fjärde våning. Det finns också tre förskolor på Drottninghög. Två ligger i den östra änden av Grönkullagatan, den andra vid Regementsvägen.

Mellan gårdarna och längs med lokalgatorna står mindre träbyggnader som fungerar som cykelgarage och förråd. Parkeringsplatserna är också försedda med garagelängor.

Centralt på området finns en grundskola, Drottninghögsskolan med tillhörande skolgård, och en kyrka. I anslutning till dessa i söder ligger områdets centrum med apotek, kvarterspolis, bibliotek, multitek, pizzeria, affär, mm.

Biltrafiken är separerad från gående och cyklister. Inom området finns bara gång och cykelvägar. Kring skolgården finns också staket och grindar som förhindrar cykeltrafik.

Bostäderna

Husen är byggda av prefabricerade störellement i betong och har mestadels plana tak. Vissa av husen har i efterhand försetts med sadeltak. Byggnaderna har tydliga fram- och baksidor. Mot gårdarna är fasaderna klädda med vitgrå eternit. Varje lägenhet, utom en på nedre botten, har tre fönster mot gården. På Rökullagatan är det mittersta är något större än de övriga. Fasaderna mot de mellanliggande grönområdena är utformade på ett annat sätt. De olika våningsplanen är avdelade

Fasaden mot grönområdena på husens baksida.

med långsgående betongelement. Mellan dessa finns partier som är belagda med stående panel och jämnstora fönster (två från varje lägenhet), samt balkonger och uteplatser. Ursprungligen låg balkongerna huvudsakligen bakom betongelementen, men numera har vissa glasats in och skjuter ut från de annars sammanhållna fasadlinjerna. Balkong- och altanfönstren är större, och omfattar nästan ytan från golv till tak. Men fönstervolymen framgår inte bakom balkongerna. På baksidorna finns också tämligen stora och staketomgärdade uteplatser. De mellanliggande betongpartierna har målats vita. Färgen på panelen skiftar från en gård till en annan, och går igen på de mellanliggande cykelgaragen. Husens gavlar och bottenpartier är klädda med mörkrött helsingborgstegel.

Antal rum	1	2	3	4	5	6
Antal lägenheter	48	205	324	507	32	3
Storlek (kvadratmeter)		69	72	92		
Hyra (kr/månad)		4029	3936	4878		

Hyresrätter på Drottninghög.

På Drottninghög finns sammanlagt 1114 lägenheter, bestående av allt ifrån ett rum med pentry till fem rum och kök. De flesta lägenheter har fönster på båda långsidorna, och har på så vis både morgon- och kvällssol. Vad gäller de större lägenheterna finns två typer av planlösning. På Grönkulla- och Blåkullagatorna finns kök med utrymme för matplats. På Rökullagatan innehåller lägenheterna ett korridorkök och ett allrum. Allrummet fördelade ursprungligen tillträde till både kök, vardagsrum och ett av sovrummen, och var också menat som matrum.

Planlösningen på lägenheterna på Blåkulla- och Grönkullagatan. Från Göran Segergrens bok om Drottninghög.

Drottninghög's centrum och skolan

Byggnaderna på Drottninghög's centrum kringgärdar två planskilda torgliknande rum. Torget i öster är utformat som ett kommersiellt rum som huvudsakligen kringgärdas av butiker. Längs med fasaderna finns takförsedda arkader, stödda av betongpelare. Arkaden fortsätter längs med, och förbinder därmed torget med, den intilliggande gatan. Markplanet på torget i väster ligger på en betydligt lägre nivå. Ursprungligen fanns bank, bibliotek och fritidsgård i de intilliggande byggnaderna i söder och väster. I de norra och östra delarna finns både en slutande backe och branta trappor upp till det östra torget. Längs med backen finns inåt torget ett cylinderformat räcke, dekorerat med klot. Från början var detta

Drottninghögens centrum. Fontänens bassänger och backen upp till butikerna.

orangefärgat, numera är det ljusblått. Ur en kubformad fontän i svart granit porlar vatten som rinner nerför trapporna till ett system av grunda bassänger.

Byggnaderna har utformats på ett annat sätt. De längsgående betongelementen och panelpartierna saknas. Det som skapar en arkitektonisk samhörighet mellan bostäderna och centret är framförallt Helsingborgsteglet och de plana taken. Fasaderna är nästan helt klädda med tegel. På vissa platser, bryts tegelfasaden upp av längsgående partier med fönster och vit plåt. Detta ansluter formmässigt till den horisontella uppdelningen av bostadshusens baksidor.

Skolan har samma karakteristika vad gäller den exteriöra utformningen. Den består av en långsmal byggnadskropp med plant tak. Huvuddelen är en våning hög, i norr och söder avslutas längan av högre byggnadsdelar (tidigare matsal och idrottssal). Fasaden är klädd med ett något ljusare och rödare tegel, jämfört med det mörkare Helsingborgsteglet. Teglet bryts av med längsgående partier med fönster och vit plåt. På senare tid har den ursprungliga fasaden brutits av tillbyggnader klädda med guloranger tegel.

Dalhem

Dalhem byggdes under början av 1970-talet (1971-1974), och var/är liksom Drottninghög en del av miljonprogrammet. Det finns flera olika upplåtelseformer, eller bostadsområden med olika byggherrar, eftersom man från kommunens sida ville att området skulle bebos av människor med olika ekonomiska förutsättningar och intressen. Längs med Silvåkragatan och Brohultsvägen finns

Karta över Dalhem med lokalgatorna markerade.

354 villor och radhus. I de norra delarna av Dalhemsvägen ligger bostadsrättsföreningen Kjellstorp (HSB) med 338 lägenheter. De största delarna, längs med Annero- och Dalhemsvägen, omfattas av 1618 hyresrätter ägda av Helsingborgshem. Dalhem är med sina 2310 bostäder Helsingborgs största miljöprogramsområde. År 2003 bodde 4490 personer i området.

Samtliga lokalgator i området är precis som på Drottninghög återvändsgränder. Dalhemsvägen som i norr fortsätter österut som Brohultsvägen, samt Annerovägen är de huvudsakliga transportlederna för biltrafik till och från Dalhem. Silvåkragatan förmedlar trafik till villorna på västra Dalhem och Berga.

De huvudsakliga lokalgatorna, Dalhems- och Annerovägen, förefaller ligga på en lägre nivå än själva bebyggelsen. Detta gör att de många kombinerade cykel- och gångbroar som finns över dessa gator blir mer tillgängliggjorda för rörelser i området. Förutom i villaområdena är biltrafiken separerad från cyklister och gångtrafikanter. För gående och cyklister är kommunikationslederna i de bilfria delarna av Dalhem uppbyggda kring huvudleder. Dessa löper mellan de olika områdena och mellan kvarteren, och ansluter till broarna.

Det finns tre större grönområden på Dalhem. I ett kilformat område mellan Annero- och Dalhemsvägen i söder ligger Gubbaparken. Här finns en stor lekplats, ett litet skogsparti och fotbollsplaner. I nordost, och i ett stråk söderut längs med Österleden, är Kojakparken eller Kullarna belägna. Gröningen karaktäriseras i de norra delarna av talrika kullar, som tillkommit genom grustäktarbeten. Här finns frisbeegolfbana, lekplatser, fotbollsplaner, mm. I de nordvästra delarna ligger Dalhemsskogen. Detta är ett mindre parti med lövskog som tidigare tillhörde sanatoriet i Källstorp.

Träden i Gubbaparken med några av hyreshusen vid Annerovägen i bakgrunden.

Dalhems centrum med de sammanbyggda höghusen i bakgrunden. Fotografi av Jonas Linné, Helsingborgshem.

Hyresrätterna på Dalhem

Hyresrätterna på Dalhem är samlade i 111 stycken två våningar höga flerfamiljshus och fyra stycken åttavånings höghus. Bebyggelsen är uppdelad i tolv kvarter, som innehåller mellan 4 och 12 bostadshus. Samtliga kvarter är försedda med mansnamn som börjar på bokstaven *E*.

Tvåvåningshusen är placerade i parallella husrader, grupperade i elva kvarter. I utkanterna av dessa är några av husen tvärsgående. I varje kvarter finns två öppna ytor, en som innehåller parkeringsplatser och en annan som innehåller lekplatser. Mellan de öppna ytorna och bostäderna finns förrådslängor i trä, som omöjliggör kontakt mellan de öppna ytorna och bostäderna. Varje kvarter har en egen friliggande byggnad som fungerar som möteslokal eller liknande. Intill de öppna ytorna finns också tvättpaviljonger. Dalhemsgården, som har gett området dess namn, finns fortfarande kvar och är belägen i det minsta av kvarteren. I samband med anläggandet av bostadsområdet byggdes den om till fritidsgård med djur (hästar, getter, kaniner) och en stor lekhall. Numera har djuren tagits bort, kvar finns en mer ordinär fritidsgård.

Dalhems fyra höghus tillsammans med centret utgör det tolfte kvarteret. De ligger på en rad längs med byggnaden som utgör Dalhems centrum. Höghusen

Gårdsexteriör från xxx-vägen på Dalhem. Fotografi av Jonas Linné, Helsingborgshem.

innehåller seniorboende och bostäder för funktionshindrade förutom 'vanliga' hyresrätter, och är sammanbyggt med centret. Detta är i sin tur utformat som en mindre inomhusgalleria. Numera finns butik, frisör, en tvättcentral för hyresgästerna i höghusen, dagverksamhet för funktionshindrade och matsal för eleverna i den intilliggande Dalhemsskolan.

Bostadshusen är byggda på en stomme av prefabricerade betongelement och har svagt sluttande sadeltak. Väggarna var ursprungligen klädda med gult tegel, men har senare övertäckts med en ljusgul något pastellaktig puts. De vitmålade balkongerna är lagda utanför själva byggnadskroppen, på utskjutande delar av bjälklaget mellan de båda våningarna. Taken är uppåtriktade och avviker från de nedåtsluttande sadeltaken på själva husen. Balkongräckena är målade i pastellfärger som gå igen på de kringliggande förrådslängorna. Portuppgångarna markeras av en smal utskjutande byggnadskropp och ett platt verandaliknande tak där gatunumret finns angivet.

Hyresrätterna består mestadels av 50-80 kvadratmeter stora tvåor och treor. I låghusen är lägenheterna genomgående, det finns fönster och uteplats/balkong

åt båda sidorna av huset. Lägenheterna är uppbyggda kring en större gemensam tambur, som förmedlar tillträde till i princip samtliga rum. Köken är gjorda för att innehålla matplatsen.

Antal rum	1	2	3	4	5
Antal lägenheter	120	792	513	193	-
Storlek (kvadratmeter)		53	81	99	
Hyra (kr/månad)		3220	4555	5692	

Hyresrätterna på Dalhem.

Den arkitektoniska utformningen av skolan och centret ansluter till hyresrätterna genom att samma typ av tegel har använts som fasadbeklädnad. I övrigt skiljer sig byggnaderna genom att de har platta tak, och att det finns stora partier av fasaderna som är klädda med plåt. På skolan har plåten målats ljusblå, på centret är den orange. Själva skolbyggnaden består av tre parallellt liggande en våning höga längor som i ena kortsidan förbinds av en korridor. Idrottssalen är belägen i en högre enskild byggnad längre söderut på skolgården. Dalhems centrum är sammanbyggt med höghusen. Mot Dalhemsvägen domineras fasaden av det gula teglet, på den andra sidan öppnar sig byggnaden genom stora och talrika fönster. Höghusen består av fyra parcellbyggnader. Fasaderna är klädda med gul plåt. Balkongerna är byggda utanför själva byggnadskropparna och har orange beklädnad som ansluter till färgsättningen i centrat.

Kjellstorps bostadsrättsområde

Byggnaderna i bostadsrättsföreningen är i två plan och har svagt sluttande valmat sadeltak. De har en stomme av prefabricerade betongelement. Fasaderna är försedda med likaledes prefabricerade kvadratiska skalmursegment i betong, som tydligt framträder i fasaden. Yttersidan av dessa element har lagts med en typ av gråvit småsten (ballast). Ingångarna markeras av tvärgående fält med liggande grön träpanel, en färg som också går igen på balkongerna. Men de markeras också av små utbyggda förstukvistar, med grön träpanel på sidorna. Ingångarna mynnar ut på gemensamma gårdar, som delas av motstående byggnader. Fönstren är stora och jämnhöga, men varierar i bredd. Både på husens fram- och baksidor finns stora uteplatser.

Bostadsrättsområdet ligger norr om Dalhems centrum, längs med såväl Dalhemsvägens norra delar som Kojakparken. I öster finns en slingrande rad

av parallella byggnader, orienterade med gavlarna mot parkområdet. I de övriga delarna saknas detta topografiska hänsynstagande. Husen ligger huvudsakligen i två led med långsidan mot Dalhemsvägen. På ömse sidor av dessa hus finns områdets parkeringsplatser och garage.

Villor och radhus

Villaområdena ligger i de norra och västra utkanterna av Dalhem. Inom de olika områdena är arkitekturen enhetlig. Villorna längs med Silvåkragatan är exempelvis uppförda med branta sadeltak, där grunden är klädd med tegel. Stående panel finns på de översta gavelpartierna och i längsgående fält vid långsidornas fönster. I de allra nordöstligaste delarna, vid Brohultsvägen, finns en mer brokig bebyggelse, där villorna är individuellt utformade. Längs med hela Brohultsvägen finns också äldre småhusbebyggelse. Centralt ligger Källstorps gamla sanatorium.

Tillträdet till bebyggelsen är ordnad enligt två huvudsakliga principer. Dels finns garage och parkeringsplatser samlade kring en gemensam yta, dels finns det delar där bilar kan köra direkt in till villorna, som har egna garage eller parkeringsplatser på sin tomt.

Den äldre bebyggelsen längs med Brohultsvägen i de nordöstra delarna av Dalhem.

Människorna i bostadsområdena

Miljön säger naturligtvis något om människorna som lever där. Skillnaderna mellan upplåtelseformer betyder också skillnader i ekonomi. Att köpa villa, radhus och bostadsrätt kräver kapitalinsatser i form av förmögenhet och/eller kreditvärdighet enligt bankernas normer (fast arbete med tillräckligt hög lön och inga betalningsanmärkningar). Hyresrätter kräver visserligen också inkomster, men kraven är inte lika höga. I miljonprogramsområdena, åtminstone de som drivs av allmännyttan, finns (eller fanns när de byggdes) också socialpolitiska målsättningar. Där skall det också finnas bostäder för funktionshindrade, socialt belastade familjer, o.s.v. Investeringar i villaboende och bostadsrätter för bostadslösa, sjukskriva och flyktingar är mindre vanligt.

Det är lätt att peka ut problematiken i miljonprogramsområdena. Människorna som lever i dessa har lägre utbildning, högre arbetslöshet, lägre inkomster, är sjukskrivna oftare, och människorna som bor där är i större utsträckning födda i något annat land. Kunskapen om detta verkar i två riktningar. Det innebär att myndigheterna och andra sociala institutioner blir medvetna om problematiken och kan göra något åt det. Men det innebär samtidigt att människorna i områdena blir stigmatiserade, och att områdena hela tiden återproduceras som problemområden i folks medvetenhet.

Den sociala topografin

Helsingborgs sociala topografi är både välkänd och ökänd. Gränserna mellan rik och fattig är knivskarp. Att bo på olika sidor av en gatsträckning kan innebära en skillnad på uppemot 90 000 kr i årsinkomst. Förmögna människor och personer med höga inkomster bor i de centrala delarna av staden och i ett stråk norrut till Laröd och Hittarp, samt kring Råå och Rydebäck i söder. De som har lägst inkomster bor i de södra, östra och nordöstra delarna av staden.

I skriften *Områdesbilder Helsingborg*, sammanställd av Marianne Toreblad på kommunstyrelsens förvaltning, framgår skillnaderna med all önskvärd tydlighet. Man har undersökt hur stor andel av befolkningen i de olika bostadsområdena som har eftergymnasial utbildning, hur stor andel som har arbete, medelinkomst, ohälsotal, andel arbetslösa och andel som uppbär socialbidrag. Dalhem och Drottninghög är bland de bostadsområden som utmärker sig negativt. Medelinkomsterna är lägre än i övriga Helsingborg, ohälsotalet större liksom andelen arbetslösa och socialbidragstagare (se tabellen här intill). Detta gäller även sådana saker som utbildningsnivå och ohälsotal. På Drottninghög och Dalhem har endast en mindre del av befolkningen eftergymnasial utbildning, man är också i högre utsträckning borta från jobbet.

Bostadsområde	Andel eftergymnasial utbildning	Andel förvärvsarbete	Medelinkomst	Ohälsotal	Andel arbetslösa (inklusive åtgärd)	Andel med socialbidrag
Dalhem	16 %	62,8 %	180 500 kr	72,7	10,3 %	7,2 %
Drottninghög	14,5 %	52,5 %	153 600 kr	85,3	14,5 %	9,6 %
Fredriksdal	19,8 %	56 %	160 400 kr	71,6	12 %	10,6 %
Stattena	36,7 %	72,5 %	209 300 kr	40,2	8 %	4,6 %
Tågaborg S	44,9 %	77,5 %	225 800 kr	32,6	8,1 %	1,9 %
Tågaborg N	50,3 %	76,9 %	281 200 kr	29,9	5,1 %	1 %
Hittarp-Laröd	51,3 %	80,6 %	310 800 kr	23	5,1 %	0,8 %
Hela Helsingborg	31,2 %	70,6 %	216 500 kr	47,7	7,9 %	4,6 %

Utdrag från det statistiska underlaget för år 2003 i skriften 'Områdesbilder Helsingborg', sammanställd av Marianne Toreblad, Kommunstyrelsens förvaltning. Skriften kan laddas ner från Helsingborgs stads hemsida www.helsingborg.se. Med ohälsotal avses det antal dagar per försäkrad som försäkringssystemet under ett visst år betalat ersättning för i form av sjukpenning, arbetsskadesjukpenning, förtidspension, rehabiliteringspenning och sjukbidrag. Siffrorna avser åldergruppen 20-64 år.

Det finns också stora skillnader mellan de olika delarna av Dalhem. I projektprogrammet *Dalhem i förändring*, författat av Magnus Jälminger på Helsingborgshem, framgår att det år 1999 skiljde något över fyrtiotusen kronor i årsinkomst till fördel för dem som bodde i villor/radhus gentemot dem som levde i hyresrätterna. De senare har betydligt högre inkomster än genomsnittet för staden i sin helhet. Det finns också stora skillnader i utbildningsnivåer. Mindre än 10 % av befolkningen i hyresrätterna hade någon form av eftergymnasial utbildning. Skillnaderna inom Dalhem framstår som mycket stora ur en mängd olika perspektiv.

Del av Dalhem	Andel eftergymnasial utbildning	Andel förvärvsarbete	Medelinkomst	Andel arbetslösa (inklusive åtgärd)	Andel med socialbidrag	Andel med körkort
Hyresrätterna	,3 %	54,1 %	182 500 kr	26 %	21,7 %	55,2 %
Brf Kjellstorp	11,2 %	55,4 %	196 300 kr	21,1 %	14 %	67,1 %
Villor och radhusen	27,3 %	81,8 %	226 700 kr	12,6 %	3,2 %	88 %
Hela Dalhem	11,2	57,4 %	189 300 kr	27,4 %	19,4 %	61,5 %

Sammanställning av skillnader i utbildningsnivå, inkomst, förvärvsarbete, mm. för de olika delarna av Dalhem år 1999. Uppgifterna kommer från projektprogrammet 'Dalhem i förändring', författat av Magnus Jälminger, Helsingborgshem. Med ohälsotal avses det antal dagar per försäkrad som försäkringssystemet under ett visst år betalat ersättning för i form av sjukpenning, arbetsskadesjukpenning, förtidspension, rehabiliteringspenning och sjukbidrag. Siffrorna avser åldersgruppen 20-64 år.

I skriften *Hur ter sig välfärden i Helsingborg?*, skriven av Britta Malmgren (Kommunstyrelsens förvaltning år 2001), framgår också att andelen utrikes födda i stort sett sammanfaller med de områden där det finns låga inkomster, höga ohälsotal och hög arbetslöshet. På Dalhem har nästan var tredje invånare, och på Drottninghög har något över hälften av befolkningen, utländsk bakgrund.

Trots dessa destruktiva men nyttiga kunskaper om folks levnadsförhållanden på Drottninghög och Dalhem, så kanske människor ändå trivs. Åtminstone talar resultaten från en enkätundersökning *Medborgarutskott Nord* skickade till 500 slumpvis utvalda Dalhemsbor om att den fysiska miljön i huvudsak upplevs positivt (Utvecklingsprogram för Dalhem, Medborgarutskott Nord, 2005). Även om det statistiska underlaget var väl skralt, så var de som svarare nöjda med boendet, förbindelserna ner till stan och den gröna närmiljön. Det folk var mindre nöjda med var att den yttre miljön i området upplevdes som

skräpigt och misskött, att det fanns platser som upplevdes otrygga och att det luktade från soptippen. En annan sak som upplevdes negativt var de höga hastigheterna på de kringliggande trafiklederna, och att det finns mycket otillåten fordonstrafik inom området. Projekten *Dalhem i förändring* och *Utvecklingsprogram för Dalhem* är initiativ som tagit för att komma tillrätta med de problem som invånarna upplever. Projekten har givetvis tillkommit som en konsekvens av kunskaperna kring Helsingborgs sociala topografi.

3.

FORNLÄMNINGARNA OCH FILBORNA

Namnen Drottninghög och Dalhem syftar på något. Det är namn på platser för att beskriva en geografisk position och härkomst, men det är också namn som syftar bakåt i tiden. Namnen har en historia. När det gäller Drottninghög och Dalhem så finns ett gemensamt förflutet. Det är benämningar på gårdar som flyttats ut från byn Filborna. När bostadsområdena byggdes, så byggdes de huvudsakligen på gårdarnas marker, och trots de stora förändringarna, så finns byggnader från de gamla gårdarna fortfarande kvar. Byggnaderna är lämningar efter något som inte längre finns, de är kvarlevor från en svunnen tid. Idag fungerar lämningarna inte som bostads- och ekonomibygnader i kärnfamiljsdrivna jordbruk, utan har tilldelats andra funktioner. Av Drottninghögsgården finns bostadshuset fortfarande kvar. Det har motvilligt, tillfartsvägarna bryter vägmönstret, blivit en del av villaområdet vid Berga. Av Dalhemsgården finns delar av bostadshuset, ekonomibygnaderna och en del gamla fruktträd fortfarande kvar. Gården renoverades till fritidsgård när bostadsområdet byggdes. Kaniner, hästar och andra djur fanns på fritidsgården. Av den stora ladan gjordes en stor lekhall med rutschkana, tarzanlinor och klätterställningar. Dalhemsgården har blivit Ladan.

Filborna, Drottninghög, Dalhem och ett osynligt landskap

Bostadsområdena Dalhem och Drottninghög ligger på vad som en gång var en del av Filbornas marker. Den äldsta kända skriftliga notisen av byn är från år 1499 då den benämns som *Følbørnæ*. Förleden *Føl* i namnet betyder helt enkelt föl. Efterledet är mer komplicerat att tolka. Antingen kan det vara en form av det äldre ordet *bor* vilket har betydelsen höjd, eller så kan det härledas till ordet *bard* vilket betyder kant. Filborna skulle helt enkelt betyda *fölbacken* eller något liknande.

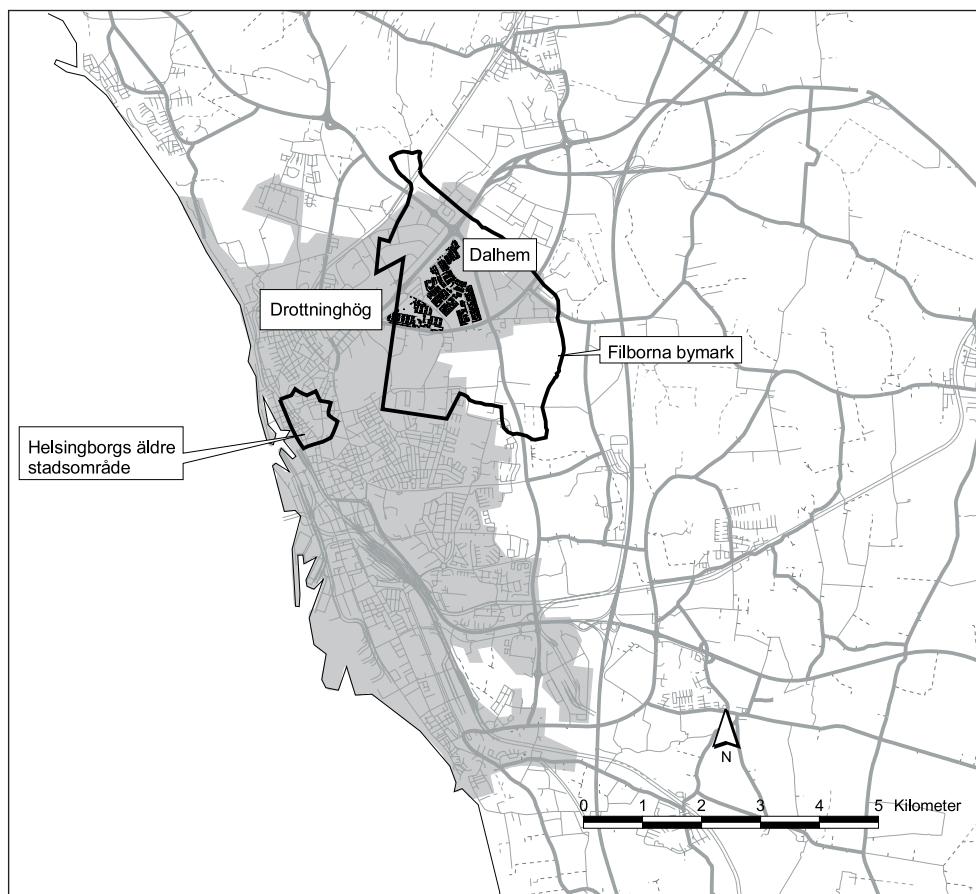
Filborna var en för trakten stor by. Runtomkring fanns antingen ensamliggande gårdar eller byar med vanligtvis tio gårdar, medan det i Filborna enligt 1670 års jordrevningsprotokoll fanns hela arton stycken. Områdena som senare skulle bli Drottninghög och Dalhem finns huvudsakligen på det som var byns västra fäladsmarker (betesmark). De östra delarna av Dalhem, längs med Österleden, ligger också i det som en gång var Filbornas norra åkermarker. Idag är det svårt att få en uppfattning om hur det en gång såg ut. Vägar, industri-, bostads- och villaområden har modifierat och förändrat landskapets utseende. Det nutida skymmer det som trots allt finns kvar i form av gårdar, hus, skogsdungar, åkrar, ängar, våtmarker och höjdparter. Det som finns kvar har skapats utifrån äldre landskap, som bl.a. kan studeras i gamla kartor.

Filbornas bymark var nära 5 km stor i nordsydlig riktning och ungefär 3,5 km i östvästlig riktning, vilket omfattar en area av 92 hektar (ca 92 000 kvadrater; se fig. 1). Byns marker bestod under perioden från högmedeltid fram till jordbruksreformerna under 1700- och 1800-talen av fyra grundkomponenter. *Utmarken* som var ohägnade fälader, mossar, kärr, skog (s.k. surskog vilket innebär att det var skog av sämre kvalitet) och annan mark som inte var odlad (se 1704 års karta, kapitel 10). *Vångarna* som innehöll indelade åkrar och ängar. Enligt de äldsta kända uppgifterna från början av 1700-talet låg åkrarna i fyra vångar, som formade ett långsmalt nordsydligt orienterat område, något förskjutet åt öster, i de centrala delarna av bymarken. Själva gårdarna på bytomten, låg på den tredje grundkomponenten i de äldre byarna; avdelade och inhägnade markstycken som kallades för *tofter*. Utrymmena mellan tofterna kallades för *bygatan*, som var den fjärde grundkomponenten i byarnas utformning.

Utmarken och landskapet

Samtliga gårdar hade rätt att nyttja utmarken i förhållande till dess andel av byns resurser. Det var med andra ord bygemensamma marker. För Filbornas del bestod denna av fäladsmark, våtmarker, torvtäcker och skog (på den geometriska kartan har dessa områden lämnats vita eller skrafferats med röda och gula streck). Eftersom skogen var dålig, s.k. surskog, så kunde denna inte användas som byggnadsmaterial (som fick köpas in). Torvtäckerna försörjde byn med bränsle, och de stora fäladsmarkerna var ett utmärkt bete för kreaturen. I andra byar fanns vattendrag som kunde användas till kvarndrift, och som fiskevatten.

Filborna gränsade i öster till Vasatorp och Todarp, som hörde till Kropps socken. I söder gränsade bymarken till Ljusekulla, Västra Ramlösa och Köpinge, som tillhörde Välluv och Raus socknar. I norr fanns Väla, Pilshult, Gyhult, Pålsjö och Hjälmskult som tillhörde Allerums socken. Gränserna till dessa byar och

Figur 1. Gränserna till Filborna bymark inlagd på dagens karta.

gårdar sammanföll med naturtopografiska landskapselement som vattendrag. I öster, områdena för Dalhem och Drottninghög, var situationen en annan. På den äldsta kända kartan från år 1704 finns inga markerade gränser (kartan finns bland färgbilderna i kapitel 10). Istället har kartritaren skrivit *Ramlösa-Helsingborg- Pålskiöp- Gyhult- och Fillborna samfelte betes- Marck* i området närmast öster om åker- och ängsmarkerna. Detta innebar att det troligen inte fanns några naturliga gränser i detta område. I protokollet till den geometriska kartan har lantmätaren, som hette Laurentz Wretsmay, skrivit att betesmarken är oskiftad. Byborna i Filborna klagade på att stadsborna i Helsingborg och kringresande människor släppte ut sina kreatur på betesmarkerna så att dessa förstördes. Fäladsmarken kom att skiftas under början av 1780-talet.

Lantmätarens arbete resulterade i raka, kantiga och artificiella gränser gentemot grannarna i öster.

På andra typer av kartor finns delvis annan information. Huvudintresset för Laurentz Wretsmays arbeten i Filborna var i första hand att dokumentera de respektive gårdarnas tillgodohavanden i byns tillgångar. Mot bakgrund av detta är informationen om åkrar och ängar mest framträdande i hans vackra geometriska karta. I kartan över Filbornas fäladsmark så finns inte ens åkermarken med, det viktiga var att dokumentera den överenskomna gränsen gentemot grannarna. År 1710 upprättade en Carl Palmgren en situationskarta som visar de danska och svenska arméernas position under slaget vid Ringstorp år 1710 (kartan finns bland färgbilderna). Omkring hundra år senare upprättade den svenska armén rekognoseringskartor över hela Skåne, och då också trakten kring Filborna (se fig. 2). På denna typ av kartor finns information som var väsentlig för militära ändamål. Viktigt var att dokumentera höjder, sank- och våtmarker, vägar och annat av strategisk betydelse för krigföring. På dessa kartor framgår att åkermarken i Filborna och själva bytomten huvudsakligen fanns belägen på nordsydlig höjdrygg, som också efterledet i bynamnet antyder. Det framgår också att den gamla riksvägen eller kungsvägen mellan Helsingborg och Ängelholm ligger på en östvästligt orienterad förhöjning i landskapet. Bergahöjden (villaområdet Berga) och Ringstorp (vattentornet) är de högsta punkterna längs denna förhöjning. Fredriksdals herrgård och Drottninghögsvägen ligger också på höglänta områden. Men det kanske mest karakteristiska för landskapet i och kring Filborna bymark är de omfattande våtmarksområdena. Norr om kungsvägen fanns ett av områdena, längs med vattendraget i bymarkens östra gräns fanns ett annat. Husensjö var under 1700- och 1800-talen en stor våtmark, som också sträckte sig runt Fredriksdalshöjden upp mot Drottninghög och Dalhem. Ett biflöde till Gåsebäcken fanns också direkt väster om åkrarna i söder.

Bytomten

Filbornas bytomt låg strategiskt mellan två omfattande fäladsområden, som huvudsakligen utnyttjades till fädrift. För att komma från det ena området till det andra var man tvungen att ta sig genom Filbornas bygata, eftersom åkermarken och delar av ängsmarken var inhägnade. Detta hade inte minst betydelse för de bönder som skulle ta sig från öster in till Helsingborg i väster. Oxhandeln var exempelvis mycket lönsam och omfattande under 1500- och 1600-talen.

också del av byns tillgångar i form av åkerstycken (tegar) i vångarna, samt andelar av äng och utmark. Gathusen var vanligtvis bestående av ensamstående längor, ibland kompletterade med en anslutande mindre tvärlänga. Ibland fungerade gathusen också som en form av parhus, där längan beboddes av två familjer. Runt husen fanns också mindre trädgårdar.

Tofterna

Markstyckena runt gårdarna, *tofterna*, var vad vi skulle kalla för privatägda (tofterna är rödmarkerade på 1704 års karta). Under medeltiden och tidig modern tid var det vanligast att gårdarna och tofterna innehades (eller hade egendomsrätt på) av adeln (det världsliga frälset) eller någon kyrklig institution (det andliga frälset). En del gårdar ägdes även av kronan, medan få gårdar innehades av självägande bönder. De äldsta uppgifterna kring vilka som hade egendomsrätt över gårdarna i Filborna avviker från det normala i Skåne. Av de arton gårdarna tillhörde elva stycken kronan, två stycken var självägande (skatte-) bönder, två gårdar tillhörde det världsliga frälset, en gård tillhörde predikstolen vid Mariakyrkan och för en av gårdarna saknas uppgifter. Att ägandet i Filborna skiljer sig från den gängse bilden i Skåne kan bero på att byn drabbades hårt av de skånska krigen under 1600-talet. Gårdarna kan då ha lämnats öde och tillfallit kronan, eller så kan kronan ha konfiskerat dem. En annan förklaring kan vara att det faller tillbaka på ett kungligt ägande under äldre tid, vilket en del marknamn och de arkeologiska utgrävningarna antyder (se diskussion nedan).

De största gårdarna i byn, mätt i storleken på utsädet och antal lass från ängsmarkerna, var nr 6, 15 och 18. De gårdar som hade störst andelar av byns resurser, mätt från storleken av toften, var nr 1, 12, 14 och 15. Analyser av hur de olika gårdarnas tegar (se nedan) förhåller sig till varandra i åker- och ängsmarkerna kan avslöja vilka gårdar som en gång varit samma enhet, och som först senare blivit delade. Kulturgeografen Marja Erikson menar att tegarna till gårdarna 1 och 17, samt 15 och 18 förekommer tillsammans i de olika vångarna, vilket betyder att de en gång utgjort två större gårdsenheter. Storleken på tofterna samt utsäde och äng tillsammans med indikationerna på ett gemensamt ursprung tyder på att gården 15/18 under äldre tid varit en mycket stor bebyggelseenhet.

De som bodde på en gård och brukade dess jord betalade en andel av det som tillverkades som en form av hyra. De var landbor och innehade bruksrätt på gården och dess tillgångar. Bruksrätten var i många fall starkare än vad som är fallet exempelvis med hyresrätter idag. Tofterna var inhägnade och ansvaret för detta hade de som bebodde de enskilda gårdarna.

Figur 3. Enskifteskartan över Filborna by, upprättad under åren 1815-1825. Dalhemsgården låg utanför det område som innefattas i kartbilden.

Drottninghögs- och Dalhemsgårdarna i Filborna

De gårdar som flyttades ut till *Drottninghög* och *Dalhem* hade nr 5 och 16. Innan de flyttades låg den gård som skulle flyttas till Drottninghög längst i väster. Någon gång efter år 1778 och före år 1825 klövs gården i två enheter, så att det på 1825 års enskifteskarta finns två gårdar med nr 5. Den ena, förmodligen den norra, tillhörde en *herr Assessor Cöster*, dvs. samme man som uppförde och innehade Fredriksdals herrgårdsbyggnad. Denna gård saknade bostadshus vid enskiftet, och förefaller vara den av de båda gårdarna som var relativt nybyggd. Den södra och förmodligen äldre gården beskrivs som byggd av korsvirke med lerklinade väggar som klätts med stående plank.

Dalhemsgården var den av Filbornas gårdar som först flyttades ut från bytomten. Enligt den geometriska kartan från 1704 ligger gården kvar i byn, men på kartan över Filborna fäladsmark (1778) finns en gård avbildad på platsen för Dalhemsgården. På enskifteskartan finns det två gårdar med nr 16,

Gårds nr	Ägande	Antal hemman	Utsäde (tunnor)	Äng (lass)
1	Krono	1	9 3/12	16
2 *	-	-	-	-
3	Krono	1	11 3/6	24
4	Krono	1	10	-
5	Skatte	-	9 15/4	-
6	Krono	-	17 4/12	-
7 *	-	-	-	-
8	Frälse	1	10 5/24	18
9	Krono	1	11 13/24	12
10	Krono	1	7 11/12	10
11	Krono	1	9 1/12	14
12	Krono	1	10 5/12	16
13	Krono	—	6 5/12	11
14	Krono	—	10 5/6	10
15 **	Skatte	1	13	46
16	Frälse	1	10 21/24	21
17	Krono	1	8 5/6	15
18	Kanike	2	14	31

Figur 4. Gårdarna i Filborna och dess storlek enligt jordrevningsprotokollet från år 1670. * Gården har troligen varit öde. **Till gården låg 2 st skattegathus.

vilket troligen innebär att även denna gård delats i två delar. Dalhemsgården byggdes i utkanten av den östra vången på en teg som troligen tillhört gård nr 16. År 1818 beskrivs den som en gård bestående av fyra längor, varav tre beskrivs som nybyggda. Husen var byggda i korsvirke med lerklinade väggar. Den västra längans västra vägg hade dessutom gråstensmur. I trädgården fanns 10 mindre äpple- och päronträd, 12 plommon- och körsbärsträd samt 40 vilda träd. På gårdsplanen låg en brunn. Från början kallades gården för *Skaden* eftersom det fanns så mycket skator. Först under slutet av 1880-talet gav den dåvarande ägaren Nils Andersson gården namnet Dalhem.

Bygatan

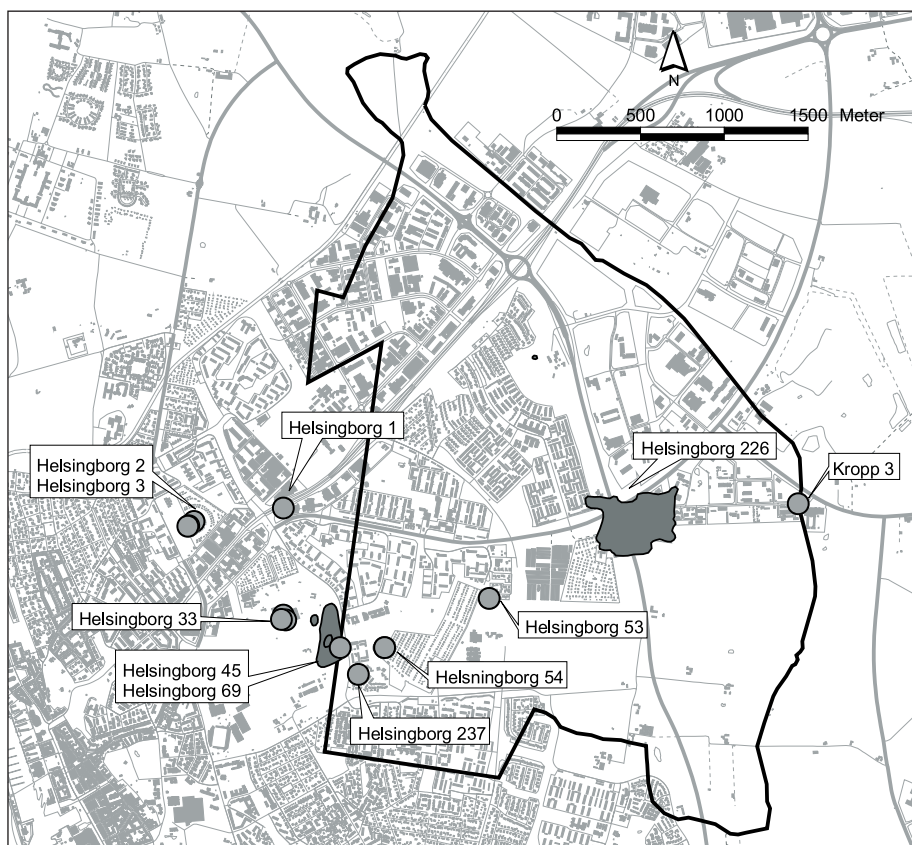
Tofterna var utlagda i förhållande till *bygatan*. I Filborna fanns flera sådana och de har markerats särskilt med gul färg på den geometriska kartan från år 1704. De flesta av gårdarna låg antingen längs med Hunnetorpsvägen (dagens Österled som har nordsydlig riktning), eller Depågatan och Vasatorpsvägen (östvästlig riktning). Det fanns även en del av bygatan som gick i östvästlig riktning söder om Vasatorpsvägen. Bygatan var inte någon gata i vår nuvarande uppfattning. De skulle bäst kunna beskrivas som oregelbundna områden utan broläggning som begränsades av tofternas inhägnader. Bygatan var allmän egendom och tillhörde hela byn. Det var ofta här som byrådet under äldre tid hade sina möten. Gathusen låg på bygatan, vilket troligen har inneburit att byrådet beslutat om deras respektive etablerande.

Vångarna

Vångarna var inhägnade områden som innehöll byarnas åkermark, som var indelade i tegar. Tegarna ägdes enskilt av varje gård, men skötsel av hägnader och beslut kring sådd, skördearbete, mm. tillkom genom beslut av byrådet. Vanligen fanns i Skåne tre vångar, vilket innebär att man odlade i tresäde. Detta innebar att en av vångarna vart tredje år var i träda och betades av kreatur, samt att man odlade olika grödor på de övriga. I Filborna fanns emellertid fem vångar som under tidig modern tid odlades i ensäde, vilket innebar att alla vångar besåddes varje år (på den geometriska kartan är åkrarna grå och ångarna gröna). En av vångarna var mindre än de övriga och låg perifert utanför bytomten i öster. Detta kan ha varit en särhägnad privat åker som tillhört en av gårdarna i byn. En annan möjlighet kan vara att den en gång varit toftmark och varit platsen för en vid kartornas tid nedlagd gårdsenhet.

Fornlämningarna i Filborna

Filbornas marker är utgångspunkten för undersökningen av vad för fornlämningar som är kända kring Dalhem och Drottninghög. I Riksantikvarieämbetets register finns fornlämningarna sorterade efter vilken socken som de är belägna i. Under medeltiden tillhörde Filborna Sankt Peters socken. Denna kyrka var belägen strax söder om nuvarande Slottsvångsskolan, och revs i samband med reformationen. Efter reformationen fick Filbornaborna gå till Maria-kyrkan för sitt gudstjänstutövande, och tillhörde alltså denna socken. Därför räknas fornlämningarna till Helsingborgs socken i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister.

Figur 5. Filborna bymark och registrerade fornlämningar enligt Riksantikvarieämbetet. Från Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister (FMIS).

Bymarken har med ett undantag avgränsats enligt det äldre kartmaterialet. Den till synes artificiella och av lantmätare skapade gränsen i den tidigare samfällt utnyttjade fäladsmarken gentemot Helsingborg i väster saknar av allt att döma förankring bakåt i tiden. Därför har de fornlämningar som finns registrerade inom detta område inkluderats i registreringen. Sammanlagt finns elva (11) fornlämningar registrerade på Filbornas marker (fig. 5).

Fornlämning nr 1

Fornlämning nr 1 utgörs av en milstolpe. Den är belägen invid korsningen Ängelholmsvägen – Lägervägen, strax söder om Helsingborgs Dagblads lokaler. Milstolpen består av en konisk toppsten (1,06 m hög – 0,37 m i diameter)

och en kvadratisk bas (0,35 m hög; 0,62 x 0,62 m bred). På toppstenen finns inskriptionen $\frac{1}{4}$ Mil, på basen årtalet 1864.

Milstolpen relaterar till det sena 1800-talets utbyggnad av infrastrukturen, i detta fall vägnätet och upprustningen av landsvägen till Ängelholm och huvudstaden Stockholm. Inskriptionen avser avståndet till/från Helsingborgs stadskärna.

Figur 6. Fotografi av fornlämning nr 1 i Helsingborgs stad. Milstenen står mellan motorvägen och HD:s tryckeri.

Fornlämning 2

Fornlämning nr 2 utgörs av två minnestenar som skall minna om slaget vid Helsingborg år 1710. Slaget var mycket blodigt. Av den danska härens 14 000 man dödades och sårades 5000. Den svenska sidans förluster uppgick till 800 dödade och 2000 sårade. Minnestenarna är belägna i parken utanför vattentornet på Ringstorpshöjden.

Den yngre av de båda, nr 1, är en 3 m hög och 0,91 m bred triangulär granitsten, som står på ett postament i samma material (1,75 x 1,4 m stor; 0,48 m högt). På den västsydvästra sidan finns de danska och svenska riksvapnen. Helsingborgs stadsvapen och Skånes landskapsvapen finns på de sydöstra respektive norra sidorna. På stenen finns en inskription:

*Till erinran om
slaget vid Helsingborg
den 28 februari 1710
samt till minnet av
svenska och danska krigsmän
som där kämpade och föll
lät Helsingborgs stad
på slagfältet resa denna
sten den 28 februari 1960*

De båda andra stenarna står cirka 13 meter därifrån. Direkt på marken, utan postament, står ytterligare en minneste över slaget vid Helsingborg. På stenen, som är 1,2 m hög och 0,7 m bred, finns en inskrift:

*MS
D 28 feb
1710
1860*

Stenen restes för att fira 150-årsminnet av slaget, där den svenska hären under Magnus Stenbocks ledning vann över den danska hären under Jörgen Rantzau. Egentligen skulle firandet krönas genom avtäckningen av en staty av Stenbock. Denna tillverkades av lera i Höganäs, men sprack under färden till jubileet på Ringstorp. Istället fick festkommittén nöja sig med en enkel men beständig minneste där 'hjälten' hyllades genom inristandet av initialerna MS.

Nedanför denna finns en klumpsten (0,45 x 0,25 x 0,25 m stor) med inskriften *HS*.

Figur 7. Fotografi av fornlämning nr 2 i Helsingborgs stad. Den yngre stenen på den bakre bilden, den äldre på den främre.

Figur 8. Fotografi av platsen för fornlämning nr 3 i Helsingborgs stad. Det var när man byggde vattentornet som man märkte gravarna.

Fornlämning nr 3

Fornlämning nr 3 utgörs av platsen av ett gravfält med okänd utbredning. När det nuvarande vattentornet på Ringstorp skulle byggas under början av 1900-talet upptäcktes brända människoben och tre skelettgravar. De kremerade benen kom från sammanlagt 20 flatmarksgravar (inga spår efter markeringar ovan mark) som daterats till perioden från den yngre bronsåldern till den äldre järnåldern. Skelettgravarna tros vara soldater som stupat i samband med slaget vid Helsingborg år 1710.

De brända benen hade lagts i keramikkärl, på olika typer av mindre kistformade stenkonstruktioner samt direkt i gropar. Fyndmaterialet som deponerats tillsammans med de döda utgörs av knappar, pincetter, rakknivar, sylar, knivar och andra oidentifierade föremål tillverkade i brons, flintspetsar, oidentifierade järnföremål, bärnsten, ett fragment av läder samt ett spänne i förgyllt silver. Samtliga föremål påträffades antingen i urnegravarna eller i stenkistorna. Runt omkring gravarna fanns 13 härdar. Möjligen var det här som delar av kremeringsprocedurerna ägt rum.

Strax väster om vattentornet, i lantbrukaren Lars Bengtsson sandtag, hittades ungefär vid samma tid en samling av föremål i flinta. Bland de mest iögonfallande är de fem halvmånformade och vackert smidda skäror, troligen från

den yngsta delen av stenålder (senneolitikum) eller den äldsta bronsåldern. I samband med fyndet gjorde adjunkten vid läroverket i Helsingborg, tillika filosofie doktorn i arkeologi, Carl Wibling tillsammans med några studenter rekognoseringar i och runt Bengtssons och ett intilliggande sandtag. Då framkom fler flintföremål i form av skrapor, avslag, mm., men även 'brända ben'. Dessa fynd och notiser finns emellertid inte med i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, trots att skärorna finns på Kulturmagasinet, Helsingborgs museer, och att fyndplatsen är känd.

Fornlämning nr 33

Fornlämning nr 33 utgörs av Fredriksdals huvudbyggnad jämte dess båda flygelbyggnader. Själva herrgårdsbyggnaden uppfördes år 1787 av tullförvaltaren, skeppsägaren och dykeriinspektören Fredrik Wilhelm Cöster i Helsingborg. Huset har vitrappade tegelväggar, sadeltak och är 2,5 våningar högt. Cöster köpte marken av Helsingborgs stad och anlade ett mindre jordbruk. Kring herrgårdsbyggnaden anlades både trädgård och park. Åren 1798 och 1807 uppfördes de båda flygelbyggnaderna, men även stall, loge, lador, etc. Fredriksdal blev en större jordbruksegendom.

Figur 9. Fotografi av fornlämning nr 33 i Helsingborgs stad.

Figur 10. Fotografi av platsen för fornlämning nr 45 i Helsingborgs stad. Kullen som finns på fotografiet anlades under 1990-talet för att fungera som bullervall. Utgrävningen genomfördes till följd av anläggandet av vallen.

Fornlämning nr 45

Fornlämning nr 45 avser resterna efter en boplat, enligt Riksantikvarieämbetets register förmodligen från stenåldern. Lämningarna finns på ett krön av ett flackt höjddparti, vid korsningen mellan Lägervägen och Filbornavägen, på fri-luftsmuseets marker. Vid ytinventering av åkermarken påträffades såväl redskap av flinta såsom skrapor och kärnor, som avfall från redskapstillverkning i samma material. Det bearbetade flintmaterialet är spritt inom ett område som är 400 meter långt (n-s) och mellan 100-200 meter brett (ö-v). Vid en mindre arkeologisk undersökning (en s.k. förundersökning) kunde det konstateras att under mark dolda boplatstrester, i form av stolphål, gropar och härdar, fanns inom två mindre områden. Den norra av dessa finns utanför området med bearbetad flinta.

Undersökningen av lämningarna var översiktlig, vilket innebär att det inte är klarlagt om det rör sig om en enskild bosättning eller om marken under upprepade tillfällen använts som boplat. Flintredskapen behöver inte nödvändigtvis dateras till stenålder. Flinta användes långt fram i historisk tid. Vid utgrävningarna i samband med anläggandet av Väst kustbanan mellan Kävlinge och Helsingborg fanns vanligtvis boplatlämningar från järnålder under de platser där det fanns flinta och flintredskap i matjorden.

Figur 11. Fotografi av fyndplatsen för Filbornaskatten, fornlämning nr 53 i Helsingborgs stad. Numera finns platsen inviad en fastighetsgräns, precis bredvid en cykelbana vid fotbollsplanen på Filbornaskolan.

Fornlämning nr 53

Fornlämning nr 53 utgörs av platsen där Filbornaskatten hittades. Den återfanns där Filbornaskolans fotbollsplaner ansluter till bostadsområdet Fredriksdal.

Bonden Bengt Persson på gården Filborna nr 2 var år 1884 ute och plöjde åkern då han fick något annorlunda i plogen. Fyndet är en av de största silverskatterna som hittats i Skåne, vikten uppgår till nästan ett kilo (se fig. 12). Skatten består av en halsring, två armringar, ett runt smycke, två plåtar med förgyllda bladornament, en plåt med filigranornamentik, 14 små ringar, ett arabiskt mynt med ögla, ett arabiskt mynt med hål i kanten, ett arabiskt mynt med två hål vid kanten och i dessa iträdda silvertrådar, 78 fragment av arm- och halsringar samt kedjor, två hela gjuttackor, sju bitar av gjuttackor, ett opräglat myntstycke, 31 hela arabiska mynt, 95 fragment av arabiska mynt (präglade under perioden 909-953 e.kr.), ett fragment av ett engelskt mynt (präglat under Eadred år 946-955 e.kr.) samt ett danskt mynt, en s.k. halvbrakteat från Hedeby. Troligen har skatten lagts ner i jorden under perioden från 955 till 975 e. kr.

Fyndet är hittat ungefär vid gränsen mellan det som var inägomark och fåladsmark enligt det äldre kartmaterialet, en bit från bebyggelsen i Filborna.

Figur 12. Delar av Filbornaskatten: smycken samt hals- och armringar. Från Helsingborgs Historia del 1.

Nedläggelsen har troligen gjorts på en avsides belägen plats, av allt att döma i hemlighet. Flera skattfynd är kända från vikingatid i hela det sydsandinaviska området. De närmaste parallellerna i närområdet kommer från byarna Köp- inge och Pålstorp i söder. Nedläggningarna av värdeföremål kan möjligen jäm- föras med våra tiders bankfack. Anledningen till att skatterna lämnats kvar, kan ha varit den person eller de människor som grävde ner dem avlidit eller tvingats ge sig av.

Fornlämning nr 54

Fornlämning nr 54 utgörs av platsen för två skilda fornlämningar, som fanns och till viss del finns kvar strax öster om Fredriksdals vattentorn. En av

Figur 13. Fotografi av platsen för fornlämning nr 54 i Helsingborgs stad. Platsen fungerar idag som avstjälningsplats.

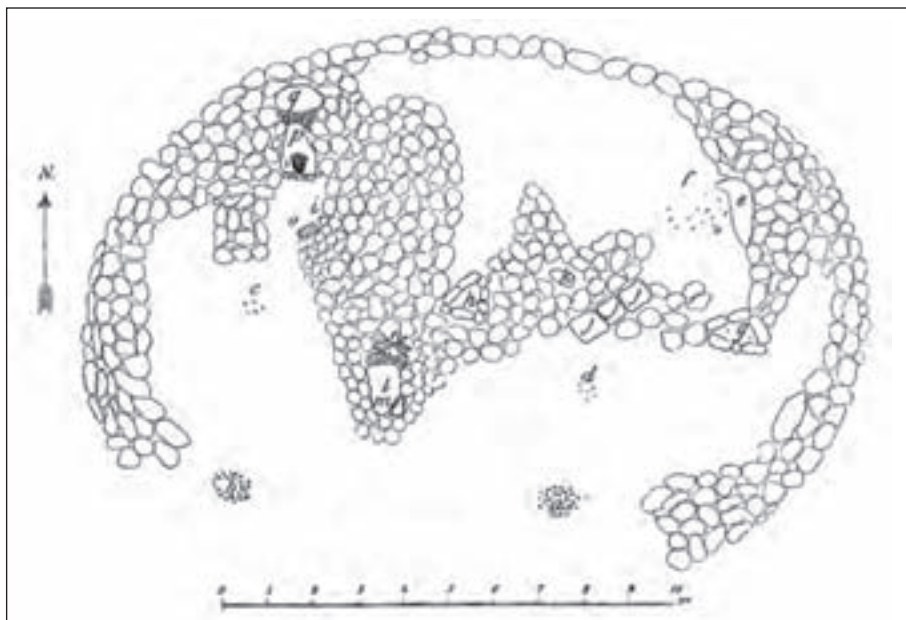
fornlämningarna utgörs av rester efter en boplats, förmodligen daterad till stenålder, av okänd utsträckning. Den andra registreringen markerar platsen för en numera borttagen gravplats. Denna användes under den yngre bronsåldern, vilket är samtida med gravarna vid Ringstorps vattentorn.

Platsen har varit föremål för två arkeologiska undersökningar. Den första och mest omfattande utfördes av Carl Wibling år 1903, medan den andra genomfördes år 1961 av Helsingborgs Museum under ledning av Margareta Weidhagen. Men vid dessa undersökningar påträffades också en tredje av Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister glömd fornlämning: resterna efter en lägerplats eller ett mindre byggnad från 1700-tal.

Fornlämningarna ligger i sydslutningen av ett höjddparti, som tidigare omgärdades av ett sammanhängande våtmarksområde. Gravhögen framstod före utgrävningen som något ovan 19 x 17 meter stor och 1,4 meter hög kulle. Under en del bråte och de övre fyllnadslagren fanns både flatmarksgravar, altare, resta stenar, kollager och kullerstensläggningar. Högen var omgärdad av en kantkedja. I mitten av denna fanns en större altarlik håll som omgavs av en kullerstensläggning. I anslutning till altarstenen fanns två spetsade pålar.

De kremerade benen var tvättade efter bränningen och lagda i urnor, eller så var de tillsammans med djurben spridda i olika kollager (fig. 14). På två av stenarna fanns uthuggna skålformade fördjupningar, s.k. skålgropar. Dessa var en typ av solsymboler som var vanligt förekommande ristade symboler på stenar, markfasta block och hållar under bronsålder. Fyndmaterialet består mestadels av keramikskärvor, men det förekommer även en del flintredskap, en konisk flintboll, ett ringformat smycke i brons, en kvantsten, en bronshalskrage, obestämbara bronsfragment. Wibling menar att anläggningen *varit platsen för utövningen af en urgammal religionsform, för en under äldre tider sannolikt sällan skarpt åtskild dyrkan af fruktbarheten och himlakropparna*.

Både i ploglagret och i de yngre lämningarna framkom enstaka föremål som bedömdes komma från stenåldern. Bland annat omnämns fynd av pilspetsar

Figur 14. Planritning av gravar, altare, härdar, kantkedja, stenläggningar och andra anläggningar som dokumenterades vid undersökningarna av Stenbocks kök år 1903. a-b markerar härdar från 1700-tal; c-d gropar med kremerade och tvättade människoben och träkol; e: kantställd granithäll; f: område med spridda kremerade människoben; g: trekantig stensättning/grav; h: stensättning/grav; i: Urna under oval stenplatta/grav; j: tre flata hållar; k: underdelen av en kvarnsten, i närheten hittades också en löpare; l: altarlik håll som omgavs av kullersten; m: två tillspetsade furupålar/gudafigurer; n: urnegrav omgiven av träkol och en krets med flata stenar; o: sten med 13 skålgropar; p: jordfast granithäll, invid denna en mindre offersten med två skålgropar; q: mäktigt kollager och en stenhäll/altare. Från Carl Wiblings artikel i tidskriften Ymer år 1904.

och spån. Vid den senare utgrävningen framkom också spår efter en 5 meter i diameter stor hyddbotten. Under högen hittades vid detta tillfälle även keramik från den senare delen av stenålder (senneolitikum), en knacksten, två slipstenar samt en mängd andra flintföremål.

Utgrävning tillkom på initiativ av jordägaren och innehavaren av Fredriksdals herrgård, tillika konsuln Oskar Trapp. Han hade fått meddelat att högen kallades *Stenbocks kök*. I det översta fyllnadslagret och i lager därunder påträffades flera järnfragment, spjutliknande redskap och ett par dörrhakar tillsammans med andra föremål från jämförelsevis sen tid. Vid utgrävningen år 1961 hittades flera föremål från 1600- och 1700-tal, såsom keramik av typen yngre rödgods, kritpipor, blykolor, läder och ostronskal. I högens södra kant hade kantkedjan tagits bort. Här hittades rester efter två härdar, i vilka det bl.a. fanns ett mynt, ett spänne, en blykula och ett par pikar. Det förhållandevis rikliga fyndmaterialet talar för platsen utnyttjats under en längre period, och fyndet av dörrhakar indikerar att det även funnits en enklare huskonstruktion.

Fornlämning nr 69

Fornlämning nr 69 utgörs av vindmöllan som ligger inne på Fredriksdals friluftsmuseums område. Möllan, som är av holländsk typ, är oktagonal med murad grund, ca 10 m i diameter. Överdelen med tillhörande huvparti är uppförd i trä och klädd med träspån. Möllan byggdes år 1803 som Ringstorps kvarn, och flyttades till Fredriksdal och återuppbyggdes på friluftsmuseet under åren 1929-1931.

Figur 15. Fotografi av fornlämning nr 69 i Helsingborgs stad. Framför möllan finns en likaledes ditflyttad milsten, dock utan registrering i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister.

Figur 16. Fotografi av fornlämning nr 169 i Helsingborgs stad. I bakgrunden syns en fabrik.

Fornlämning nr 169

Fornlämning nr 169 utgörs av en höglignande lämning som ligger intill det gamla grustaget öster om Dalhem. Den är 29 meter i diameter och 1,5 – 3 meter hög. På toppen finns en skylt med texten *hål 3 Meter 159 Par 3 Svenska frisbeeförbundet*. På marken finns en 1 meter lång fastsatt bräda. Lämningen utnyttjas numera som utkastpunkt i en frisbeegolfbana.

Lämningen kallas felaktigt för Drottninghög. I beskrivningen i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister förhåller man sig tveksam till att lämningen skulle vara en äldre gravhög. Istället framför det som troligast att det rör sig om en dumphög som tillkommit i samband med verksamheten i grustaget.

Fornlämning nr 226

Fornlämning nr 226 utgörs av Filborna bytomt. Fornlämningens utbredning registrerades utifrån gårdslägenas och tofternas utbredning enligt det äldsta kartmaterialet. Bytomten är omkring 550 (ö-v) och 380 meter stor, vilket omfattar 16 hektar. Gårdarna ligger som bekant på en svag förhöjning i landskapet (fig. 7). Norr och söder om bytomten fanns vångarna, och i både öster och väster fanns stora fåladsområden. Fornlämningen är registrerad som bytomt,

Figur 17. Fotografi av de sydvästra delarna av Filborna bytomt, fornlämning nr 226 i Helsingborgs stad.

men arkeologiska undersökningar har även kunnat påvisa förekomst av under mark dolda boplatslämningar av okänd utbredning. Centralt på det som senare skulle bli bytomten hittades flintredskap och möjligen även huslämningar som daterades till jordbruksstenålder. Dessutom dokumenterades resterna efter ett hus från yngre bronsålder och sex från järnålder. Arkeologiska undersökningar har genomförts på åtta av de arton gårdslägena eller deras tofter, en utgrävning gjordes på platsen för ett gathus.

Gård 6

Gård nr 6 låg centralt på bytomten, strax sydöst om korsningen mellan Vasatorpsvägen och Hunnetorpsvägen. Någon gång under perioden efter år 1670 och före 1818 var det en dubbelgård, vilket innebar att det fanns två gårdar bredvid varandra som beboddes av två familjer. Nästan hela gårdsplatsen berördes av den arkeologiska undersökningen.

Någon gång under perioden från den senare delen av vikingatiden till tidigmedeltid byggdes s.k. långhus. Husen, som hade svagt utsvängda långsidor, innehöll av allt att döma både bostad och de ekonomifunktioner som tillkom en gård (fig. 20).

Figur 18. De vikingatida/tidigmedeltida byggnadslämningar i området för gårdarna 6 och 16. De svartmarkerade prickarna är gropar där stolpar i husens konstruktion förankrats, s.k. stolphål. De gråskrafferade ytorna representerar husytor. Från Larsson och Söderbergs rapport över de arkeologiska undersökningarna i Filborna.

Med början under 1100-talet byggs en annan typ av gård. De tidigare mångfunktionella byggnaderna ersätts med en anläggning bestående av flera funktionsuppdelade längor. Ekonomi- och bostadsfunktionerna skiljs åt. Till att börja med består gård nr 6 av två parallella byggnader som låg kring en gårdsplan. Bevaringsförhållandena var bäst i området för den södra längan. Här kunde tio olika huslämningar från perioden från 1100-tal till 1600-tal dokumenteras vid den arkeologiska undersökningen. Under 1200-talet byggs en tredje länga i öster, och någon gång senare under medeltiden byggs en fjärde i väster.

Tre brunnar fanns på toften till gård nr 6, samt en mängd olika gropar. Härdar och kokgropar påträffades också. Dessa har använts för matlagning utomhus, eller smidesaktiviteter för husbehov.

Gård 8

Gård nr 8, som senare kom att kallas Annetorp, låg i de norra delarna av bytomten, längs med vägen mot Brohusen. De arkeologiska undersökningarna omfattade bara mindre ytor runt gårdsbyggnaderna (vilka fanns kvar när utgrävningarna gjordes). I de schakt som grävdes runt gården framkom inga lämningar. Däremot hittades tämligen välbevarade kulturlager under gårdsplanens gruslager.

I de små schakten inne på Annetorps gårdsplan dokumenterades kulturlager som tillförts för att utgöra fundament och underlag för hus. Dessa lager bestod av raseringsmassor från äldre byggnader. Det fanns även sättsandslager till en gårdsplan, och matjordslager som visar att platsen tidigare odlats. Keramikmaterialet som hittades i lagren visar att det funnits bebyggelse på platser från 1200-talet och framåt.

Gård 10

Gård nr 10 låg i bytomtens nordöstra utkanter, längs med vägen mot Vasatorp. Vid de arkeologiska undersökningarna framkom syllstensrader, delar av tegelgolv och betongfundament. I närheten fanns även raseringslager. De föremål som hittades var mestadels från modern tid.

Gård 14

Gård nr 14 låg i de sydöstra delarna av bytomten. De delar som kom att omfattas av den arkeologiska undersökningen fanns i de centrala västra delarna av gårdens tämligen stora toft.

Figur 19. Lämningarna efter två vikingatida hus som påträffades i utkanten av toften till gård nr 14, Filborna bytomt. Från Larsson och Söderbergs rapport över de arkeologiska undersökningarna i Filborna.

Vid utgrävningen påträffades lämningar efter sammanlagt sju byggnader, uppförda och använda under perioden från 900-1100 e.kr. I området framkom även brunnar, gropar och härdar.

De sju byggnaderna representerar sju olika faser eller stadier av bebyggelse. I den första (ca 900-950 e.kr.) bestod bebyggelsen av ett långhus. Under den nästföljande femtioårsperioden har gården försetts med två parallella långhus. Huruvida dessa har fungerat som två separata enheter eller om de tillhört samma gård är inte klarlagt. Under den tredje fasen (se fig. 19), daterad till perioden 1000-1050 e.kr., byggs och används

två långhus med konvexa långsidor. Byggnaderna låg i vinkel gentemot varandra och har ingått i samma gårdsenhet. Byggnadstypen finns belagd i de stora danska ringmursborgarna, och har kopplats till kungamaktens allt större betydelse under senvikingatid. Dessa byggnader ersätts under mitten av 1000-talet av en liknande gårdsstruktur med tvärställda längor. Men istället för konvexa väggar var de nya husen byggda med raka.

Fyndmaterialet i lämningarna var förhållandevis rikt. Bland annat hittades vävtyngder, ett fragment från ett mynt, en skrinnyckel, tre knivblad, en bit från en kam samt hästutrustning i form av en hästsko, en bit av ett betselbeslag och en skänkel till en sporre.

Gård 15

Gård nr 15 låg centralt på bytomten, något förskjutet österut i förhållande till Hunnetorpsvägen. De arkeologiska undersökningarna gav magert resultat. Det som hittades var endast spridda gropar och stolphål som varken kunde knytas samman till konstruktioner eller dateras närmre.

Gård 16

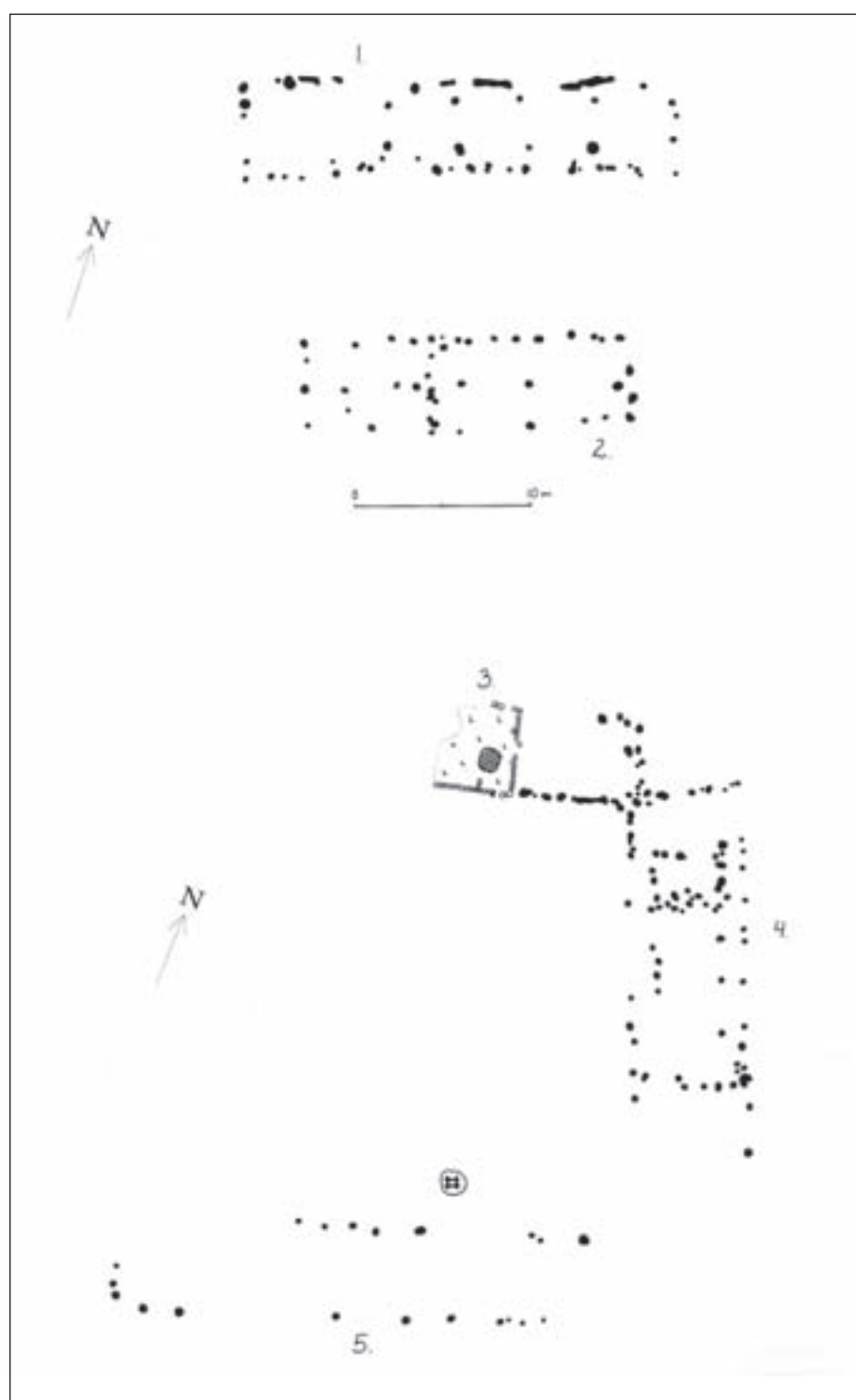
Gård nr 16 låg i de centrala delarna av bytomten, direkt söder om gård nr 6. De arkeologiska undersökningarna berörde hela gårdsplatsen. Lämningarna var välbevarade, och en mängd olika rester efter huskonstruktioner, brunnar, gropar, härdar kunde dokumenteras. Människorna som levt och verkat på gården har på många sätt varit påverkade av eller agerat i samhörighet med dem som bodde på granngården nr 6. Precis som på gård nr 6 bygger man långhus med konvexa långsidor under senvikingatid och tidig medeltid. Likaså väljer man att börja uppföra flera längor på gården under 1100-tal e.kr. Perioden från omkring år 1100 och fram till det att gården rivs, kan fyra olika faser urskiljas i det arkeologiska materialet (fig. 20 och 21).

Under perioden 1100-1250 består gården av två parallella längor kring en gårdsplan. Dessa byggnader låg i östvästlig riktning, i norr respektive söder. Under loppet av perioden 1250 till 1500 byggs nya hus. Gården har tre längor, en ny har byggts i öster. Bevaringsförhållandena i väster var inte bra, en stor nedgrävning kan ha tagit bort eventuella spår efter ytterligare en länga i väster. På gårdsplanen finns en brunn. Från omkring skiftet mellan 15- och 1600-talen fram till det att gården brann år 1668 förändras husen än en gång. Längorna är nu sammanbyggda till en sluten fyrlängad gård, med öppning i den sydöstra delen. Ett hus har också byggts söder om gården, i östvästlig riktning. Under hela gårdens historia fanns bostaden i den norra längan.

Fyndmaterialet från utgrävningarna av gårdarna 6 och 16 är omfattande. Precis som vid alla utgrävningar av medeltida- och tidigmoderna lämningar hittas mest keramik och djurben. Ett av de mer ovanliga keramikfynden, som vanligtvis hittas vid utgrävningar i städer, är bottenpartiet av ett salvekrus. Detta är små behållare tillverkade av s.k. stengods i de västra delarna av dagens Tyskland. De små krusen innehöll vanligen medikament som salvor, och såldes av tiggarmunkar i städer. I övrigt hittades bl.a. två mynt som präglats under 1300-talet, textilredskap, en del mal-, kvarn och brynstenar. Möjligen kan en av nålarna vara en stylus, en form av penna som användes till att skriva på vaxtavlor med. Ett annat intressant fynd var en klädesplomb gjord i bly, som användes till att försegla packar med kläde. Den som hittades i Filborna var utfärdad i Göttingen och har daterats till 1500-tal (fig. 22).

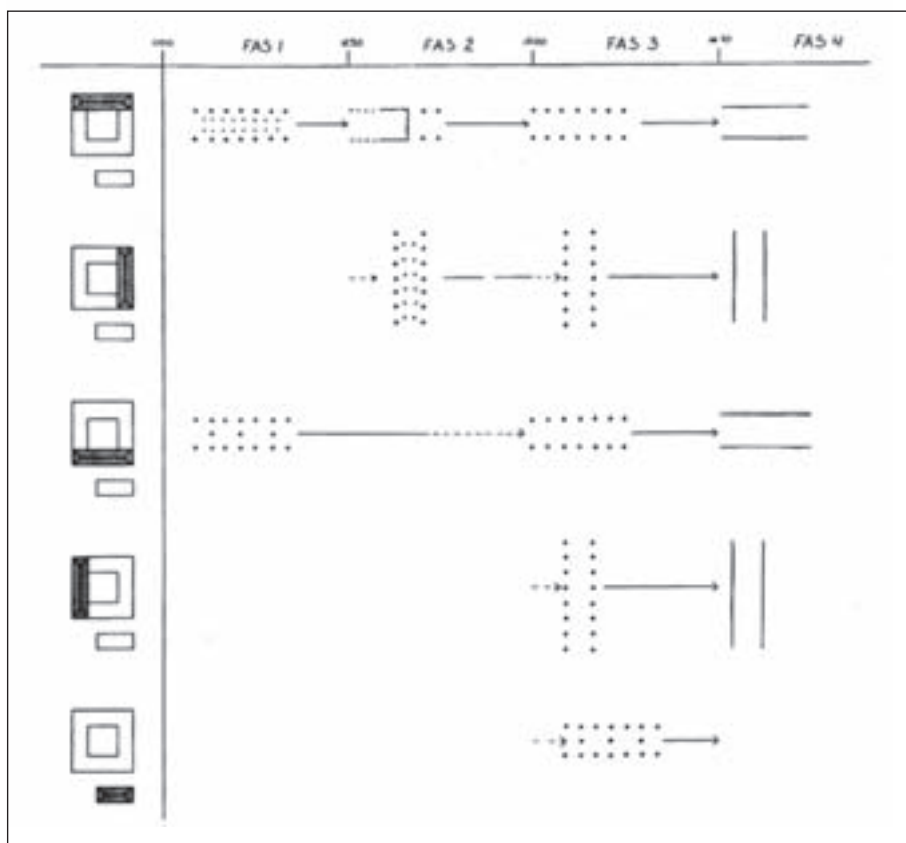
Gård 18

Gård nr 18 låg längst i söder på bytomten, söder om gård 15 och öster om Hunnetorpsvägen. De arkeologiska undersökningarna omfattade platsen för den västra längan av gården, samt anslutande delar av toftmarken. På denna

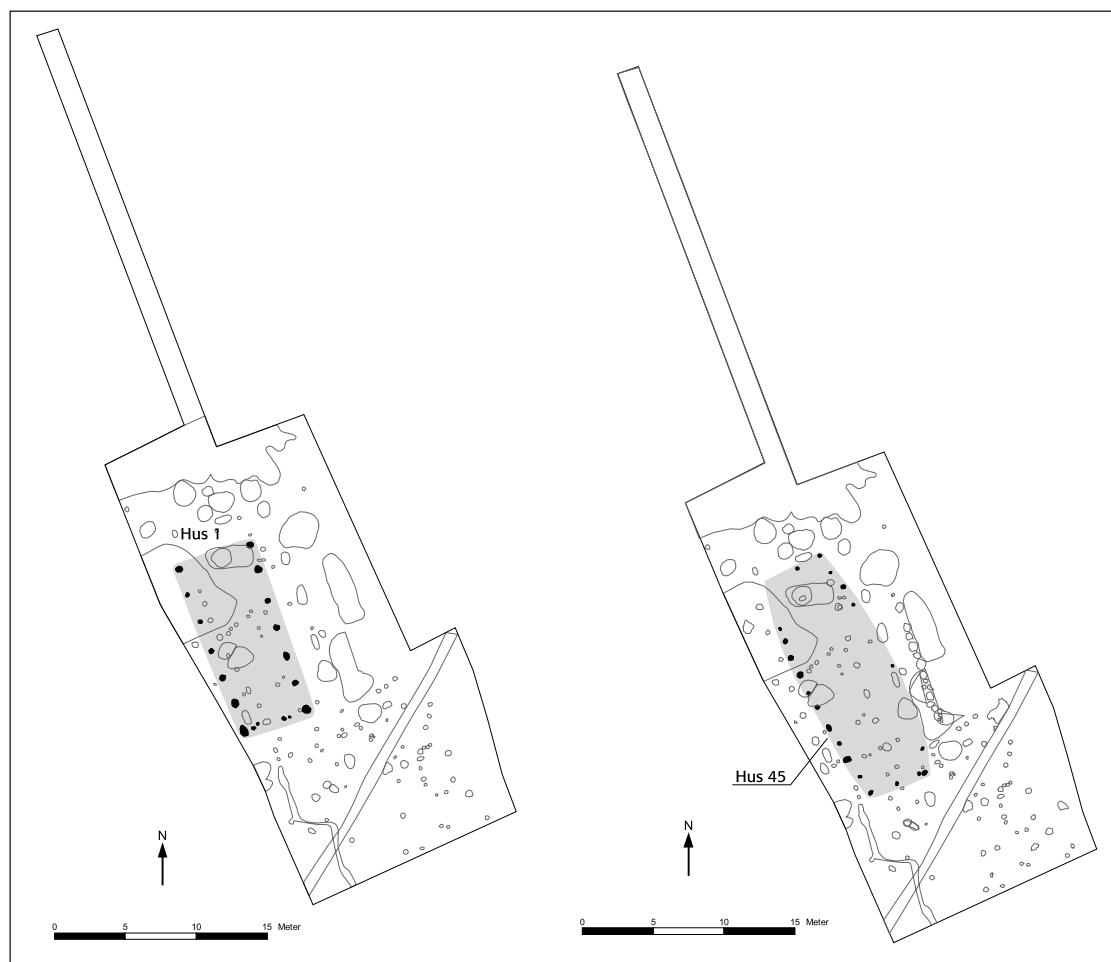
Figur 20. Planritning av lämningarna tillhörande nr 16 under perioden 1100-1668 (fas 1-3). Från Bengt Söderbergs artikel om gårdens utveckling i Filborna.

Figur 21. Framväxten av gård nr 16 i Filborna. Från Bengt Söderbergs artikel om gårdens utveckling i Filborna.

Figur 22. Fynd som hittades vid utgrävningen av gård 6 och 16 i Filborna. Bottendelen av ett salvekrus och en klädesplomp som tillverkades i Göttingen. Från Larsson och Söderbergs rapport över de arkeologiska undersökningarna i Filborna.

Figur 23. Det vikingatida långhuset med konvexa långsidor och föregångaren till den västra längan i gård nr 18. Från Larsson och Söderbergs rapport över de arkeologiska undersökningarna i Filborna.

yta framkom en stengrund från den västra längan från 1700-tal (troligen den gård som avbildad på enskifteskartan), och ytterligare två huslämningar.

Vid husbesiktningen år 1818 bestod gården av fyra längor, till dessa fanns tre undantagshus (bebodda av äldre eller syskon till den som hade bruksrätt på gården) väster om gården på toftmarken. Undantag fanns även i den östra längan på själva gården, och bostaden fanns i den norra längan.

Byggnaderna var med två undantag byggda i korsvirke med lerklinade väggar. Boningslängans vägg inåt gården var uppförd i korsvirke och tegel. Den

södra längans södra vägg var murad med gråsten. Den arkeologiskt undersökta västra längan var vid besiktningen i gott stånd. Att döma av resultaten från utgrävningen byggdes den under 1700-talet.

Under stengrunden framkom föregångaren till den västra längan. Det var en anspråkslös byggnad, som var uppförd i korsvirke vars takbärande stolpar var nedgrävda i marken. Det äldsta huset som dokumenterades på platsen var av ett vikingatida långhus med konvexa långsidor.

Gathuset vid gård nr 9

Gathuset låg i anslutning till bygatan, vid den södra begränsningen av toften till gård nr 9. Den arkeologiska undersökningen omfattade tre mindre handgrävda schakt. I ett av dessa framkom en kullerstenläggning. Stenarna var lagda i lera vilket tyder på att det varit ett golv. Fyndmaterialet var mindre omfattande, men antyder en datering av golvet till 1600-1700-tal.

Fornlämning nr 237

Fornlämning nr 237 utgörs av ett under mark dolt boplatsoområde av okänd utbredning. Den ligger invid korsningen mellan Filbornavägen och Lägervägen.

Figur 24. Fotografi av platsen för fornlämning nr 237 i Helsingborgs stad. Numera finns bostadsområdet i kvarteret Glimten där boplatsten en gång låg.

Figur 25. Fotografi av fornlämning nr 3 i Kropps socken. Gränsmärket finns på gränsen mellan Filborna och Todorps byar, som också sammanfaller med gränsen mellan S:t Peters- och Kropps socknar.

Vid en arkeologisk utredning, som är den mest översiktliga formen av utgrävningar, hittades fyra stycken mindre gropar med raka kanter, s.k. stolphål. Tyvärr påträffades inget fyndmaterial, vilket gör att lämningarnas ålder är okänd. Fornlämningarna bedömdes vara tillräckligt bevarade för att ytterligare undersökningar skulle motiveras. På platsen byggdes det nuvarande bostadsområdet i kvarteret Glimten.

Fornlämning nr 3 i Kropps socken

Fornlämning nr 3 utgörs enligt Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister av ett gränsmärke. Stenen är av granit, 1,25 meter hög och 0,6 meter bred och har spetsig topp. På toppen av stenen finns Luggude härads vapen och under detta inskriptionen *Luggude Vägdistrikt*.

Luggude härad omfattas av områdena för Helsingborgs och Höganäs kommuner. Stenen är en del av organisationen av vägunderhållet. Vägdistrikten var de som var ansvariga för underhållet. Stenen står invid Vasatorpsvägen, precis på gränsen mellan Filborna och Todorps respektive bymarker. Fornlämningen är registrerad så att den tillhör Kropps socken.

Fornlämningarna som försvann?

En ytterligare informationskälla i de gamla kartorna är marknamnen. I Filborna finns flera intressanta marknamn som indikerar att det en gång funnit olika typer av gravar eller boplatser.

Gravhögar

I anslutning till de norra delarna av bytomten, invid Annetorps gård, finns ett markstycke med namnet *Kråkehög*. Längs med vägen mot Brohusen finns *Långhögsåker*, *Havrehög* och *Rishög*. Efterledet hög kan syfta på att funnits gravhögar på dessa marker. Gravhögar anlades vanligen under bronsålder, men det är ett känt fenomen att människor har förstärkt dessa högar med nya gravar och jordlager under loppet av bronsålder och järnålder. Namnet *Långhögsåker* kan syfta på en typ av långsmala limpliknande högar innehållande resta stenar som byggdes under den äldsta delen av bondestenålder (i arkeologisk litteratur benämnda just långhögar).

Drottninghög och Rökulla

Två i sammanhanget mycket viktiga marknamn är givetvis *Drottninghög* och *Rökulla*. Namnet Drottninghög syftar som tidigare beskrivits troligen på gravhögar som anlagts under bronsålder. Men högar med drottningepitet förekommer ofta i par med Kungshögar. I föreställningar kring äldre gravmonument är det ofta kung och drottning som är begravda i de största högarna på gravfälten.

Droninghög finns skrivet bredvid tre avbildade högar på Palmgrens karta över slaget vid Helsingborg år 1710. Kartan är emellertid kompletterad senare med uppgifter som inte har funnits med på Palmgrens originalkarta. Göran Segergren, författaren till boken om bostadsområdet Drottninghög, har kunnat visa på att högarna ritats in senare, troligen i slutet av 1800-talet. I sina vidare efterforskningar har han även kunnat hitta den som la till Drottninghögen på kartan. Det var krigsantikvarien Johan Petrelli som förmodligen ämnade att skriva en bok om det berömda och för den svenska stormaktstiden viktiga slaget. Petrelli tillägger i en fotnot, skriven år 1899, att: *Namnet är af mig tillagdt den invid Drottninghög befintliga lilla höjden för att underlätta omtalandet af densamma. Drottninghög har varit en gammal ättehög, som låg alldeles invid den gård som är uppkallad efter densamma. Ättehögen är nu bortgräfd. Drottninghögsgården har med andra ord varit belägen invid den gamla högen, men var bortgrävd vid tiden för Petrellis notis. Högen är också omnämnd*

i en äldre version av Helsingborgs Historia, utgiven av Elias Follin. Där omnämns att det skulle ha funnits en ättehög som kallades Drottninghög ett stycke från Filborna by.

Petrellis lokalisering är dock en aning felaktig. Den samlade vetenskapen kring var i landskapet som gravhögar finns motsäger att Drottninghögen skulle ha legat invid den numera utdikade våtmark (vid dagens Gubbapark) som fanns mellan Dalhems- och Drottninghögsgrårdarna. Gravhögar finns oftast på tydliga krön- eller höjdlägen. Dessutom finns Drottninghögen avbildad på den skånska rekognosceringskartan (se kap. 10). I förhållande till Petrellis uppgifter låg gravhögen ett stycke västerut uppe på krönet, på andra sidan av det som senare skulle bli Drottninghögsvägen. Studeras denna karta noggrant finner man även att det funnits ytterligare gravhögar på Bergahöjden. På kartan ser det ut som om det funnits en större och två mindre högar på denna plats. Kan den större av dessa vara *Kungshögen*? Och kan det vara så att det är dessa tre högar som Petrelli hörde om när han gjorde efterforskningar i området? I sådana fall skulle Kungens och Drottningens gravhögar ha funnits på varsitt höjdläge, åtskiljda av en mindre dalgång. Platserna kan registreras i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister som *uppgift om plats för gravhög*.

Strax söder om markeringen av Drottninghögen på Palmgrens karta över slaget vid Helsingborg finns *Rökilla*. Namnet markerar en mindre våtmark som genom en smal remsa till det omfattande sankområdena runt Fredriksdalshöjden. Namnet har förvanskats och levt kvar i det nuvarande gatunamnet Rökullagatan i bostadsområdet Drottninghög. Förledet *Rö* kan härledas till färgen röd, eftersom jorden i området var mönjfärgad och därmed rik på järn. Efterledet *kille* betyder källa och syftar på att det funnits rinnande och troligen drickbart vatten på platsen. Ytterligare ett *Rökille* finns i det direkta närområdet. På de äldre kartorna finns en gård halvvägs mellan Filborna och Vasatorp med samma namn. Platserna ligger i samma typ av naturtopografiska lägen enligt de äldre kartorna, i anslutning till våtmarksområden.

Det är ett välkänt faktum att offeraktiviteter under förhistorisk, och i många fall även under medeltid och tidigmoden tid, ägde rum invid källor och våtmarker. Vatten hade av allt att döma en speciell funktion i de religiösa ritualerna. På flera platser runt om i Skandinavien och på kontinenten har omfattande offerdepåer gjorts i våtmarker. Det som offrats är såväl vardagsföremål som krigsbyten, såväl djur som människor.

Namnet på platsen, de arkeologiska parallellerna och det faktum att den fanns nedanför en högt belägen gravhög i ett mindre välavgränsat våtmarksområde tyder på att *Rökille* kan ha varit en offerplats under förhistorisk tid.

Försvunna gårdar

I de norra vångarna finns också en bit mark som kallades *Torsåker*, *Torshålet* och *Torsäng*. Detta kan syfta på att det funnits någon typ av kultplats, men troligt är att det funnits en gård på denna plats. Likaså kan marknamnet *Smedjeåker* i sydväst om bytomten kopplas samman med en nedlagd gård. Kanske kan Filbornaskatten knytas till detta markstycke? Om denna spännande tanke går att leda i bevis, så kanske det var smeden som grävde ner de råämnena och föremål i silver som var tänkta att stöpas om till nya prestigeföremål. Omnämmandet av *Ödergårdsäng* i den södra vången kanske tyder på ytterligare en övergiven bebyggelseenhet.

Helig lund

I den södra vången finns även omnämningen av *Lundsängen*, *Lunnen* och *Lundsåker* (Lundsgård har fått sitt namn från dessa jordstycken). Under förkristen tid utövades religiösa ceremonier i heliga lundar, vilket kan antyda att det funnits en sådan i dessa områden.

Stormän och vasaller?

Det finns ytterligare intressanta marknamn kring Filborna bytomt. I anslutning till Annetorp i de norra delarna av bytomten kallades en av markerna för *Drängspjället*, en annan för *Skieplandet*. I den södra vången fanns även *Kungsängen*. Detta är marknamn som ansluter till omnämningen på runstenar från sen vikingatid och i det äldsta skriftliga materialet. *Drengar* var inte beteckningar på yngre män som utförde arbeten på jordbruk. Det skall snarare förstås som medlemmar i hilder kring kungar och andra stormän, eller som en typ av vasaller. Många forskare menar att dessa var unga män som för sina tjänster inom hirden disponerade över jordegods för sin försörjning. *Skieper* var benämningar på kaptenar på fartyg, möjligen anknutna till en sjökrigsorganisation (ledungen).

Marknamnen antyder att det fanns gravar längs med den nordsydliga höjdyggen som kom att bli Filbornas bytomt. Men även att det funnits nedlagda bebyggelseenheter som tillsammans med den arkeologiskt undersökta vikingatida bebyggelse formade ett större glest men sammanhängande bebyggelseområde. I anslutning till bebyggelsen fanns en helig lund där religiösa ceremonier ägde rum.

Fynd

Två tunna runda guldplattor med inpräglade motiv, s.k. brakteater, har hittats inom området för Filborna bymark. När Historiska Museet i Stockholm har registrerat föremålen i sin katalog har fyndorterna angivits som *vid Filborna*

och vid *Fredriksdal*. Det finns också ytterligare en brakteat som hittades nära *Helsingborg*. Motivet på brakteatern från nära *Helsingborg* föreställer ett manshuvud över ett fyrfota djur, och har troligen tillverkats under 400-talet e.kr. På de båda andra finns förvanskade och stiliserade djur, som tros ha skapats av en skicklig hantverkare under 500-talet. De nordiska brakteaterna från folkvandringstid har sitt ursprung i romerska kejsarmedaljonger, som gavs till speciella och viktiga vänner och allierade. De nordiska versionerna var till att börja med tämligen lika de romerska föregångarna, men efterhand fick ett allt mer utpräglat Nordiskt formspråk. De båda brakteaterna från *Fredriksdal* och *Filborna* tillhör den yngsta typen. Enligt den senaste tidens forskning menar man att de stiliserade djuren är sammansatta delar av flera olika arter. De olika arternas specifika egenskaper skulle sedan föras vidare till den som bar smycket. Men några av de romerska betydelseverken ha levt kvar. Brakteaterna anses vara gåvor som delades ut vid fester och ceremonier som ärebetygelser eller för att knyta allianser med viktiga personer. De allra flesta kända brakteater kommer från skattfynd, vilket gör det troligt att de från *Filborna* och *Fredriksdal* en gång kommit från ett sådant sammanhang.

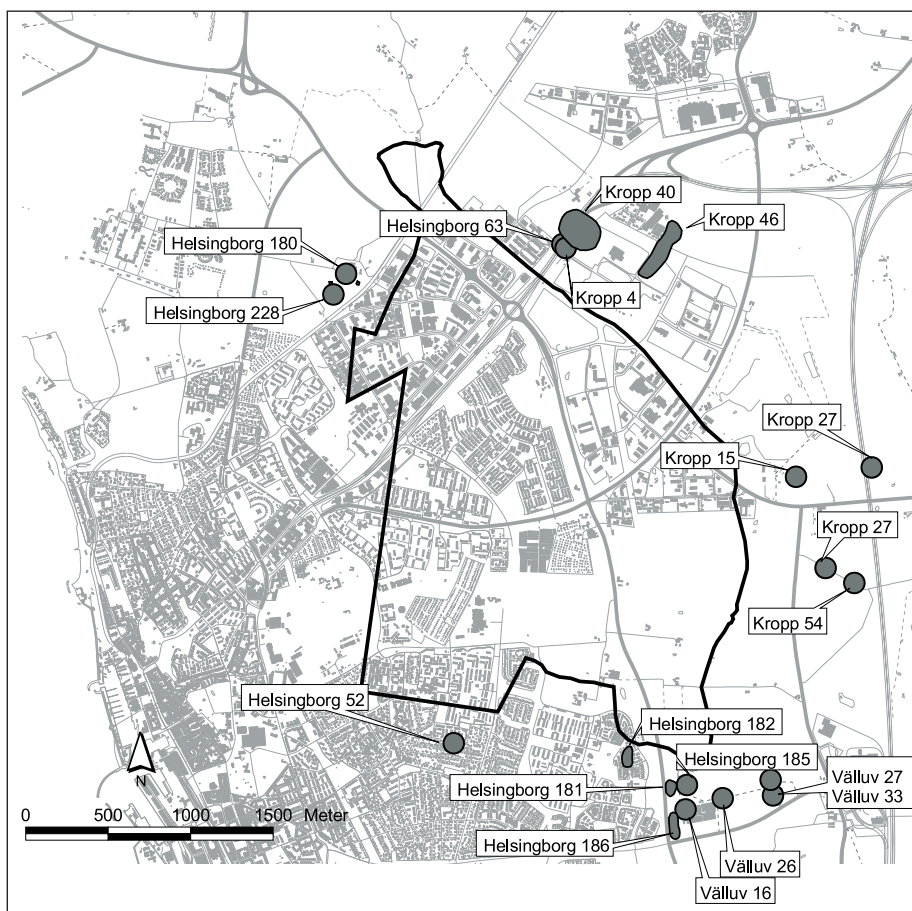
Fornlämningarna i närheten av Filbornas bymark

I anslutning till *Filbornas* bymark finns flera registrerade fornlämningar (se fig. 26 och 27). De utgörs av under mark dolda boplatzlämnar av okänd utsträckning, fyndplatser, gränsmärken, bytomter/gårdstomter samt uppgift om en borttagen hög.

På gården *Gyhult* norr om *Filbornas* bymark finns en fyndsamling som innehåller flintyxor och andra stenföremål. Möjligen kan några av dessa ha hittats i *Filborna*.

Gränsmarkeringarna för *Luggude* vägförening och den fornlämningsregistrerade bron, tillsammans med milstolpen och gränsmärket i *Filborna* bymark relaterar till ett storskaligt vägnät. Det gäller vanligtvis vägar och kommunikationsstråk som förbinder platser utanför det lokala landskapet. Landsvägen från *Helsingborg* till huvudstaden, via *Ängelholm*, gick till skillnad från de lokala vägarna utanför bygdens bytomter. Riksvägarna låg utanför det lokala och var en del av ett mer storskaligt och politiskt landskap.

I övrigt tyder spridningen av fornlämningar på samma typ av markutnyttjande som i *Filborna* bymark. De registrerade boplatserna ligger på höjdparter i landskapet. Väla bytomt ligger längs med en sydsluttning i nordost, *Todarps* gårdstomt på en höjd öster om *Filborna*. Möjligen utgör *Ljusekulla* gårdstomt ett undantag. På rekognosceringskartan (se fig. 2) finns inget markerat höjdparti. Tomten ligger mellan ett våtmarksparti och en bäck. Strax norröver finns

Figur 26. Karta med registrerade fornlämningar inom en radie av 500 meter från Filborna bymark markerade. Från Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister (FMIS).

en mindre kulle, som möjligen kan ha varit en gravhög. De förhistoriska boplatserna precis söder om bymarken ligger också på ett nordsydligt höjdstreck med våtmarker respektive vattendrag på ömse sidor. Likaså ligger en registrerad boplatz uppe på kullen nordväst om Väla bytomt.

En grovt skisserad historia

De olika fornlämningarna som har registrerats i Filborna visar att det förmodligen funnits människor i området från bondestenålder och framåt. Det är elva till synes slumpvisa nedslag i ett mer än 92 hektar stort område. En viktig

Nr	Socken	Typ
52	Helsingborg	Hög, borttagen
63	Helsingborg	Gränsmärke
180	Helsingborg	Fyndsamling, Gyhult
181	Helsingborg	Boplats
182	Helsingborg	Boplats
185	Helsingborg	Fyndplats
186	Helsingborg	Boplats
228	Helsingborg	Bytomt, gårdstomt; Gyhult
4	Kropp	Gränsmärke; Luggude härads vägförening
15	Kropp	Fyndplats
40	Kropp	Boplats
46	Kropp	Bytomt, gårdstomt; Väla
54	Kropp	Bytomt, gårdstomt; Todarp
16	Välluv	Fyndplats
26	Välluv	Bro
27	Välluv	Ristning, medeltid/historisk tid
33	Välluv	Bytomt, gårdstomt; Ljusekulla

Figur 27. Fornlämningar inom en radie av 500 meter från Filborna bymarks norra, södra och östra gräns. Från Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister (FMIS).

utgångspunkt för att förstå lämningarna från det förflutna är deras sammanhang. Ett av dessa är landskapet där allt ägde rum. Människorna under äldre tid har emellertid förhållit sig till landskap som inte längre finns. Där det fanns vattendrag, våtmarker, höjdryggar, mossar, skog, betesmark, och åkrar finns numer vägar, industri- och bostadsområden och soptipp. Landskap och platser har visserligen alltid förändrats, men under den senaste femtioårsperioden har möjligheterna till att förändra omgivningen aldrig varit så stora. Det är svårt att se bakom det nya landskapet och hitta fornlämningarnas sammanhang. Äldre kartor och erfarenheter från arkeologiska undersökningar är viktiga hjälpmedel för att både förstå de enskilda fornlämningarna och landskapen kring dem.

Landskapet har begränsningar. Våtmarker var svåra att ta sig fram genom under större delen av året, likaledes var det svårt att bosätta sig i sådana områden. Men de var viktiga platser för jakt och fiske, och floran var också ett betydelsefullt näringsfång. Den största delen av ytan i områdena för Filborna bymark utgjordes av våtmarker och sankarpartier. På detta sätt var boendet och rörelsemönstren av naturen styrt till vissa landskapsavsnitt. Under vintermånaderna när frosten bitit sig fast var emellertid vattendrag och våtmarker utmärkta, om inte bättre, transportleder.

Boende

Boplatser anlades på högre belägna platser i landskapet. Samtliga registrerade boplatser i Filborna bymark ligger på höjdlägen eller i sluttningar. Detta är ett mönster som återupprepas under hela perioden fram tills att bostadsområdena byggs under mitten av 1900-talet. Boplatserna runt Fredriksdalshöjden består samtliga av enstaka bebyggelseindikerande nedslag i form av fyndmaterial eller enstaka bebyggelselämningar. Detta kan givetvis bero på att kunskapen kring dessa är bristfällig på grund av att de arkeologiska insatserna varit mindre omfattande. Utifrån nuvarande kunskapsläge får de betraktas som mindre boplatser utan längre varaktigheter. Det huvudsakliga bebyggelseområdet verkar ha varit den nordsydliga flacka höjden kring Filborna bytomt.

Indikationerna i det äldre kartmaterialet om numera försvunna gravhögar från brons- och stenålder återfinns framförallt i de norra delarna av höjdryggen. Utifrån erfarenheter från andra och bättre utforskade områden vet man att denna typ av monument var platser som var i bruk under väldigt långa tidsrymder. Det är känt att gravhögar under bronsålder anlades på tidigare boplatser, ibland direkt på platsen för ett hus. Kanske gjordes detta för att de var en av dem som bott i huset som begravdes i gravhögen. I andra fall byggdes gravmonumenten på en äldre gravplats. När väl högarna anlagts så fortsatte i många fall begravningar i och intill högen. Både själva högen och området runtomkring blev gravfält. Möjligen kan de beskrivas som en typ av släktträd där barn, barnbarn osv. begravdes intill en anfader eller anmoder.

Bebyggelsen flyttades med jämna mellanrum, boplatserna var inte lika varaktiga som de monumentala gravhögarna. Vid arkeologiska undersökningar framkommer ofta rester efter en bebyggelsefas. Troligen har detta att göra med att boplatserna övergavs i samband med att ett familjeöverhuvud avlidit, eller efter att en familjegeneration bott på platsen. Nya boplatser hittas ofta i närheten, och i vissa fall är de grupperade kring den äldre bosättningen. I och

med att bebyggelse förflyttades på detta sätt kunde vägar och stigar, röjda marker, hägnadssystem osv. fortsätta att användas utan allt för stora arbeten. De nya boplatserna utnyttjade redan iordningställda platser eller områden. Utan större förändringar som katastrofer, tillgång till teknik eller nya investeringar i arbete, var uppdelning i boplatksområden och uppfattningen om landskapet hela tiden återskapande. När väl boplatser etablerats och gravar anlagts så var områdena svåra att lämna.

Höjdryggen kring Filborna bytomt var ett sådant grovt definierat bebyggelseområde. Det finns bebyggelselämningar från stenålder, yngre bronsålder, järnålder och sedan kontinuerligt från vikingatid och framöver. Lämningarna från stenålder, bronsålder och den äldre delen av järnålder representerar av allt att döma mindre och gårdsspecifika boplatser, som övergivits efter en bebyggelsegeneration. De två brakteater från folkvandringstid som hittats i närheten av Filborna tyder dock på att de som bott på gårdarna ingått i de nätverk av mäktiga personer som utgjorde samhällets elit. Ingen av de boplatslämningar som påträffats i hela Filborna bymark hade dock karaktär av att en gång ha varit ett betydelsefullt residens.

Från och med vikingatid börjar av allt att döma sättet att bo förändras. Vid de arkeologiska undersökningarna påträffades lämningar efter flera gårdar. De har visserligen funnits i det område som senare skulle bli bytomten. Men vanligtvis finns vikingatida hus på förhållandevis stora tofter (tomter) som innehållit en mängd olika hus. Boplatserna var i förhållande till de medeltida bytomterna stora, men glest bebyggda enheter. På de större gårdarna fanns en stor hallbyggnad centralt på gården. Intill fanns mindre bostadshus åt dem som arbetade på gården (tjänstefolk, trälarna, osv.), hantverkshyddor (vanligtvis smedjor och västugor, ibland bodde trälarna i sådana hus) samt andra anslutande ekonomibygnader. De mer ordinära gårdarna hade ett centralt större långhus som fungerade som hall, bostad och ekonomibygnad. Innanför hägnaderna till tofterna fanns förutom bebyggelsen även åkermark. Samarbetet gårdarna emellan har i många fall reducerats till gemensam omsorg om fädrift.

Av de skeppsformade husen som dokumenterades vid utgrävningarna i Filborna var de flesta av det mer ordinära slaget. Men gården som påträffades i utkanten av toften till gård nr 14 hade en, visserligen förhållandevis liten, hallbyggnad. Det vikingatida huset på toften till gårdsläge 18 i de södra delarna av bytomten var visserligen också litet. Byggnaden var orienterad i nord-sydlig riktning, vilket indikerar att den varit en anslutande ekonomibygnad. Studierna av det äldre kartmaterialet indikerade att gård 18 och 15 en gång utgjort en större gårdsenhet, som enligt det skriftliga källmaterialet hade en

mycket stor andel av Filbornas åkrar och ängar. Det finns med andra ord mycket som talar för att huvudbyggnaden i gård 18 kan ha varit en större hallbyggnad.

Under slutet av 1100-talet och början av 1200-talet förändras gårdarnas karaktär. Istället för vikingatidens hallbyggnader och långhus börjar människorna att bygga sådana gårdar som är så karakteristiska för de sydsandinaviska jordbruksbygderna. Hallbyggnader och långhus kompletterade med mindre och löst grupperade, möjligen parallella, byggnader ersätts två- tre och fyrlängade gårdar. Det centrala utrymmet på gårdarna är gårdsplanen, som efterhand läggs med kullersten, tillsammans med en brunn. Gårdsplanen omges av en bostadslänga, ett stall, en lada och diverse hantverksutrymmen. Vikingatidens och den tidiga medeltidens stora jordbruksenheter har delats upp i flera små kärnfamiljsdrivna gårdar. Ofta har de som innehade de äldre och större godsliknande gårdarna behållit äganderätten. De medeltida och tidigmoderna gårdarna ägs av frälset eller kronan, och drivs mestadels av landbor. Det är först med denna förändring som bosättningarna kan betecknas som byar. Detta innebär att människorna på de olika gårdarna samarbetar i bruket av åkrarna, organisationen av betet, byggandet av hägnader och andra saker som har med driften av byn att göra. Bilderna av Filborna bymark med inhägnade vångar med åkrar indelade i tegar, och samfällt nyttjade utmarker i det äldre kartmaterialet kan alltså hänföras till denna tid.

Bakgrunden till de små gatehus som finns avbildade i samma kartmaterial är höljdd i dunkel. På de olika kartorna över Filborna kan man se att de ökar i antal under loppet av 1700- och 1800-talen. De som bodde i husen var egendomslösa som antingen lönearbetade på intilliggande gårdar eller gods, eller så var de hantverkare. Anledningen till att gatehusen blir allt vanligare var den generella befolkningsökningen. Det var människor som inte ärvde gårdarna de växt upp på, eller som köpts ut av sina äldre syskon. Vid tiden för enskiftet betecknas gatehusen intill gård nr 18 i Filborna som undantagshus, vilket betydde att de beboddes av gårdsinnehavarnas föräldrar eller syskon. I Filborna och i andra byar har man också löst detta problem genom att anlägga nya gårdar på marker som tillhörde ursprungsgården; de blev dubbelgårdar drivna av två familjer som delade på ursprungsgårdens andelar av byns tillgångar. Hur gammalt fenomenet med gatehus och dubbelgårdar är finns det ingen riktig kunskap om. De äldsta gatehusen i andra byar verkar, utifrån resultaten från arkeologiska undersökningar och genomgång av äldre skriftliga material, vara från 1500-talet. Det måste ändå ha funnits samma typ av problem med 'överblivna' syskon under äldre tid. Om detta löstes genom att dessa människor blev kvar på gården eller om de flyttade till andra platser finns det inte tillräcklig

kunskap om. En viktig skillnad gentemot äldre tider och en förklaring till att människor kunde leva i gatehus var en mer omfattande penningcirkulation och att det fanns en mer utvecklad marknad. För 1700- och 1800-talets gatehusinvånare innebar det dels att man kunde sälja sin arbetskraft och få betalt i pengar, dels att det gick att få tag på livsnödvändiga varor. Detta berodde givetvis också på att det fanns en efterfrågan på arbetskraft, och motorn i denna efterfrågan var storgods som Fredriksdal (Helsingborg nr 33). En annan viktig förutsättning var att städernas hantverksmonopol försvann eller slutade att tillämpas. Det blev möjligt att verka som hantverkare och bo i ett gatehus i en by, något som tidigare varit olagligt.

Med enskiftet delades byarna upp. Gårdar flyttades från den tidigare bytomten. En lundaprofessor i ekonomisk historia, Oscar Bjurling, har beskrivit förändringen som att med den "... *bredde tråkigheten ut sig på den svenska landsbygden. De gamla glada byfesternas tid var förbi. Den svenske bonden förvandlades från en munter kooperatör till en dyster individualist*". Detta är kanske en något drastisk beskrivning av konsekvenserna för människorna och hur de umgicks. Men det ligger mycket i vad Bjurling skriver. Det samarbete som allt sedan medeltid karakteriserade byarna och bönderna försvann, och med det mycket av det påtvingade umgänget gårdsinnehavarna emellan. De nya gårdarna var, precis som under vikingatid och tidigmedeltid, hägnade enheter som brukades individuellt. Samarbeten påtvingades fortfarande exempelvis när det gällde upprätthållande av vägnät, gemensamma grustakter och torvtakter. Men en av de mer avgörande förändringarna ur ett landskapsperspektiv var att tidigare obebyggda marker i hela bymarken dikades ut och började användas som åkermark. På detta sätt förändrades också rörelserna i landskapet.

Människorna i Filborna både åt och sparade kakan. De bevarade mycket av den gamla bymiljön långt in på 1900-talet eftersom många av gårdarna inte flyttades ut från bytomten. Samtidigt var det flera gårdar som flyttade ut, bland annat Drottninghögs- och Dalhemsgårdarna. Bytomten fortsatte att vara en central plats för människorna i området. Byn var så central att man t.o.m. anlade en egen 'stadspark' i ett gammalt grustag strax söder om gård nr 12, byns förnämsta gård. Trots att landskapet förändrades så byggde människorna på samma sätt. Visserligen förändrades valet av byggnadsmaterial och dimensionerna, men även utflyttade gårdar byggdes med fyra längor runt en central gårdsplan. Bostadslängorna försågs också med fler rum. På de större gårdarna innebar detta att det blev separata sovrum för föräldrar, barn och tjänstefolk, att det inreddes finrum och att det fanns särskilda vardagsrum för herrskap och tjänstefolk.

Troende

Troendet har också ett landskap. Olika zoner förknippas med olika föreställningar. Under äldre tid var kanske den mest betydande indelningen av landskapet den mellan in- och utmark. I inägorna fanns det kända och kontrollerade, på utmarkerna fanns det okända och farliga. Det var inägorna som var inhägnade, för att hålla det okända ute. De förkristna riterna och ceremonierna kunde äga rum på en mängd olika platser. Trosuppfattning och religiöst utövande var en del av vardagens skeende. Vid arkeologiska undersökningar är det exempelvis inte ovanligt att hitta föremål, djurben och växtdelar som offerats i samband med att hus har byggts eller som en del av dess användande. På vissa mycket speciella boplatser, som på järnåldersboplatsen i Uppåkra strax utanför Lund, har ett tempel eller kulthus hittats. Men de mest framträdande arkeologiska fynden som kan knytas till förkristet religionsutövande har hittats på gravplatser och i våtmarker, på det som var utmarken. Det var naturbildningar som utgjorde de väsentliga rituella platserna.

Gravplatserna vid Ringstorps och Fredriksdals vattentorn ligger båda på iögonfallande höga platser i landskapet. Även Drottninghögen låg på en sådan plats, överblickande såväl våtmarken österut som Rökillan söderut. De förmådde gravarna strax norr om bebyggelseområdet i och invid Filborna bytomt var också belägna på dominerande platser i landskapet. I detta fall kan man tänka sig att de var i det omedelbara blickfånget för människorna i bosättningarna längre söderut på samma höjdrygg. Omnämningarna av röda källor, Rökillor, antyder också att det funnits platser som fungerat som offerplatser. Dessa platser fanns i andra gradienter av landskapet, nere i våtmarker. Utnyttjandet av landskapet i Filborna bymark följer den uppdelning av kosmos som gjordes i den förkristna trosuppfattningen. Mot himlen och i underjorden fanns det okända och mytiska, medan människorna levde mitt emellan dessa världar.

Eftersom Drottninghögen togs bort före slutet av 1800-talet får alla spekulationer om datering och eventuellt innehåll baseras på arkeologiska undersökningar av liknande monument. Att döma av sådana bör gravhögen ha anlagts under den äldre bronsåldern. Utifrån samma premisser har den döde begravts i kista av sten eller trä, tillsammans med en mängd gravgåvor. Vi vet mer om begravningssederna i Filbornaområdet under den yngre bronsåldern och den äldre järnåldern, tack vare Carl Wiblings undersökningar i Fredriksdal (Helsingborg nr 54) och Ringstorp (Helsingborg nr 3). Begravningsritualerna inleddes med att den döde kremerades på ett stort bål. Fynd av djurben i dessa kollager tyder på att djur offerats i samband med kremeringen. Efter att bålet

släckts eller slocknat har benen samlats in och tvättats. Vid undersökningen av gravplatsen på Fredriksdal hittade Wibling altare, stenläggningar och heliga stenar där denna reningsritual kan ha ägt rum. Efter reningen lades benen antingen i urnor eller små stenkistor tillsammans med några gravgåvor, eller direkt i gropar tillsammans med kol från bålet. Drottninghögen och gravarna på Ringstorp och Fredriksdal visar olika uppfattningar om döden. De döda var klädda och försedda med prestigeföremål som var ämnade att användas i livet efter detta under den äldre bronsåldern. De var preparerade och kunde tas emot som de var eller, väl inne i högen och med de nödvändiga föremålen, själva ta sig till livet efter detta. Under den yngre bronsåldern och under järnåldern var denna övergång annorlunda utformad i begravningsritualen. Övergången skedde genom själva kremeringen, då den döde, precis som vid nedsmältning av brons och järn, genom eld ändrade gestaltning och inträdde i efterlivet.

Under medeltiden förändrades det religiösa utövandet. Kulten kom att utföras i speciella byggnader (kyrkor) av speciella personer (präster). Religionen institutionaliserades och utövades huvudsakligen i kyrkorna. Genom tillkomsten av kyrkor och att begravingarna endast gjordes på helgade och inhägnade kyrkogårdar förändrades troendets landskap, även om många rituella platser fortsatte att utnyttjas långt fram i tidigmodern tid. Människorna i Filborna hade S:t Petri kyrka i Helsingborg som sockencentrum. Det var också här man jordfästes enligt kristen sed i östvästlig riktning. Huvudena lades i väster för att kunna se den uppgående solen i öster vid uppståndelsen i himmelriket.

Beroende

Beroendets landskap är större än Filbornaområdet. Det refererar till hur vi människor är bundna av andra människor och till det som ägt rum i det förflutna. Förutom våra rent kroppsliga begränsningar (t.ex. förmodad livslängd) och tillgången till teknologi och materiella resurser, så är vårt handlingsutrymme begränsat av olika konventioner. Vi förhåller oss till vad som anses acceptabelt för människor runtomkring oss, vi agerar i förhållande till regler. Människorna i Filborna verkade lokalt men var också delaktiga i större nätverk av människor och grupper. De jordbrukstekniska metoderna, byggnadskulturen och trosuppfattningar, med lokala variationer, delades och traderades av människor i en hel bygd, region eller inom större geografiska områden. Människorna var delaktiga i olika överlappande gemenskaper eller nätverk. Ett exempel på

detta från Filbornaområdet är brakteaterna, som bars av personer som ville visa att de tillhörde folkvandringstidens krigararistokrati.

Under vikingatid är förhållandena tydligare. Några av de personer som levde i Filborna var delaktiga i de nätverk av personer och familjer som utgjorde det vikingatida samhällets elit. Detta var människor som blev embryot till den sydiskandinaviska adeln, som i sin tur var grunden för det danska kungariket. I bosättningen fanns av allt att döma flera större godsliknande gårdar. En av hallbyggnaderna (på gård nr 14) var uppförda i en arkitektur som var menad att associeras med eliten av stormän och familjer i södra Skandinavien. Möjligen har de arabiska mynten i Filbornaskatten hämtats av någon av de personer som deltog i de av eliten arrangerade handelsfärderna till en av de dåvarande supermakterna i världen, Kalifatet. Omnämningarna av *dreng* och *skieper* bland marknamnen antyder att några av personerna förvärvat statusbeteckningar som vasaller inom en löst organiserad och bräcklig dansk kungamakt.

Människorna i Filborna förhöll sig till kungsgården i Helsingborg. Även om de vikingatida bebyggelselämningarna inom det gamla stadsområdet är få och dåligt bevarade, tyder mycket på att kungsgården redan under vikingatid varit betydande. Kungamaktens intressen i både Helsingborg och Filborna hör samman. Helsingborg var en viktig knutpunkt för vägnätet, tillika är det ett strategiskt läge högt upp vid Öresunds smalaste del. Filborna var ett hävdvunnet boplatsoområde med åkrar och ängar. Bopplatsen fanns strategiskt mellan två omfattande fäladsmarker. Etableringen i Helsingborg har varit beroende av såväl spannmål och jordbruksprodukter, som stora betesmarker för kreatur och hästar. Möjligen kan ortnamnet syfta på att någon av gårdarna i Filborna var stuteri åt kungsgården i Helsingborg?

Under medeltid växer *staden* Helsingborg fram. Handelsmännen och hantverkarna i staden var i behov av jordbruksprodukter. Samtidigt gjordes gårdarna i Filborna till mindre enheter, mer inriktad på jordbruksproduktion. Bönderna hade ett större behov av hantverksprodukter och varor från borgarna i staden, samtidigt som stadsinvånarna var beroende av livsmedel, råvaror och kunder från byarna. Byar och städer, Filborna och Helsingborg, var olika delar av samma system, komponenter i ett nytt landskap som ur många perspektiv kom att finnas kvar ända till de stora jordbruksreformerna under 1700- och 1800-talen.

4.

KULTURLANDSKAPEN VID DROTTNINGHÖG OCH DALHEM

Fornlämningar är platser som fungerat och som fortfarande fungerar som delar av kulturlandskap. Kulturlandskap är ett av människan påverkat och utnyttjat område. Det har inga gränser framåt eller bakåt i tiden, det är ständiga och fortlöpande handlingar. Kulturlandskap är arkiv, där märken, avtryck och platser är de arkiverade akterna. Att kunna se landskapens tidsdjup skapar sammanhang, mönster och kontinuiteter som hjälper till att förstå nuet och det som skall komma. Att se bortom dagens genomplanerade landskap, hitta spåren från det förflutna, bryter upp en annars monokrom vardagsmiljö. Att besöka platser från ens förflutna framkallar minnen som fallit i glömska. Att öppna ögonen för dessa fenomen är intresseväckande och aktiverande.

Fornlämningarna som registrerats i Riksantikvarieämbetets register är inte hela sanningen. Det finns fler spår och mönster som hela tiden väntar på att bli upptäckta. Ett av de mest uppenbara, kanske för uppenbart för att man överhuvudtaget skall se det, är spåren efter det moderna projektet. Det som behandlas i detta kapitel är främst lämningarna efter miljonprogrammet och jordbrukslandskapet efter de stora skiftesreformerna.

Bakom det moderna projektet

Miljonprogrammet är ett ideologiskt landskap. Det är planlagt och ordnat efter att styra aktiviteter till bestämda utrymmen, inspirerat av i det närmaste filosofiska ideal. Miljonprogrammet är ur ett historiskt perspektiv bara ett av många ideologiska landskap, men vid tiden för byggandet av Drottninghög och Dalhem fanns det aldrig tidigare skådade resurser att genomföra planerna. Med hjälp av grävmaskiner, dumprar, väghyvlar, asfaltmaskiner och traktorer

omformades den gamla topografin och iståndsattes som bostadsområde. Trots detta har det kompromissats. Gubbaparken fick vara kvar. Det var ett gammalt sankt våtmarksområde som blev grönområde. Trots utdikningar är fortfarande fotbollsplanerna blöta och omöjliga att använda under stora delar av året, och när det regnat mycket. Kojakparken fick vara kvar (nu finns det visserligen planer på att bygga villor i de nordöstligaste delarna). Området är efter grustäcksarbetena väldigt kuperat och ämnade sig inte åt bostadsbebyggelse. Hålan, det gamla grustaget i de nordvästra delarna av Drottninghög, fick vara kvar. Det tömdes på vatten och planerades som idrotts- och rekreationsområde.

Vardagens landskap

Bakom de ideologiska landskapen finns det ständiga nyttjandet, användandet och manipulerandet av miljön. Det är vardagens och gnetandets till synes kaotiska landskap, som formats under långa tidsrymder. Dessa former i landskapen är så naturliga för oss att vi betecknar dem som natur, de är så nedärvda i det kollektiva återuppreparandet av rörelser att de inte ifrågasätts.

Det är inte lätt att se dem idag. Som ringar på vattnet från städernas centra har område för område planerats, kartlagts och fyllts med innehåll. Det moderna projektet har krockat med den hävdvunna ordningen i vardagens landskap. Argumenten för rekorderliga bostäder och välfärd har, till stor del helt riktigt, övervägt framför åkrar, våtmarker, trädgårdsodlingar, gårdar och gatuhus. Men logiken och rörelserna i det äldre landskapet har upplevts så naturliga, de har bara funnits där, att ingen har reflekterat över dess logik, och tagit den tillvara. Delar av det gamla finns kvar i form av storskaligt mönster eller enstaka platser.

I större utsträckning än tidigare är hela vårt samhälle genomplanerat, visserligen offentligt övervakat genom lagstiftning. Det finns nästan inga ytor, åtminstone inte i våra tätorter, som inte är detaljplanerade. Möjligheterna att bygga och bo där man vill är i princip obefintliga, inte heller finns det någon obygd som människor kan röra sig fritt inom. Vardagens landskap har i stor omfattning blivit bruket av de ideologiska landskapen. Att förhålla sig till detta innebär både att följa de regler som finns vad gäller rörelser och att på ett korrekt sätt använda ytorna till vad de är avsedda för. Per definition innebär det också motstånd och konflikter. Att snedda över en gräsmatta, att plantera blommor utanför en rabatt, att spela fotboll på en plats avsedd för plantering är att utmana och samtidigt förändra den mall som finns för hur man skall bete sig. Lämningarna är bruksspår och avlagringar på och i det ideologiska

landskapet. Bruksspåren är viktiga för känslan av tid. Dels är lämningarna vikiga för de enskilda människornas identitet. Att kunna se att man själv gjort avtryck, att de finns något kvar, skapar samhörighet till området. Dels är lämningarna tid och patina. Områdena åldras, känns mänskliga, det blir inbott, är inte sterilt, det blir natur och upplevs som vardagens landskap.

Miljonprogrammets landskap

Mitt framför ögonen breder miljonprogrammets landskap ut sig. Bostadsområdena som byggdes förknippas med särskilda arkitektoniska egenskaper. Storskaligheten när det gäller byggnadernas dimensioner är kanske inte så iögonfallande på Dalhem och Drottninghög som på Rosengård i Malmö eller Rinkeby i Stockholm. Men flera igenkännande faktorer finns ändå där. Landskapet är präglad av den genomplanerade och rationella arkitekturen.

Det planerade samhället

Med regeringsbeslutet år 1965 att tillverka en miljon bostäder på tio år förändrades förhållandena inom byggsektorn. Bostadsbristen och otjänliga förhållanden i den befintliga bebyggelsen skulle byggas bort. Till detta kom att staten utvecklade fördelaktiga finansieringssystem som tillsammans med själva beslutet skapade en efterfrågan som inte den befintliga byggsektorn måktade med att mäta. En till stora delar fortfarande hantverksbaserad byggsektor blev en modern byggindustri.

Bättre planering, utnyttjandet av kranar och bygghissar, arbetarnas ackord, effektiviserad arbetsledning och bättre disciplin på arbetsplatserna, det var några av orsakerna till att den genomsnittlige byggnadsarbetaren färdigställde dubbelt så många lägenheter år 1965 än vad som hade varit fallet femton år tidigare. Arkitekterna blev också 'effektivare'. Genom att rita stora serier, några få lägenhetstyper som kunde mångfaldigas, förkortades projekteringstiderna. Arkitekten Tomas Tägil skriver i boken *Bygga och bo* (1997) att *Man hade inte tid att skapa en individuell utformning av de olika husen inom ett och samma område. Omväxling och särprägel var heller inget man strävade efter. Modernismens ideal var 'ärlighet'. Att skapa variation för variationens egen skull ansågs vara fel, då husen inbördes var så enhetliga.*

Beslutet att bygga en miljon bostäder på tio år var välmenande. Arkitekternas ärlighetsideal kan säkert sammanfalla med den tidens uppfattningar kring demokrati, jämlikhet och syn på välfärd. I de nya bostadsområdena skulle välfärdsstatens verksamhetsfält finnas representerade. Exempelvis planerades

det, förutom bostäder, även för vägar, teknisk försörjning, socialkontor, postkontor, äldreomsorg, handikappsägenheter, förskolor och grundskolor vid projekteringen av Dalhem och Drottninghög. Bostadsområdena var helhetsprojekt som möjliggjordes tack vare statens och det offentliga större kontroll över dessa sektorer i samhället. Bristen på variation i utformningen av byggnaderna motsvarade jämlikhetsidealet. Det fanns inga skillnader mellan de olika lägenheternas utformning. Alla invånare levde (åtminstone utåt) under samma förhållanden och hade samma utgångspunkter.

Själv begreppet bostadsområde var formulerat utifrån tidens funktionella tänkande. Bakgrunden var att man under 1950-talet bland arkitekter talade om ABC-samhället. Tanken var att arbete (A), bostäder (B) och centrum (C) skulle samlas i samma områden. Men redan tidigt visade det sig att det inte gick att planera fram sådana samhällen. Istället blev de nya stadsdelarna BC-samhällen, eftersom det lättare gick att etablera den kommersiella handeln på basis av förväntade befolkningsunderlag. En del av tankeinnehållet var anpassat till förhållandet att väldigt många skulle jobba på förhållandevis få arbetsplatser, huvudsakligen inom tillverkningsindustrin, vilket var incitamenten bakom planeringen av bostadsområden som Dalhem och Drottninghög. Staden liknades vid en maskin där de olika komponenterna var inbördes relaterade. Bostadsområdena var en sådan komponent, tillverkningsindustrin en annan och välfärdsinstitutionerna en tredje. Kommunikationslederna fungerade som överförare av kraft mellan de olika delarna i maskinen.

Bostadsområdena planerades på samma sätt. I områdena finns för ändamålet ämnade ytor för lek och spel, rekreation, konsumtion, gående, cyklande, jogging, rastning av hund, osv. Det landskap som skapades var genomplanerat, där varje yta hade en funktion i vilken människans olika aktiviteter skulle äga rum.

Utformningen av bostadsområdena

Gestaltningen av bostadsområdena var också beroende av ekonomisk bärkraft och av hur byggindustrin organiserade själva byggandet. En av arkitekterna som utformade Drottninghög, Jan Erik Lund, berättar för Göran Segergren i *Porträtt Drottninghög*, att *Stadsplanens gestaltning har mycket präglats av byggherrens och entreprenörens syn på rationellt byggande och ett ekonomiskt gott resultat. På den tiden gick byggekranarna på räls. Husen skulle placeras efter kranbanorna av ekonomiska skäl. Kranarna skulle kunna nå varje del av bebyggelsen*. Detta var mycket vanliga orsaker till hur bebyggelsen utformades under miljonprogrammet. Husen byggdes av delar som tillverkats på annan plats (s.k. prefabrikat),

vilket betydde att själva byggandet på plats bestod av att sammanfoga de olika delarna. För att överhuvudtaget kunna bygga på detta sätt krävs stora byggkranar som kunde lyfta de olika elementen på plats. På den tiden var kranarna svåra att flytta, de gick på rälsar. Alla förflyttningar utanför rälsarna medförde kostnader. Det var alltså viktigt att husen planerades så att antalet förflyttningar minimerades. Två saker blev avgörande vid utformningen av husens placering, nämligen kranens lyftradie och rälsens längd. Dessa båda faktorer definierar det handlingsutrymme som fanns vad gällde byggnadernas placering. Utformningen av Drottninghög bär tydlig prägel av förhållandena. De långa parallella husraderna följde riktningen på kranrälsarna.

På samma sätt begränsade de färdigtillverkade elementen husens arkitektoniska utformning. När Drottninghög byggdes fanns ingen för ändamålet utvecklad industri som kunde leverera de efterfrågade varorna. Därför startade Helsingborgshem, Skånska cementgjuteriet och AB Göran Bengtsson en särskild fabrik som kunde tillverka betongelementen. För att få ekonomisk bärkraft i denna krävdes att det tillverkades betongelement i stor skala. På fabriken fanns specifika gjutformar för varje element, och ju mindre antal gjutformar som krävdes, desto större ekonomisk rationalitet fanns i produktionen. Detta var även något som präglade utformningen av HSB-husen i bostadsrättsföreningen Kjellstorp. Nästan exakt likadana hus finns på Ättekulla i de södra delarna av Helsingborg, och på andra platser runt om i landet.

Variationen finns mellan de olika bostadsområdena, inte inom. Skillnaderna mellan Dalhem och Drottninghög är tydliga i färgsättning och utformning av byggnader. Arkitekturen på Drottninghög refererar till ett formspråk med rötter i 1940- och 1950-talens regionala funktionalism. Detta gäller både de platta taken och blockformiga huskropparna, och användandet av tegel på fasaderna. I Skåne användes tegel som fasadbeklädnad betydligt oftare än i övriga landet, eftersom det anslöt till en äldre lokal byggnadstradition, vilket accentuerades ytterligare genom valet av Helsingborgstegel. Eternit användes under en relativt kort men intensiv period. Materialet ansågs vara underhållsfritt, och passade till tidens ideal kring rationellt byggande. Under början av 1970-talet upptäcktes emellertid att en av beståndsdelarna, asbest, var starkt cancerframkallande. Detta drabbade dem som arbetade med att framställa materialet, varpå all tillverkning av eternit och användning av asbest förbjöds.

Arkitekturen på Dalhem är präglad av den samtida kritiken mot utformningen av miljonprogramsområdena. Detta gäller inte minst valet att det skulle finnas olika upplåtelseformer på området. Man ville åstadkomma variation, och ge de olika delarna individuell prägel. Främst resulterade det i skillnader i utformningen av områdena med olika upplåtelseformer. I områdena med

Ett av hyreshusen på Dalhem under uppförande. Flaket på lastbilen är full med det gula teglet som skall muras på huset. Fotografi från AB Hälsingborgsbild, tillhandahålllet från Tommy Ebersjö, Helsingborgshem.

hyresrätter fick husen genom det gula teglet och vita balkongerna en färggladare och mindre brutal utformning, än den grå betongen och den gråvita eterniten på husen på Drottninghög. Till detta samverkade också de svagt sluttande sadeltaken och små samhörighetsskapande kvartershusen. Tvättningen skulle inte försiggå i källare som var vanligt på andra platser, utan på markplan i för ändamålet helgade små hus. Den gamla Dalhemsgården sparades, och integrerades något omändrad i ett av kvarteren.

Miljonprogramsområdena i förändring

De sammanhang som miljonprogramsområdena skapades för finns inte längre. Samhället ser annorlunda ut. Det är inte uppbyggt, eller förväntas byggas upp på få men stora arbetsplatser inom tillverkningsindustrin. Samhället är i högre utsträckning baserat på en kunskapsindustri, som snarare består av många och mindre arbetsplatser.

Välfärdssamhällets institutioner ser också annorlunda ut. Skolorna har inget förväntat elevunderlag eftersom rektorsområdena upplösts och elever mer eller mindre fritt kan välja vilken skola de skall gå i. Till och med vården är konkurrensutsatt på en visserligen konstruerad marknad. Invandringen har

också förändrat karaktär. Tidigare var det mest arbetskraft som flyttade till Sverige. Numer är det flyktingar vilket medför att förhållandet till det nya boendet är annorlunda. Arbetslösheten har också ökat. Fler vuxna spenderar ofrivilligt mer tid i områdena än tidigare.

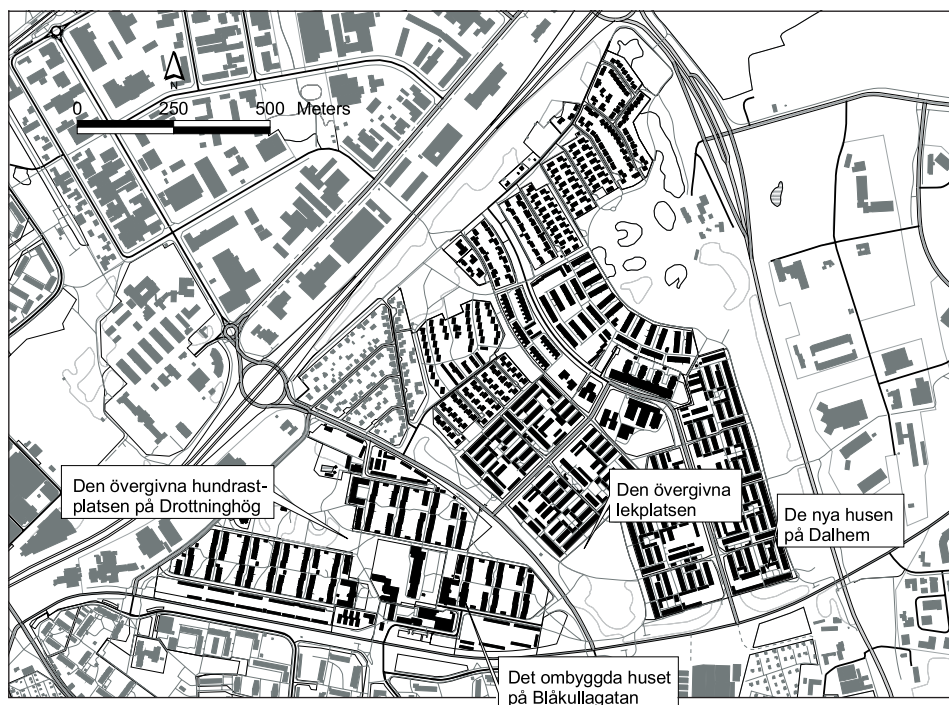
Bostadsbyggandet har under stora delar av 1990-talet helt avstannat. De hyresrätter som trots allt har byggts har blivit så dyra att hyrorna knappt är överkomliga för personer med någorlunda välbetalda arbeten. Priserna på villor och bostadsrätter har skjutit i höjden, även i tätorternas ytterområden. Samtidigt har människors livsstilar förändrats. Allt färre vill bo i förorternas villaområden, allt fler vill bo i centrum. Detta har märkts i centrumnära områden som Eneborg och Högborg som tidigare beboddes av människor från lägre sociala skikt. Här har fler studenter och människor från medelklass flyttat in i hyresrätterna.

De höga priserna på andra boendeformer och nyproducerade hyresrätter tillsammans med den ökade konkurrensen på bostadsmarknaden har medfört att flyttmöjligheterna för en stor del av befolkningen väsentligen har reducerats. Väl etablerad i ett miljonprogramsområde så är det utan utvecklade sociala nätverk och betydande ekonomiska resurser svårt att flytta till annat än andra lägenheter liknande områden. Människor fastnar i sitt boende eftersom det inte finns några alternativ. Områdena blir utpekade som ofrivilliga tvångsboplatser i det allmänna medvetandet. Här bor bara folk som är tvingade att göra det. Även om det är av fri vilja, och även om människor trivs, så är förhållandena som sådana att boendet för det övriga samhället blir en negativ social kategorisering. Den bostadspolitiska situationen innebär de fakta också att där lever människor som inte trivs eller vill bo i områdena. Trots en välvillig, bitvis vacker och i grunden välmenande boendeform, blir dess kännetecken igenkända och upplevda som negativa. Människor och områden är delaktiga i en negativ spiral där de fortlöpande och återkommande blir utpekade som och reproducerar sig själva som negativa.

Lämningarna efter miljonprogrammet

Dalhem och Drottninghög har hela tiden förändrats, både vad gäller hur människor har brukat områdena och hur de har förvaltats av ägarna. Det finns hur mycket spår som helst kvar att upptäcka, och de lämningar som beskrivs här är bara ett axplock.

På Drottninghög har nästan alla de sandlådor som fanns på innegårdarna ersatts med små gräsmattor. Portuppgångarna är numer markerade av träkonstruktioner. De gamla längorna med cykelgarage längs med lokalgatorna är ersatta

Några av lämningarna efter miljonprogrammet på Dalhem och Drottninghög. Men det finns fler, är det inte på tiden att dessa dokumenteras?

med nya, som finns på delvis andra platser. Grönområdena mellan huslängorna har förändrats. Tidigare fanns där små planteringar med buskar gentemot lokalatorna och relativt stora plana gräsmattor mellan husen. Numera finns fler rabatter och gräsbevuxna kullar. Förändringarna gjordes säkert för att stoppa barnen i området att spela fotboll eller andra bollekar, och styra dessa till för ändamålet helgade platser. De tidigare alldeles raka cykel- och gångvägarna mellan gårdarna och lekplatser i anslutning till dessa har också förändrats. Numer är vägarna slingrande, och lekplatserna har i ett antal omgångar byggts om.

De kanske största förändringarna har gjorts på ett antal av husen. På Blåkullagatan har ett av husen i grunden förändrats. De karakteristiska betongelementen på baksidan av huset har tagits bort. Istället har fasaden klätts med tegel. Balkongerna har byggts helt utanför huskroppen, på externa stolpar. På framsidan har eternitbeläggningen tagits bort. Även här har fasaden murats med tegel. Gavelpartiet har försetts med ett fönster på varje våning. Huset har också sadeltak. Det intressanta med förändringen är att spåren efter det gamla

och vad det nya består av fortfarande finns kvar på byggnaden. Man kan se skillnaderna mellan gammalt och nytt. Det mest iögonfallande är skillnader i teglet. Det mörkröda Helsingborgsteglet från den ursprungliga byggnaden skiljer sig kraftigt från det mer rödoranga tegel som använts vid ombyggnaden. De båda faserna i husets historia är tydligt avläsbara i murverket. Genom att ombyggnaderna inte heller omfattade hela området, så finns de äldre byggnaderna kvar i närheten. På så sätt är det också fattbart vad man tagit bort från det gamla huset vid renoveringen.

På Dalhem har samtliga hyreshus målats med en pastellgul puts, det gula teglet finns inte kvar någonstans. Några av hyresgästerna har också valt att få ytterligare en balkong byggd till sin lägenhet. Dessa skiljer sig mycket från de ursprungliga balkongerna, som i stor utsträckning finns kvar runtomkring. Det är lätt att se att det är nya komponenter som byggts på ett äldre hus. Helsingborgshem har också byggt nya hyresrätter på området. De nya husen är väsensskilda från de äldre byggnaderna. De klädda med omväxlande stående och liggande träpanel, har andra typer av fönster och dörrar. Det finns utvändiga trappor som leder upp till ytterdörrarna på övervåningen. Byggnaderna ansluter emellertid också till det gamla från miljonprogrammet. Själva byggnaderna har samma dimensioner, och har samma typ av svagt sluttande sadeltak. Men det är ändå lätt att se skillnad på gamla och nya hus, tidsdjupet är omedelbart.

Precis som på Drottninghög har också gårdsmiljöerna förändrats. Förrådslängor och garage har målats i andra färger. Det som tidigare var brunt och oranget, har ersatts av kombinationer av ljusblått, ljusgrönt, rosa eller rött och vitt. Nya förråd har också byggt på gårdarna, som avskärmar dem från de kringliggande cykel- och gångvägarna.

Förutom förändrade hus och gårdsmiljöer finns övergivna platser. Det är platser som antingen har fått en förändrad betydelse, eller som helt enkelt har lämnats öde. Ur flera perspektiv är det platser som uppfyller Kulturminnenslagens kriterier för att vara fornlämningar. Det är lämningar efter verksamheter i det förflutna, de är också varaktigt övergivna. Invid Gubbaparken finns det kanske bästa exemplet. I anslutning till gräsmattan norr om själva parken finns en oval ring med större stenar. Det finns en öppning i den östra delen av stencirkeln, ut mot fotbollsplanerna och lekplatsen. Inuti finns bara gräs och några ditkastade grenar från parkområdet. Ytan är till synes tom och utan funktion. Men när Dalhem var nytt fanns här en liten lekplats som bland annat innehöll ett klättertorn och en sandlåda. Uppenbarligen har tornet förfallit och ansetts för farligt att ha kvar som lekplats för barnen i området. I Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister skulle fornlämningen ha beskrivits

Det förändrade och nästan i grunden ombyggda huset vid vårdcentralen på Blåkulagatan. De längsgående betongelementen har tagits bort och ersatts med tegel. Balkongerna ligger helt utanför huskroppen, och den översta våningen saknar helt tegel i fasaden. Byggnaden har, i likhet med vårdcentralen, försetts med sadeltak. I bakgrunden skymtar de ursprungliga husen.

På gaveln av samma hus kan man tydligt se ett skilje mellan olika typer av tegel. Det ursprungliga Helsingborgsteglet är något mörkare, än det som finns högre upp på vindsvåningen.

Ett av de renoverade hyreshusen på Dalhem. På bilden finns taket över portuppgången. Ursprungligen var detta den enda utbyggnaden på fasaden. Vid renoveringarna har en av hyresgästerna beslutat sig för att ha ytterligare en balkong, som byggts på pelare utanför själva fasaden.

De nybyggda husen på Dalhem. En trappa leder upp till ingången till en av lägenheterna på övervåningen. I bakgrunden syns ett av de äldre hyreshusen. Det är lätt att se skillnad på gammalt och nytt, tidsdjupet är omedelbart.

Varaktigt övergiven lekplats vid Gubbaparken på Dalhem. Innanför den ovala stenkretsen fanns bland annat ett trätorn och en sandlåda. Numera används platsen inte till något, det enda som minner om den forna lekplatsen är stenkretsen.

som: *lekplats, plats för. Ovan mark markeras lämningen av en oval stenkrets. Troligen finns under mark dolda lämningar. Lekplatsen anlades i samband med uppförandet av bostadsområdet Dalhem, under perioden 1971-1974 e.kr.*

På Drottninghög finns en liknande lämning. Invid gröningen mellan Rökullagatan, Grönkullagatan och fotbollsplanen på Drottninghögsskolan finns en trädunge. Framför den står en parkbänk av det format som användes när Drottninghög byggdes. Stöden är gjutna i cement, och på dessa finns grova brunbetsade plankor till sitt- och ryggstöd. De äldsta träden i dungen kringgärdar en öppen plats, som inte har någon funktion annat än grönområde. Men från början var detta en hundrastgård. Den öppna ytan omgärdades av ett staket, och öppningen fanns invid bänken. I själva rastgården var marken belagd med ett lager sand. Detta är en varaktigt övergiven hundrastgård, en lämning från miljonprogrammet.

Enskiftets landskap

Nästa lager av ideologiska landskap är enskiftet. Enskiftet var en av jordbruksreformerna som genomfördes eller försökte att genomföras under 1700- och

1800-talet i Sverige. Den syftade till att samla en gårds åkermark och övriga ägor i samlade block. Det innebar i de flesta fall också att gårdarna flyttades ut från bytomten, och lades i anslutning till de samlade ägor. För Filbornas del innebar det som bekant att bara en del av gårdarna flyttades ut, bland annat Drottninghögsgården; Dalhemsgården hade till följd av delning flyttats ut redan tidigare. De tidigare gränserna mellan in- och utmark suddades ut. Fäladsmarken förvandlades till åkermark tillhörande, jämfört med tidigare, ensligt belägna gårdar. För att kunna använda fäladsmarken som åker, så var byinvånarna tvungna att dränera den vattensjuka marken. Detta gjordes genom att man grävde diken. På häradskartan (som finns i kapitel 11) finns några av huvuddikena markerade med heldragna linjer och pilar som visar strömriktningen.

Det som kanske är mest karakteristiskt med enskiftets landskap är den geometriska indelningen av landskapet i fyrkantiga block. De vägar som anlades blev spikraka och löpte i ägo gränser. Vägen norrut från Filborna bytomt, genom den tidigare norra vången, till Brohusen, gjordes spikrak. Likaså gjordes Hunnetorpsvägen ner mot Västra Ramlösa, och nuvarande Filbornavägen raka. Rörelserna i landskapet förändrades betydligt. De naturliga samlingspunkterna blev färre, och vägen till skola, byråd och andra bykommunala angelägenheter blev för många ganska långa. Ägo gränserna som skapades under lantmätarens för rättning med enskiftet har också varit användbara under modern tid. Vasatorpsvägen och Sockengatan på Rosengård är belägna i sådana ägo gränser. Även det moderna samhället har alltså fått förhålla sig till enskiftets landskap.

Till skillnad från miljonprogrammets urbana landskapsperspektiv, så utgick enskiftet från byarna och byarnas marker. De former som man skapade i landskapet var tvungna att ta hänsyn till bygränserna. Varje bymark fick på detta sätt sin egen geometriska utformning och logik. Gränserna påminner om de territoriella uppdelningar som gjordes av kolonialstaterna i Nordamerika, Australien och på andra platser. Det som är gemensamt är att det är konstlade gränser som inte i någon större utsträckning vare sig tog hänsyn till topografi eller befolkning. Vad som hade betydelse var att inom gränserna så kunde ägaren verka utan att utomstående kunde lägga sig i. Det som hände med enskiftet var att den privata äganderätten också kom att omfatta jord och jordbruket. Näringen kunde utvecklas i samklang med industrialiseringen av det övriga samhället. Det var en del av industrialiseringen, och en industrialistisk syn på landskapet.

Det fanns också andra element som inte utmanades. För Filbornas del utgick lantmätaren från den slingrande och ur ett enskiftesperspektiv irrationella vägen västerut från bytomten (delar av den nuvarande Drottninghögsvägen) när han delade in ägor. Den gamla riksvägen mellan Helsingborg

Den gamla kullerstensbeläggningen på Brohultsvägen har brutits upp på ett smalt stråk över vägen. Kommunen har dragit in ledningar till ett av de gamla husen längs med den gamla vägsträckningen, och sedan lagt asfalt som vägbeläggning. Detta är ett tydligt exempel på hur olika tidsideal finns bevarade i landskapet.

och Ängelholm kunde inte heller utmanas. Milstolpen från 1864 (fornlämning nr 1) var en del av ett riksomfattande system för förbättring och upprustande av vägnätet. Kanske är kullerstensbeläggningen på Brohultsvägen från denna tid. Förbättrade kommunikationer, visserligen främst genom investeringar i järnväg, var en väsentlig del av industrialismen.

Landskapets mönster i form av ägo gränser, utdikningar och vägnät har kanske störst påverkan på dagens samhälle. Dagligen utnyttjar och bekräftar många människor de gamla formerna, de är fortfarande vidmakthållna. De gårdar som var centrum för ägorna finns kvar, men de är inte i bruk såsom de en gång var tänkta. De är både använda och varaktigt övergivna utifrån det sammanhang de en gång var delar av.

Dalhemsgården

Dalhemsgården byggdes om när den skulle bli fritidsgård. Stora delar av det som finns kvar idag hör inte till den gamla gården. Det är också gjort på så sätt att det är svårt att se vad som är gammalt och vad som är nytt. Vid enskiftet bestod gården av tre längor, gårdsplanen var öppen åt öster. Troligen fanns boningshuset i väster. Denna byggnad var byggd i korsvirke med lerväggar. Den västra väggen var däremot byggd i gråsten. Omkring hundra år senare så var gården förlängd med bostadshuset i söder (se häradskartan från år 1911 i kapitel 10). De östra och västra ekonomilängorna var något förlängda norrut i förhållande till den norra tvärlängan. Längst nere i sydöst fanns ett fyrkantigt hus. Både på häradskartan och det ekonomiska kartbladet från år 1971 (se kapitel 10) så finns gårdens trädgård söder om bostadshuset. Planmässigt har gården behållit sin form även efter det att den började tjänstgöra som fritidsgård.

Den största förändringen har bestått i att använda mörkbrunt tegel som fasadmaterial på stora delar av byggnadernas ytterväggar. Det gamla bostadshusets båda gavlar och södra långsida har täckts med tegel, medan insidan mot gården har behållit sin vita puts på fasaden. De norra och östra längorna är helt ombyggda. Grunderna är i cement och väggarna är klädda med det mörkbruna teglet. Den övre delen på den norra längans östra gavel har behållits (se collage av elever från Dalhemsskolan, kapitel 10). Här kan man se den ursprungliga, gulspräckliga, tegelmuren med fem långsmala rundbågiga fördjupningar (s.k. blinderingar). I den mittersta har det funnits en öppning upp till loftet, som murats igen med samma typ av tegel som finns i fasaderna på hyreshusen. Det bruna teglet på väggens nederdel har murats i samband med förändringen till fritidsgård. Den översta raden med tegel har fått huggas till för att anpassas till den äldre muren i gult tegel. De tre fönstren är heller inte symmetriskt lagda i förhållande till gaveln. Detta beror troligen på att huset har breddats, och att fönstren är anpassade till den nya utformningen.

I trädgården söder om huset kvarstår en del av de gamla fruktträderna från gårdstiden.

Drottninghögsgården

Drottninghögsgården var något annorlunda utformad än Dalhemsgården. Boningshuset låg norr om Drottninghögsvägen, medan ekonomibyggnaderna fanns söder om densamma. Detta är en mindre vanlig men frekvent förekommande form av gård. Boningshuset finns kvar norr om Drottninghögsvägen. Huset är byggt på ett manifest läge i förhållande till de ägor som hörde till

Boningshuset till Drottninghögsgården. Bilden är tagen från söder.

gården. Före det att bostadsområdet byggdes var nivåskillnaderna större. Från huset uppe på backen gick det att överblicka odlingarna och ekonomilängorna längre söderut.

Det kvarvarande boningshuset har röda tegelväggar och rött tegeltak. Gavelpartiet mot söder är försett med en veranda, som att döma av material och utformning är samtida med huset i övrigt. Verandan är numera försedd med ett svagt sluttande tak, men tidigare var detta en balkong till övervåningens gavelrum. Det röda teglet kontrasteras av vita detaljer runt fönstren, av takkonstruktionens yttre gavelträ och takfoten. Husets gavel har en utformning som var vanligt under 1800-talets slut och 1900-talets början. Stilen kallas för klassicism eftersom den försökte efterlikna de arkitektideal som fanns i den antika världen. Troligen utformades huset på detta sätt vid en ombyggnad år 1903.

Gården sysslade från 1918 och framåt mestadels med fruktodling, men en del jordgubbsfält fanns också. Det fanns ca 6000 fruktträd bland odlingarna. De flesta var äppleträd, men det fanns även plommon och päron. Flera av träden finns fortfarande kvar. På den västra delen av skolgården till Drottninghögsskolan, invid parkeringsplatsen, finns två små rader bevarade. Likaså står ett ensamt äppleträd kvar mitt på gräsmattan mellan skolan, Rökullagatan och Grönkullagatan.

Äppleträd, planterade år 1918, från Drottninghögsgårdens fruktodlingar. Den första bilden är från skolgården på Drottninghögsskolan, den andra från gröningen mellan skolan, Rökullagatan och Grönkullagatan.

Andra utskiftade gårdar i Filborna

Förutom Dalhems- och Drottninghögsgårdarna finns en hel del lämningar efter andra gårdar från Filborna kvarstående runtomkring i dagens landskap. De som ligger närmast är Källstorp och Brohultsgården. Källstorp ligger som en del av villaområdena vid Silvåkragatan på Dalhem. Det finns inget kvar av de gamla gårdsbyggnaderna. Gården fick ge plats för ett sanatorium. Brohultsgård är också riven. Den låg i de nordöstra delarna av Dalhem, vid Brohultsvägen. Kvar efter de båda gårdarna finns istället äldre träd och andra trädgårdsväxter. Samma öde har gården Hunnetorp rönt (i korsningen mellan Filbornavägen och Hunnetorpsvägen).

Det finns andra utskiftade gårdar som fortfarande står kvar. Ett exempel är Lundsgård, som ligger invid Österleden. Kvar bakom gården, i öster, finns en mindre park. Alldeles invid Filbornabadet, söder om Drottninghög och Dalhem finns byggnaderna efter gården Filborna nr 2. Det var på denna gårds ägor som man plöjde fram Filbornaskatten i slutet av 1800-talet.

Filbornaparken

Vid gård nr 12 på Filborna bytomt anlades år 1871 en park. Enligt Birger Månsson, som skriver i Torgny Franssons och Jan Fredrikssons bok om Hasslarp och Filborna, så var det byalaget med en Johannes Persson i spetsen, som låg bakom tillkomsten. I samband med parkens invigande så restes en sten med inskriptionen *Enighet anlade denna park år 1871*. Enligt berättaren skall stenen ännu i början av 1990-talet ha funnits kvar under en hög med bråte. Trots ivrigt letande har den inte gått att återfinna.

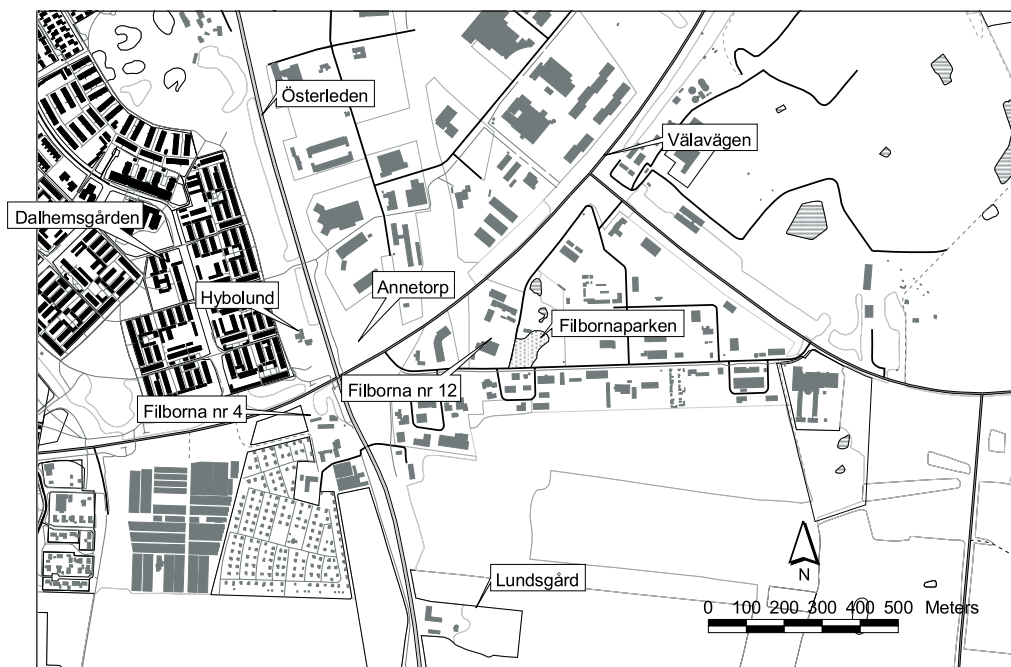
Parken utnyttjades som utflyktsmål under dagarna. Familjer tog dit och fikade i det gröna. På kvällarna var det dans. Dansen upphörde år 1920, efter som det gick ganska vilt till på kvällarna, och flyttade till Gubbaparken.

Idag är parken stadd i kraftigt förfall. Parken låg i ett gammalt grustag, och gropan har under många år använts som soptipp. Intill fanns tidigare Tuvallius bilskrot, och när denna revs förstördes delar av parken. Intill låg länge möllarens gathus. Det var de som skulle sköta parken, och det fanns en grind mellan möllarens trädgård till parken. Numera är huset rivet, spåren efter grinden och trädgården nästan borta. Omkring parken finns numera bara industrifastigheter.

Filbornas stadspark är de enda kända lämningarna efter en bysamfälld anläggning som var menad att användas av en avgränsad grupp av människor. Gårdarna i byn hade mer att göra med de enskilda innehavarna. Parken minner om en sedan länge försvunnen tid då värden inte bedömdes från städer. Byborna var lika stolta, och uttrycktes i Filborna denna stolthet genom att anlägga en gemensam park.

Exempel på gårdar som flyttades ut från Filborna i samband med enskiftet i början av 1800-talet. Filbornaparken och gathusen finns också markerade.

Filbornaparken ligger mitt på bytomten, invändigt som en gång var byns finaste gård, nr 12. Endast en rad med äldre träd minner om gårdens forna storhet. Parken har använts som soptipp och är full av bråte och omkullvälta träd.

Filbornaparken sedd mot nordost. Endast några nästan helt raserade stenmurar och äldre träd minner om att detta en gång i tiden var en stadspark för byborna i Filborna. Var finns minnesstenen med inskriften Enighet anlade denna park år 1871?

Gathusen ligger längs med två vägstråk. I söder längs med vägen från Filborna till Drottninghögsgården, och längs med Brohultsvägen.

Gathusen

Under 1700-talet och början av 1900-talet byggdes många små gathus. De uppfördes på små avstyckade tomter längs med vägarna, under en tid då befolkningen ökade samtidigt som jordbruket behövde mycket arbetskraft. Till att börja med låg de inne på bygatan i bytomterna, men efterhand – framförallt under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, som ringar på vattnet, började fler och fler att byggas längs med vägarna allt längre från byarna. Detta hade givetvis med att gårdarna hade flyttats ut från bykärnorna, men till lika stor del på att jordbruken bedrevs som företag och hade ett stort behov av lönearbetare. De som bodde i husen var alltså lönearbetare som hade sin huvudsakliga sysselsättning i bygdens jordbruk.

På häradskartan från år 1911 (se kapitel 10) fanns åtminstone sex stycken gathus längs med vägen mot Drottninghögsgården. På yngre kartor har ytterligare något hus byggts. Lämningarna efter två av dessa finns kvar. Vid Gubbaparken finns en mur bevarad som har avgränsat en tomt till ett sådant gathus

Ett av gathusen längs med Brohultsvägen. Byggnaden ligger indragen från vägen, inne på tomten. Byggnaden har brutet sadeltak (även kallat mansardtak) och är klätt faluröd stående träpanel.

(se bilder på muren i kapitel 10). I korsningen mellan Silvåkragatan och Drottninghögsvägen, i nordost, finns gamla fruktträd och en syrenhäck, som minner om att här en gång varit en trädgård. Huset finns inte med på kartan från 1911, men är avbildad på en karta från 1955 (som finns i Göran Segergrens Drottninghögsbok).

Den största samlingen av gathus i Filborna utanför själva bytomten fanns längs med Brohultsvägen. På kartan från år 1911 finns över tjugo gathus inritade. Många av dessa finns kvar idag, speciellt längs med de mellersta och norra delarna av vägen. De traditionella gathusen är en våning höga längor som ligger parallellt och i direkt anslutning till vägen. Vanligtvis har de branta sadeltak och väggar som i grunden är uppförda i korsvirkesteknik. Efterhand har dessa antingen bytts ut eller klätts med andra material som stående panel eller tegel. Vid Brohultsvägen finns också en annan typ av gathus. Husen ligger indragna en bit från gatan, inne på tomten. Mot vägen finns antingen staket eller häckar.

5.

DET UPPLEVDA LANDSKAPET

Bostadsområden är tillrättalagda och planerade utrymmen. Det finns för ändamålet planerade rum för var man skall gå, cykla och köra bil, var man skall leka, grilla, rasta hunden och spela fotboll. Invånarna befolkar en tillrättalagd mall inom vilken de skall leva sina liv. Bostadsområdena är funktionella rum i högre utsträckning än upplevelserum. De upplevs helt enkelt inte som spännande, och det är svårt att utmana det genomplanerade. Uppror i form av genvägar över gräsmattor, fotboll på icke avsedda ytor, graffiti, trädkojor och annat plockas bort eller förhindras. Upproren dokumenteras inte heller. Enligt kartverk och detaljplaner har inget hänt. Invånarnas positiva eller negativa bidrag till områdets utformning, deras inbördes konflikter, om det skall finnas kojor eller inte, försvinner. Människan lever på detta sätt i ett tomrum där det finns små eller inga möjligheter att synas.

Det är också svårt att upptäcka tiden. Tiden har planerats bort. Det som fanns från förut har, som Dalhemsgården, infogats i detaljpanelläggningen och är svårt att upptäcka. I all välmening renoveras områdena efter ett storskaligt schema. Gamla staket ersätts med nya, genvägar stängs igen, träd och buskar tas bort. Men på samma gång tillåts inte något att få patina, det vill säga värde genom upplevd hög ålder. Historien i form av i områdena mer eller mindre tydliga spår är viktiga för områdenas identitet och upplevelsevärde. Bruket av områdena, människans avlagringar och lämningar - det vill säga det som idag utgör vardagens landskap – tillåts i de allra flesta fall inte finnas kvar.

Klottret i Gubbaparken

Ett av de mer omdiskuterade inslagen i stadsbilden är förekomsten av graffiti i det offentliga rummet. Det går inte att förhålla sig ensidigt till detta fenomen. Å ena sidan är det förstörande. Det drabbar egendom som folk har arbetat med att

En stig som tillkommit genom att folk har sneddat över gräsmattorna när man har gått eller cyklat mellan Rökullagatan och Grönkullagatan. Bakom de stora träden i bildens högra kant finns skolgården till Drottninghögsskolan.

vidmakthålla och att sköta om. Å andra sidan är det också ett sätt att synas i ett annars avpersonifierat landskap.

Att klottra är inget fenomen som har att göra med det moderna samhället. Gå in i vilken kyrka som helst, så finns där äldre inristningar med initialer och årtal i kyrkbänkar, dörrar och till och med på predikstolar. Ett annat exempel är inristningar i trädstammar. I den mest klassiska formen innehåller klottret en kärleksförklaring. Tjejens och killens initialer ristades in i ett hjärta, kanske kompletterade med årtal. Det var ett sätt att offentligen, inför varandra, stadfästa sin kärleksrelation i något varaktigt. Man kunde återvända till platsen, och återuppväcka minnet och känslorna. Klotter är en form av kulturlager som har skapats till följd av att människor har använt landskapet. Det kanske är som så att det är något allmänmänniskt.

Att utmana den allmänna ordningen genom att klottra kräver speciella platser. Det är mötesplatser utanför det omedelbart offentliga. Klottret i kyrkorna tillkom när ungdomar undervisades i kyrkan, förmodligen var de ensamma utan präster. Kärleksförklaringarna i trädstammar finns på platser där man

kunde vara ifred utanför vuxensamhället. På samma sätt är det idag. Den stora skillnaden att klottret är mer utspritt. Det finns nere i stan, i tunnlar, inuti bussar, på avfallskorgar och så vidare. Landskapets utformning, och hur vi använder det, skapar nya och omfattande utrymmen som är utanför det allmänt utnyttjade. Cykelvägen längs med Drottninghögsvägen används mycket under morgontimmarna när folk tar sig till och från skola och jobb. Under de övriga delarna av dygnet är den övergiven. Skolan och skolgårdarna är fullt upptagna under hela dagen. På vintrarna utnyttjas idrottssalen av lokala klubbar. På sommaren är skolgården övergiven. Samma uppdelning finns i stan. Under dagarna är det många kategorier av människor som rör sig längs med gatorna och i affärerna. På kvällar och nätter är det främst ungdomar som frekventerar stadens nöjesetablissemang. Antalet barn, vuxna och äldre är väsentligt litet. Platser växlar mellan att vara välbesökta under en del av dygnet, för att under en annan del vara övergivna. Orsakerna bakom hur vi rör oss över tid i landskapet är uppdelningen mellan boende, arbetande och handlande. Vi bor inte på samma

Klotter på en avfallskorg i Gubbaparken på Dalhem. På avfallskorgen finns flera lager med s.k. tags. Det ser närmast ut som om man velat korsa över varandras symboler. Att döma av utformningen på klottret har det tillkommit snabbt, med all sannolikhet under de tider på dygnet när den intelligande cykel- och gångbanan inte används.

ställen som vi handlar eller arbetar på. Om vi hade bott där vi arbetar, eller om butiker och boende hade varit kombinerade, så hade rörelserna varit annorlunda. Uppdelningen av landskapet i tid och rum skapar givetvis utrymme för ungdomar att träffas utanför det omedelbart offentliga, på under en del av dygnet övergivna ytor. Klottrandet sker i det fördolda men syns i det offentliga.

Eleverna på högstadiet i Dalhemsskolan beskriver Gubbaparken som en mötesplats för ungdomar. På kvällarna under sommarhalvåret träffas tonåringar här för att umgås. Man *hänger i Gubba*. Vissa av eleverna är odelat positiva till att träffas i utan vuxennärvaro. Andra tycker det är obehagligt. Det finns de som förstör och det händer otrevliga saker där. Det är en obehaglig plats som man önskar att vuxna skall övervaka.

I Gubbaparken finns en del klotter. I närheten av cykelbanan som löper genom parken har flera tags sprayats på en avfallskorg, som finns fastsatt på en av lyktstolparna. Tags är personliga symboler. Oftast består de av initialer till verkliga eller påhittade namn. På avfallskorgen har man eftersträvat att korsa över varandras tags. De bildar olika lager med symboler, en tävlan om att finnas överst. Klottret har sprayats snabbt, det kan utföras på ett ögonblick. Det viktiga är inte det konstnärliga utförandet som platsen och synliggörandet.

Längre in i parken finns en annan typ av klotter (se färgfotografierna i kapitel 10). På muren till det sedan länge rivna gathuset har någon eller några sprayat en målning. Det är också en tag, men den är konstnärligt utförd i svart, rosa och vit färg. Den eller de personer som har målat den måste ha tagit god tid på sig, i alla fall i jämförelse med klottret på avfallskorgen. Målningen ligger avsidet. Man går inte förbi den av någon tillfällighet, det är en bra bit in i otillgängligheten i parken, vilket naturligtvis hjälpte konstnären att utföra den på ett korrekt sätt. Är placeringen endast ett resultat av att det på denna plats funnits en tillgänglig mur och tillräckligt med tid för att utföra målningen? Är det meningen att den inte skall synas i det offentliga? Är den ämnad åt en liten grupp av invigda som tillsammans kan bese målningen? Eller har konstnären varit rädd för att bli över-tagad, och därför vinnlagt sig om att placera målningen på en otillgänglig plats?

Dokumentation av bostadsområdet

De kartor som finns över Filborna, Dalhem och Drottninghög är olika. Olika saker har tagits med, olika detaljer har betonats och nedtonats. De är tolkningar av landskapet. Den geometriska kartan från år 1704, kartan om slaget vi Helsingborg år 1710, Skånska rekognoseringskartan från omkring 1815, häradskartan från år 1911 och det ekonomiska kartbladet från år 1971 är alla

ritade av professionella lantmätare på officiella uppdrag. Man har karterat olika saker och fenomen. Eleverna i klass fem på Drottninghögsskolan har haft samma uppdrag, med den skillnad att uppdraget bestod i att göra en karta över deras bostadsområde, och en karta över deras respektive lägenhet. Det fanns inget särskilt uppdrag i vad som skulle tas med och vad som skulle saknas. Vad som däremot är påverkande är att eleverna hade en föreställning om hur en karta ser ut, hur den är utformad och hur man läser den. De hade däremot ingen erfarenhet att rita en karta.

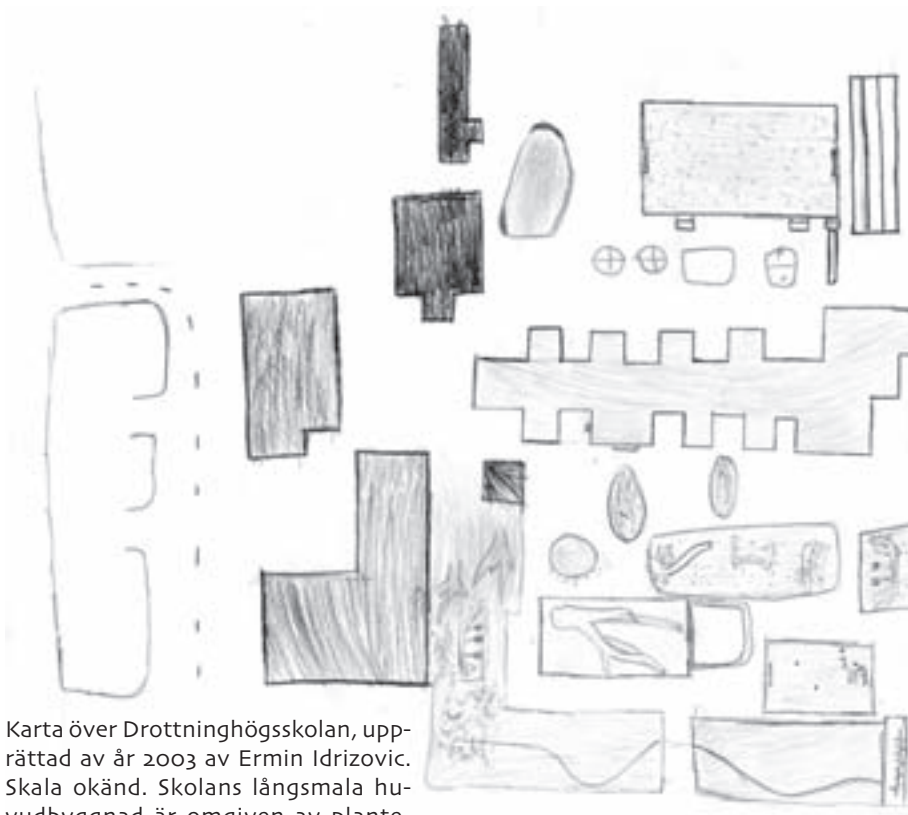
Eleverna på Drottninghögsskolan umgås ständigt med sin närmiljö och uppfattar landskapet annorlunda än vuxna. Deras kartor är dokumentation och tolkningar av hur landskapet ser ut för dem. Precis som de officiella kartorna är det viktig dokumentation. Men de refererar mer till vad som finns bakom det tillrättalagda, och hur landskapet upplevs. Elevernas kartor är *mind-maps*.

Bostadsområdet

De kartor som eleverna ritade var alla utformade med utgångspunkter i de kartor de sett i skolan och på andra platser. De främsta avvikelserna från de officiella kartverken är sättet att rita kartorna, själva tillkomsten, och de uttalade värdeperspektiven.

Drottninghögsskolan har varit utgångspunkt nästan samtliga kartor, vilket med all säkerhet beror på att man varit på skolan när kartorna har ritats. De har sedan utformats utifrån tänkta rörelser genom bostadsområdet. Eleverna har alltid ritat in de för dem viktigaste vägarna och stigarna. Hus, lekplatser, butiker är sedan ordnade efter hur de passeras när man går från en punkt till en annan. På Mirushe Mjekiqis karta över Drottninghög är vägarna till Rökullagatan, varuhuset Maxi och ICA Nära och till Multiteket det som förbinder hela kartan. Skolan ligger central på kartan, men vägarna leder runt skolan, inte till. Vägarna är också den ordnande principen på Mirellas karta (se bild i kapitel 10). Kvarteren på Drottninghög är tillsammans med ICA-affären, dagiset och Drottninghögsbadet i Hålan orienterade runt skolbyggnaden. Det finns också en pil mot Maxi, och intill Hålan finns lekplatsen ritad. Här har fågelperspektivet inte räckt till. Gungorna och ett av de små husen har ritats i sektionsperspektiv.

Andra kartor är uppbyggda utifrån en central komponent, oftast skolan. Nya delar har sedan tillförts efterhand. På Alaf Alshaikhlis karta är det skolgården som är i centrum (se kapitel 10). Runt denna finns själva skolbyggnaden, affären på Drottninghögs centrum och de närmsta husen på Blåkullagatan. Planteringarna är omsorgsfullt inritade. Det saknas tydligt markerade vägar,

Karta över Drottninghögsskolan, upprättad av år 2003 av Ermin Idrizovic. Skala okänd. Skolans långsmala huvudbyggnad är omgiven av planteringar, lekplatser och fotbollsplan på skolgården. Ovanför skolgården finns Drottninghögs centrum inritat.

de framstår snarare som tomma ytor. Irma Smajics karta är närmast geometriskt utformad (se kapitel 10). De tre kvarteren och områdets andra byggnader är lagda i fyrkantiga utrymmen, mellan dessa finns områdets olika vägar avbildade.

Caroline Sjöbergs karta är uppbyggd kring skolan, skolgården och den egna bostaden (se kapitel 11). Skolgården är noggrant inritad och upptar huvuddelen av ytan. Planteringar, gräsplaner, fotbollsplanen och lekplatser är omsorgsfullt avbildade. Ibland räcker inte fågelperspektivet till, utan kompletteras av sektionsritningar. Till och med staketet runt skolgården, med de olika ingångarna, finns med. De närmsta husen på Rökullagatan och Blåkullagatan angränsar till skolgården. Nedanför finns gröningen med det gamla äppelträdet från fruktodlingen på Drottninghögsgården, och genvägen över gräsmattan. Det ursprungliga pappret var därefter fullt. Men flera viktiga komponenter

saknades. Kartan har kompletterats med fasttejpade pappersark. Längst ned har bostaden ritats in, och till höger har Drottninghögskans centrum och Filborna kyrka tillfogats. Kartan har ett tydligt värdeperspektiv. Husen på den egna gården är större än motsvarande och i verkligheten lika stora husen längs med de andra gatorna i området. Likaså är skolan betydligt större än hela centralt och kyrkan. Den dagliga vägen till skolan är betydligt större än övriga.

På de andra kartorna är, förutom skola och skolgård, den egna bostaden samt butiker och varuhus tydligt framhävda. Likaså ritas och förstoras fotbollsplaner och i några fall även Drottninghögskans badet.

Lägenheterna

Planritningarna på elevernas lägenheter är framställda på två sätt. Dels finns det de ritningar som tydligt utgår ifrån lägenheternas yttre form. Utifrån den rektangulära formen avdelas de olika rummen i lägenheten. Man upplever att lägenheten ligger inom fyra konkreta väggar.

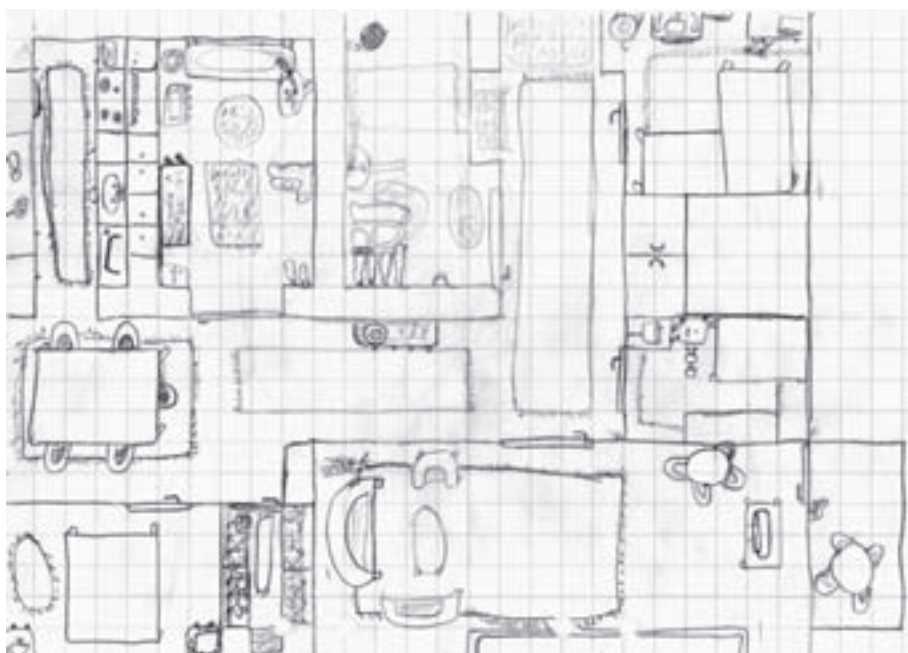
Dels finns det de ritningar som utgår ifrån lägenheternas olika delar. De olika rummen, garderoberna, toaletterna avbildas i den ordning som de passerar när man går igenom lägenheten. Rumfördelningen av lägenheterna är närmast utformade som spännande labyrinter, där vägen mellan de olika rummen är slingrande och i många fall allt annat än rät och linjär.

Trots att uppgiften för eleverna var att rita en karta över lägenheten så finns i de allra flesta fall även möbler, garderober och skåp avbildade. De har både ritats i fågelperspektiv, men många har också ritat dem rakt framifrån. Det är tydligt att man uppfattar möblerna som en del av själva planlösningen.

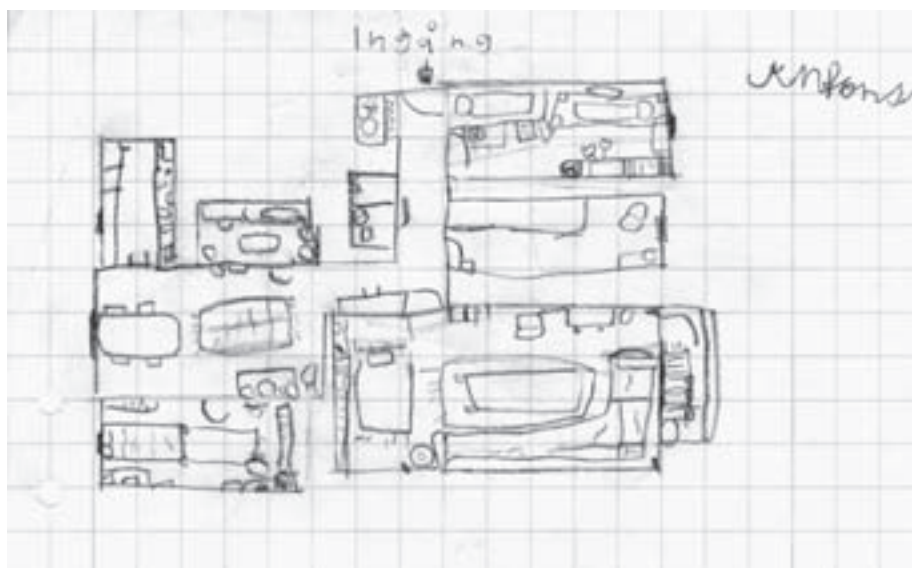
Olika rum är framställda som olika stora, och med olika detaljeringsgrad. Det egna rummet och vardagsrummet är många gånger större på ritningarna än vad de är i verkligheten. Köket, det egna rummet och vardagsrummet har ritats med större detaljeringsgrad än de övriga rummen. Mattor, bord, stolar, bokhyllor och prydnadsföremål finns inritade, medan andra rum lämnats oinredda på ritningarna. Även i lägenheterna finns värdeperspektiv.

Föreställningarna om det förflutna

Till upplevelsen av ett bostadsområde hör även tankar och föreställningar om vad som funnits tidigare. Tankarna om bostadsområdets ursprung och vad som har funnits tidigare är kanske inte något som är direkta tankar när man i vardagen brukar sitt bostadsområde. Men det upplevda förflutna är något som finns bakgrunden, och som ger sammanhang, värde och status.

Planritningar av lägenheter på Drottninghög. Upprättade år 2003 av Daniel Dahlgren (övre) och Ermin Idrizovic (nedre). Ritningarna förhåller sig till lägenhetens yttre form.

Planritningar av lägenheter på Drottninghög. Upprättade år 2003 av Anton Hedberg (övre) och Emma Stjärnberg (nedre). Ritningarna utgår från lägenheternas beståndsdelar, och framställs närmast som spännande labynter.

För att väcka tankar kring vad som funnits tidigare ställdes en del frågor till eleverna i klass fem på Drottninghögsskolan och i klass 8a på Dalhemsskolan, samt till föräldrarna till eleverna på Drottninghög. Det är långt ifrån ett representativt urval av invånarna i de båda bostadsområdena, men det ger trots allt en bild av hur man tänker kring dessa frågor.

De allra flesta av dem som svarade visste hur gamla bostadsområdena är. Likaså visste man vad som funnits tidigare. De allra flesta svaren på denna fråga grupperades kring uppfattningarna att det skulle ha funnits åkrar, landsbygd, fruktodling eller bondgårdar i området tidigare. En vanlig uppfattning bland högstadieeleverna var att man trodde att området varit soptipp före det att det bebyggdes. Bland mellanstadieeleverna visste många att det funnits gravplatser på området, och att det funnits en sjö i Hålan.

På frågan om vad som finns kvar från tiden före bostadsområdena svarade de allra flesta att de inte visste. Bäst svarsfrekvens hade eleverna på Dalhemsskolan, där nära hälften visste att Ladan (Dalhemsgården) är äldre än bostadsområdet. Bland mellanstadiebarnen så svarade några att Rökilla fanns bevarat, några menade också att det fanns gravkullar i området.

Kunskaperna om Helsingborgs ålder är också bristfälliga. Av de tillfrågade föräldrarna svarade femton av nitton fel på frågan om hur gammal Helsingborgs stad är. Eleverna var lika obekanta med svaret på frågan. Av 30 högstadiesvar svar var 26

Illustration av Rökilla. Ritning
av Anton Hedberg år 2003.

stycken fel, och av 23 mellanstadiesvar var 4 rätt. Däremot kända nästan alla till, både föräldrar och elever, att Kärnan och Mariakyrkan är staden äldsta byggnader. Några av föräldrarna tog även upp Jacob Hansens hus, som ju faktiskt är det äldsta kvarstående bostadshuset i Helsingborg.

När väl eleverna började att arbeta med att försöka föreställa sig hur Drottninghögen och Rökilla en gång sett ut sprudlade fantasin. Ritningarna avbildar människooffer som läggs ner i den heliga källan. Drottninghögen ritas i tvärsnitt med gravkammare och senare lagda urnegravar. Det är uppenbart att man har forskat i ämnet, och försökt att överföra sina nyvunna kunskaper till det omedelbart lokala i bostadsområdet.

Illustration av Drottninghögen. Ritning av Ivan Majjic år 2003.

Illustration av Drottninghögen. Ritning Caroline Sjöberg år 2003.

6.

UTGRÄVNINGEN

Varje spadtag jord sållas och fingranskas vid utgrävningen. Lars Pettersson, Sven Thulin, Knut Svensson och Margareta Weidhagen ser till att eventuella 'fynd' inte undgår dem. Texten finns under ett fotografi i Helsingborgs Dagblad från lördagen den andra september år 1961. Artikeln, som inte är speciellt lång eller omfattande, har rubriken *Stenbockens kök fingranskas – Bronsåldersskärva första fyndet* och beskriver det mödosamma arbetet med att plocka fram det gamla. Noga påpekas också att utgrävningarna sker för att lämna plats för det nya. Långt de flesta av notiserna i tidningar och andra media har samma ingredienser: arkeologins lugna metodiska framtagande av gamla saker för att ge plats åt det nya.

Arkeologi är att uppordna och systematisera det förflutna i form av materiell kultur. Arkeologin har varit med om att skapa myter ur historien, myter som ligger till grund för nationella medvetanden. Men arkeologin kan också skapa motbilder och ifrågasätta de nationella myterna – krypta närmare den egentliga innebörden av historia: att se det mångfacetterade och komplexa, att undersöka det som finns bakom det tillrättalagda och officiella.

Arkeologin är också den arkeologiska metoden – att gräva efter det förflutna. Genom arkeologin har talesättet *att gräva efter...* blivit synonymt med att nå den ultimata sanningen, grunden till olika skeenden och händelser. Men själva grävandet är också något som skapar gemenskap och nyfikenhet, kanske till och med spänning: vad finns där nere? Det förflutna är inte tillrättalagt som mycket i vår och våra barns vardag. Sökandet med spade är en upplevelse med både kroppen och huvudet.

Arkeologin skapar ett sammanhang mellan plats, utgrävare och de personer man söker spår efter. Eleverna på Drottninghögsskolan kommer från olika delar av världen, men de har genom en arkeologisk undersökning i Filborna bytomt tillsammans sökt efter Drottninghögs ursprung, och därmed skapat en länk mellan sig själva och platsen de bor på. De har fått möjlighet att tolka och systematisera historien genom föremålen från Filborna.

Synen på ursprung

Ursprunget kan avse både invånarna och platsen. Vi refererar vårt ursprung både till platser och personer. Historien förutsätter dem båda: personer och människor lever på platser, och platser förutsätter människor.

Studerar vi Drottninghög finner vi att namnet refererar till en bondgård. Ledtrådarna bakåt i tiden delar sig. Gården flyttades hit från den näraliggande byn Filborna vid de stora jordbruksreformerna under 1700- och 1800-talen. Namnet fick den av en gravhög, Drottninghögen, som låg på dess ägor. Drottninghögs ursprung är både Filborna och gravhögen. *Filborna* därför att människorna som bodde på Drottninghögsgården kom därifrån. *Drottninghögen* därför att den låg på den plats som blev bostadsområdet Drottninghög.

Studerar vi Dalhem så är området döpt efter en bondgård, som också flyttats ut från Filborna. Orsaken till flyttningen ut från byn var att den ursprungliga gården och dess ägor hade klyvits i två enheter. Men på områdets östra och nordöstra delar, speciellt uppe på den höjd som idag är grustag, finns indikationer på att det funnits gravhögar.

Att följa det förflutna är kompromisser mellan att följa platser eller människor. Att undersöka ursprung är både beroende av platser och människor. Platsernas och människorna ursprung är sammanflätat.

Eleverna från Drottninghöggsskolan ser på ursprung utifrån var de bott någonstans. Definitionen på ursprung är för dem detsamma som deras boplatser. Många anger också att ursprung är där de trivs och känner sig hemma. Ursprunget är ur detta perspektiv socialt.

Ana Katinic: Mitt ursprung! Jag är född i Kroatien. Jag var 15 månader när jag flyttade till Luleå. Sen när jag var 8 år flyttade jag till Drottninghög. Jag började i tvåan. Vi har bott på Drottninghög i 4 år. När jag flyttade till Drottninghög så var alla mycket trevliga mot mig, ingen tyckte illa om mig.

Matte Zimmermann: Jag känner mig bäst hemma på Dalhem. Men också i Norge för att min Pappa kommer därifrån. Och jag tycker jätte mycket om Norge.

Mia Kovacevic: Mitt 'ursprung'. Jag är född i 'Bosnien', så jag tycker mitt 'ursprung' är i 'Bosnien'. Jag känner att jag är mer trygg i mitt land. Mina kusiner bor där fast inte alla. De bor i Australien, USA, Kanada, Norge, Kalmar och Jordanien. 'Ja, det var allt man kan säga'.

Alaf Alshaikhli: Mitt ursprung. Jag är glad att Saddam Hussein inte är vår president, men ändå så är jag född i Irak, men nu kan vi säga att Sverige är mitt ursprung. Jag trivs i Sverige, det är ett mycket bra land.

Thomas Andersson: Mitt ursprung är på Fredriksdal för jag känner mig hemma där.

Ante Krajinovic: Mitt ursprung är Kroatien. För att jag trivs där och gillar språket.

Quendrim Sogojeva: Mitt ursprung är Kosovo och Sverige. Kosovo är det därför att jag är född där. Sverige är det därför att jag bor där.

Tadej Stanic: Mitt ursprung. Mitt ursprung är Drottninghög för jag bor där. Jag har bott där i ca 6 år.

Daniel Dahlgren: Hej jag heter Daniel och är född i Sverige och är svensk och bor i Helsingborg. Jag har bott på Elineberg och Dalhem och bor på Grönkullagatan. Jag har bott där sen jag var ett halvt år.

Caroline Sjöberg: Mitt ursprung. Jag känner mig hemma här på Drottninghög. Men egentligen känner jag att jag trivs bäst och hittar mig själv ute på landet. Med djur.

Anis Aden: Mitt ursprung är i Småland. Staden heter Nässjö. Jag är född där. Mitt ursprung är egentligen Somaliland.

Djana Gudinci: Hej jag heter Djana!!! Mitt ursprung är på tre ställen: Strömstad, Kroatien och Jugoslavien. Strömstad: Det är mitt ursprung för att jag har bott där jättelänge med mina kusiner och alla mina vänner. Och för att jag har växt upp där. Kroatien: Kroatien är också mitt ursprung därför att en gång så var vi där på semester med mina kompisar och min familj. Vi hade jättehärligt. Vi har många minnen därifrån. Jugoslavien: Det är också mitt ursprung bara för att jag är född där. Många av mina släktingar bor där, min Pappa och Mamma är födda där och mina syskon. Och för att jag bodde där mitt första år, och mina förfäder har bott där.

Salih Tosun: Mitt ursprung är Sverige. Jag är född i Helsingborg.

Mohammad Mahmoud: Mitt ursprung är Helsingborg, Furutorspgatan 55A. Jag är född där, och för att det är roligt där. Jag gick i GA-skolan och Högaborg i fotboll. Jag är hemma här i Sverige.

Simon Pihlblad: Mitt ursprung. Jag är född på BB. Jag växte upp på Vagnmansgatan, Blåkulla och Drottninghög. Jag trivdes väldigt mycket där.

Johanna Malmros: Här hör jag hemma. Jag hör hemma på Drottninghög. För här har jag bott länge. Men jag kommer från Dalhem och Kurirgatan på Ringstorp också. Men jag har märkt att jag mest hör hemma på Drottninghög. Sen jag var 4 år har jag bott här på Drottninghög.

Nadia Karagianni: Mitt ursprung! Jag känner mig hemma här på Drottninghög för jag har bott här i alla mina år.

Marigona Shaqiri: Mitt ursprung ... Jag hör hemma i Mörap för där har jag bott längst, och för att där har jag mina kompisar. Men jag hör hemma i Kosova också.

Jo-Anna Lima Fortes: Mitt ursprung!!! Hej jag heter Jo-Anna och är 12 år. Jag kommer från Sverige och Afrika. Min Mamma kommer från Sverige, min Pappa kommer från Afrika. Men mitt ursprung är Sverige för jag har bott här i Sverige i hela mitt liv. På Drottninghög. Och har alltid bott här.

Dennis Andersson: Mitt ursprung. Mitt ursprung är på landet. Jag är van att springa genom skogen och på gatan, på torget och gå till en godisaffär.

Irma Smajic: Mitt ursprung! Jag är född i Bosnien i en stad som heter Visoko. Jag bodde inte i Bosnien så länge för att det blev krig. Så vi fick flytta till Sverige. Jag har bott i många olika städer. T.ex. Klippan, Jönköping och några fler. Nu bor jag i Helsingborg på Drottninghög. Men innan jag flyttade hit bodde jag i Örkellunga. Här på Drottninghög trivs jag men mitt ursprung är i BOSNIEN!

Ermin Idrizovic: Mitt ursprung. Jag vet inte riktigt vart mitt ursprung är för jag har flyttat mycket, men jag tycker att det är i Norrköping. Det fanns många fyllisar där, men jag var inte rädd. Slut!!!

Zainab Al-Habuni: Mitt ursprung. Jag tycker att mitt ursprung är Närlunda. För det är där jag har bott längst. Där bodde jag granne med Henrik Larsson, fotbollsspelaren. Men min Pappa och Mamma kommer från Marocko. Jag har bott på Lägervägen. Nu bor vi på Drottninghög (se Zainabs bild i kapitel 10).

Adin Sedic: Mitt ursprung. Jag är född i Bosnien. Jag föddes i staden Zvornik. Där, genom stan, går en flod som heter Drina. Jag bodde i ett stort hus. Jag bodde i Bosnien i 8 – 10 månader. Sen flyttade jag från Zvornik till Helsingborg, för att mina kusiner bodde där.

Peyman Farajian: Mitt ursprung. Jag tycker att mitt ursprung är i Portugal för att min Mamma är därifrån. Min Mamma påminner mig om Portugal och jag kommer ihåg när bilarna tutade och krockade. Det hördes så här: dyt, dyt, dyt, bom.

Ivan Marijic: Mitt ursprung. Jag är född i Lund, sen flyttade jag till Helsingborg. Men mitt ursprung är i Kroatien för att jag kommer därifrån. Men jag har aldrig bott där.

Dajana Jozic: Mitt ursprung. Jag är född i Kroatien fast jag har flyttat 5 gånger. Jag föddes i Kroatien fast jag bodde 1 år i Bosnien. Sen blev det krig så vi flyttade till Sverige. Jag kan inte bestämma mig var mitt ursprung är.

Meri Lambrakis: Mitt ursprung! Hej, jag heter Meri och min uppväxt är på Drottninghög. Men jag känner ändå att jag har mitt ursprung i Grekland och Turkiet för jag pratar dom språken hemma. Jag har ändå deras kultur inom mig. Men sen jag var lite har jag besökt mina länder.

Sadik Sadiki: Mitt ursprung. Jag heter Sadik och är född i Jugoslavien men nu finns inte det landet längre. Nu är jag i Sverige i Helsingborg. Jag har bott här i tre år så jag tycker mitt ursprung är i SVERIGE HBG.

Faruk El-Zoubi: Mitt ursprung. Jag tycker mitt ursprung är i Malmö för jag har stannat där en lång tid. Jag har flyttat väldigt mycket: Sundsvall till Malmö, Malmö till Ödåkra, Ödåkra till Drottninghög. Jag har gått i många skolor: Rosengård i Malmö, Al Maarit i Helsingborg, Björka i Ödåkra, Skeneholm i Billesholm, Drottninghög i Drottninghög (nu).

Anton Hedberg: Mitt ursprung. Jag är född i Helsingborg. Jag har snart bott här i 12 år, sen jag föddes. Min kusin levde också i Helsingborg. Jag var arg mycket här. Jag var liten och mina kompisar var Johan, Hanna, Josip (på dagis), Allan och sist Thomas. Hanna var min kusin. Min Mamma heter Jeanette och Pappa John, min storasyster heter Johanna, och min största bror Carl, plus att jag heter Anton.

Alexander Borg: Mitt ursprung. Det första jag kommer ihåg är när jag var 4 år. Jag var i Italien. Jag kommer ihåg att jag dansade till Roger Pontare.

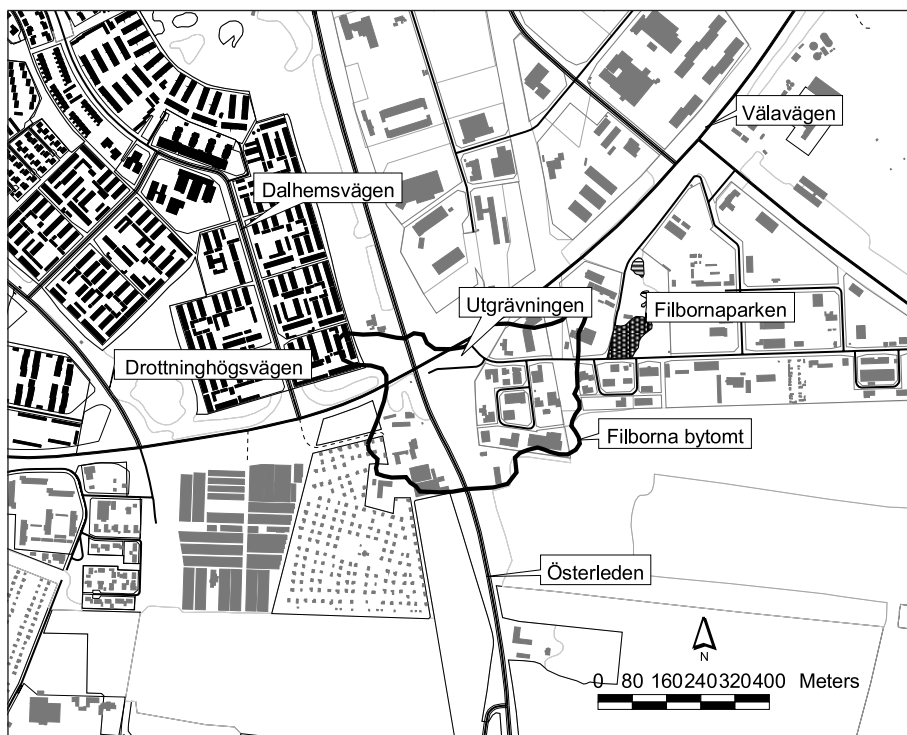
Zeljko Zekanovic: Jag är född i Bosnien. Där bodde jag i 18 månader. Sen bröt krig ut och vi fick flytta. Vi skulle till England, men båten åkte inte dit så vi fick åka till Sverige i stället. Men mitt ursprung är Småland. Där bodde en gammal gubbe med en liten hund. Det var min bästa vän i hela världen. Där jag bodde fanns många höghus. I Småland fanns det mycket skog. Jag gillade att springa och gå eller bara ligga i skogen.

Platsen

Utgrävningsplatsen ligger på en gammal ödetomt, mellan den vältrafikerade Vålavägen och en liten återvändsgata benämnd Depågatan. En gång i tiden var detta en vältrafikerad huvudled, föregångaren till Vålavägen. Numera är Depågatan inte trafikerad, för en bilist leder den ingenstans. Gatan används av cyklister och gående som skall ta sig till något av företagen längre österut, eller till ridhuset.

Längs med gatan fanns tidigare en affär och ett trädgårdsmästeri på den södra sidan. Vändplanen till affären är fortfarande synlig. Här finns endast gräs, medan det är tämligen uppväxt runtomkring. Ingången till trädgårdsmästeritomten längre österut är tydlig, uppväxta träd står på ömse sidor.

På den andra sidan av vägen minner en ensam elstolpe om att här faktiskt har stått ett hus. Det finns även andra spår efter gathuset. Tomtgränserna är tydligt markerade i växtligheten. Rader med uppvuxna äldre träd i väst och öst markerar trädgårdens begränsningar. I öster kompletteras träden av rester efter

Utgrävningsplatsen ligger på en ödetomt mellan Vålavägen och Depågatan.

ett staket. Ut mot vägen finns en glänta, där det endast finns mindre buskar och gräsväxter. Detta är platsen för huset. Huset finns avbildat på härads-kartan från år 1911 (se kapitel 10). Det låg parallellt med och invid gatan och kallades för *Tantahuset*, för att där skall ha bott tre kvinnor en gång i tiden. Det lär ha varit byggt av delar från den gamla teatern i Helsingborg. Ett tag levde en skomakare Palm i huset. Huset övergavs under 1980-talet, och fick strax därefter utgöra övningsobjekt för brandmännen i Räddningstjänsten.

Utgrävningen

När eleverna kom till utgrävningsplatsen fanns otämjad växtlighet, som lämnats vind för våg efter det att byggnaden brändes ner av Räddningstjänsten. Det var till skillnad från bostadsområdena ett icke planerat område. Ytorna var inte funktionsbestämda, det fanns ett fritt rörelserum.

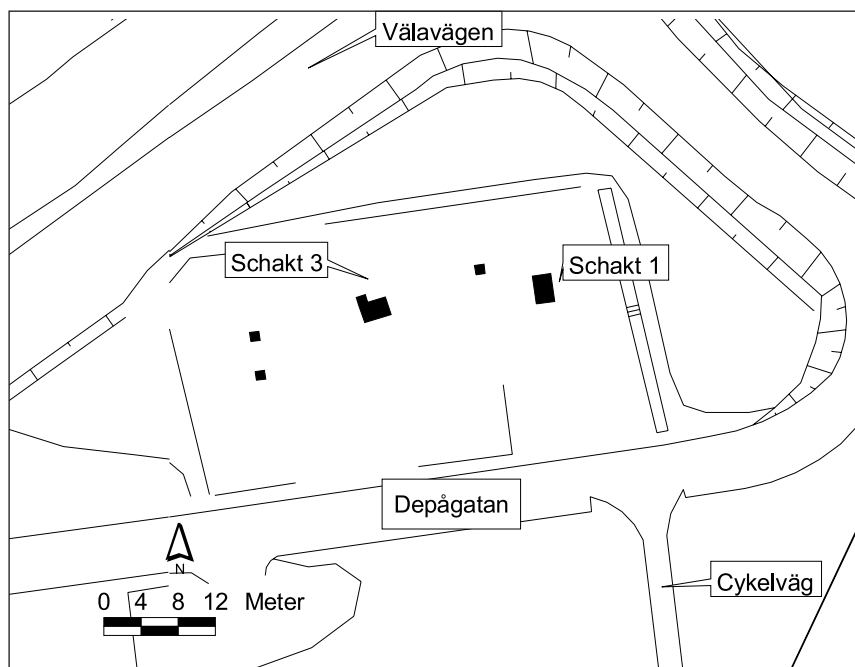
Den ensamma elstolpen markerar att här en gång stått ett hus. Stolpen fanns direkt öster om husets östra gavel. Gat-huset låg längs med gatan och finns markerat på häradskartan från år 1911.

Den västra tomtgränsen markeras av stora uppvuxna träd. Direkt framför detta skymtas en ensam rosbuske.

Gläntan invid vägen markerar platsen för huset.

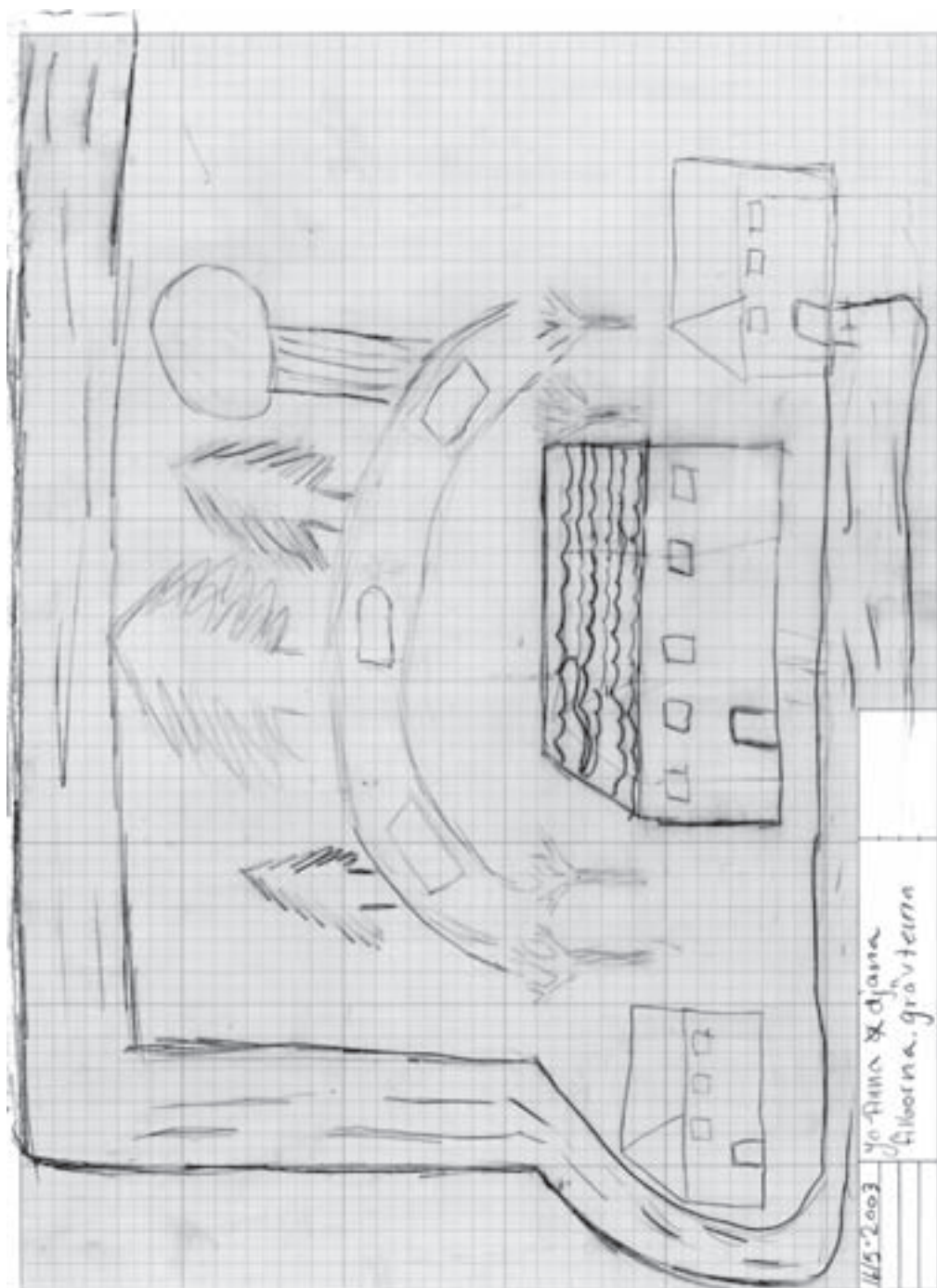

Schaktens placering på ödetomten, Depågatan 81.

Utgrävningen varade i fyra dagar. Klassen var delad i två grupper om ca 20 elever, som var på grävningen vardera två dagar. Grävpassen varade från nio på morgonen till två på eftermiddagen. Eleverna ackompanjerades av två lärare, en klassmorfar och två arkeologer. Väl på utgrävningen delades grupperna upp så att de arbetade i två olika schakt.

Barnen skred snabbt till verket. Till en början var själva grävandet, utförandet, mycket intresseväckande. Jorden grävdes bort med stor frenesi, stora stenar forslades bort och rötter högs av. Noggrannheten i genomgången av lagren var också stor. Varje flintbit, glasskärva och avvikelse från jordens minero-gena innehåll togs till vara och analyserades. Alla fynd lades i burkar, och under slutet av grävpasset satte sig några av eleverna och sorterade materialet och lade det i olika påsar.

Ganska snart lockade den vildvuxna trädgården många fler än grävandet i de olika schakten. Upptäcktsfärderna ut i det vildvuxna blev fler och fler, samtidigt som intresset för glas- och keramikskärvor minskade. Rörelserna i det vildvuxna skedde till att börja med mellan de olika schakten och fikaplatsen i anslutning till den lilla gatstumpen. Det var de som utgjorde utgångspunkter för hur man orienterade sig. Efterhand blev efterforskan- det mer intensivt i

Ödetomten på Depågatan 81, Filborna bytomt, fornlämning 226 i Helsingborgs landsförsamling, Helsingborg, Skåne. Ritningen är upprättad av Djana Gudinci och Jo-Anna Lima Fortes den 16:e maj år 2003.

Ödetomten på Depågatan 81, Filborna bytomt, fornlämning 226 i Helsingborgs landsförsamling, Helsingborg, Skåne. Ritningen är upprättad av Johanna Malmros och Mari-gona Shaqiri den 16:e maj år 2003.

andra delar. Den gamla komposthögen i den nordöstra delen av tomten hittades, liksom staketrester och betongfundament i den östra.

Några av eleverna fick i uppgift att upprätta en karta över ödetomten. De skulle rita in de olika schakten och försöka rita ut var gathuset hade legat. Ritningar utfördes på ritfilm. Precis som på kartorna över bostadsområdet så användes hur man gick som utgångspunkt. Kartorna upprättades utifrån stigarna mellan de olika schakten och Depågatan. De framstår nästan som skattkartor, med ständiga perspektivförflyttningar mellan de olika objekt som finns inritade.

Vad hittades?

Vid utgrävningen framkom lämningar av arkeologiskt värde. Undersökningssområdet är beläget på en yta som på den allra äldsta kartan från år 1704 låg på den allmänna bygatan, mellan gårdarna 8 och 9. Resultaten från grävningen kunde påvisa att det funnits en byggnad på platsen, sannolikt under 1600- eller 1700-talet. Byggnaden är med andra ord okänd i kartmaterialet och kan räknas som föregångare till det gathus som fanns markerat på häradskartan från år 1911.

Till att börja med togs fem små provgröpar upp på några lämpliga platser på ödetomten. Det visade sig att det fanns sentida nedgrävningar och fyllnadslager inom hela området. I två av schakten, schakt 1 och 3, framkom rikligt med fynd, framförallt av sentida karaktär, och rester efter bebyggelse. Dessa schakt utvidgades.

Det visade sig att det hade företagits stora grävningsarbeten inom hela området vid det första schaktet. Tidigare fanns det en långa med brygghus, verkstad och garage på tomten. Möjligen har grävningsarbetena gjort i samband med att dessa revs. Föremålen som eleverna hittade i fyllnadslagren var nämligen av tämligen moder karaktär. Man hittade delar av moderna föremål som elektriska motstånd, en tub av aluminium, hästsko, spik, en kniv, tub, kapsyler, bult, butelj- och fönsterglas, djurben, en fickkniv, och sist men inte minst; ett mynt från Christian X regenttid i Danmark (åren 1912-1947).

Efter ett mödosamt och tålamodskrävande arbetet kom så äntligen något riktigt roligt. Under alla de moderna fyllnadsmassorna hittades resterna efter ett stengolv, som bestod av knytnävsstora naturstenarna lagda i gul lera. Under golvet påträffades djurben av betydligt äldre karaktär än de i de övre fyllnadslagren, och bearbetad flinta. Golvet fanns i ett hus som möjligen var i bruk under 1600- och 1700-talen.

Sharlot Fey, Alexander Borg och Erik Thomasson arbetar med att rensa fram stengolvet. I bakgrunden syns klassmorfar Christian Gebaut.

Inte nog med det, inblandat ibland de mer moderna sakerna hittades äldre föremål. Bland keramikskärvorna fanns sådana som kom från äldre kärl och från andra länder. En av de äldre skärvorna kom från en kanna i stengods, tillverkad i den västtyska staden Siegburg någon gång under perioden 1300 till 1500-tal. Men det kom fler skärvor från kannor tillverkade i samma region. Det hittades även mörkbrunt stengods som producerats under 1500- och 1600-talen. Den vanligaste typen av äldre keramik kom från kärl tillverkade lokalt i rött gods med glasyr på insidan, någon gång under 1600 – 1700-talen. Närvaron av de äldre keramikskärvorna skulle kunna innebära att det funnits bebyggelse i det direkta närområdet åtminstone under senmedeltid.

Föremålen från grävningen

Efter avslutad arkeologisk undersökning skulle fynden tvättas och dokumenteras. Detta gjorde eleverna tillsammans med lärarna på skolan. Några av föremålen skulle också ställas ut på Fredriksdals friluftsmuseum.

Fyndmaterialet sorterades helt på egen hand av eleverna. Materialet var den avgörande sorteringspremissen. Grupperna av fynd bestod av järn, keramik, porslin, glas, djurben, sten och flinta och glas. Det mynt som Nadia Karagianni hittade fick bli en annan kategori. Eftersom materialet skulle ställas ut på museum, och att det skulle beses av elevernas familjer och andra intresserade var det viktigt att de olika fyndkategorierna översattes till de hemspråk som talades bland eleverna i klassen. En viktig del var också att eleverna själva skulle hitta ett språk för de föremål som de arbetade med.

Därefter vidtog själva tolkningsarbetet. Detta gjordes i form av grupparbeten. Varje grupp analyserade sitt material och skrev antingen själva ner vad de kom fram till, eller så gjorde en av lärarna det. Det som främst diskuterades var funktion. Vad som var förvånande var att föremålens ålder knappt alls berördes. Endast i några enstaka fall resonerade man kring vilken status som föremålet har haft. Möjligen berodde det på föremålens något påvra karaktär. Det som vi hittade var faktiskt kasserade saker, sådant som man slängt och velat bli av med.

Flinta: Vi hittade många flintastenar. En av dem liknar början till en pilspets. Flintastenar användes till vapen av olika slag, som köksredskap, när man gjorde upp eld, till att skära upp kött och fjälla fisk.

Djurben: Det stora benet är nog från en ko. Det sneda böjda benet kan vara ett revben från en katt.

Järn: 9 stycken spik som kanske var fastsatta i ett hus. En krok som kanske satt i taket. Ett gångjärn som nog satt på en dörr. Ett axelskydd från en rustning. Vi tror att det här föremålet har suttit fast på en dörr. Det finns också en gammal bult.

På golvet i schakt ett hittade vi träbitar som vi tror kommer från väggar av ett hus. Men vi hittade också flintastenar och ett ben som vi tror kommer från en kyckling.

Ben: Vi hittade många spännande skelettdelar, tex käke från en mus, ett koben, en ryggkota från en katt eller ko. Det lite böjda benet är nog ett revben från en ko eller människa.

Porslin: Här hittade vi många olika porslinsbitar. Blå bitar med blommor på som säkert varit en kopp. Många bitar kommer säkert från olika tallrikar. En bit med guld på är från en extra fin tallrik som användes när man hade gäster på besök.

Järn: En fickkniv hittades. Vi tror att den var Joakims. Vi hittade många spikar, de kom nog från ett hus. Vi hittade också en kapsyl till en medicinflaska, tror vi. Johanna och Dajana tror att det som liknar en slags kork är gamla knallskott, men Marigona tror det inte. Det som liknar ett L är nog ett slags gångjärn. Den långa krokiga järnbiten kommer nog från ett stängsel till ett hönshus. Vi hittade också ett slags tub som det kanske funnits någon slags salva i.

Järn: Vi hittade många intressanta saker som t.ex. djurben, porslin, keramik och järn. Vi ska berätta om järn. Vi hittade en vinkork och en nyckel (eller vinöppnare), två muttrar, ett gångjärn, flera spikar, två dörrhandtag, en cykelsak och en järnbit.

Keramik: De mörka bruna keramikbitarna kommer säkert från en kruka. De ljusa bitarna kan vara från botten av en kruka. I den hade man sina pengar. De ljusbruna bitarna kan vara rester från en tallrik.

Porslin: Vi hittade bitar av porslin som säkert kommer från Joakims mormors hus. Det kan ha varit bitar från kaffekoppar, tallrikar, skålar och vaser.

Föremålen hemma

De arkeologiska undersökningarna gjordes även hemma. Eleverna skulle ta reda på det äldsta föremålet därhemma. Dokumentationen gjordes i form av en hemuppgift där de skulle rita och berätta om deras gamla saker. Föremålen som grävdes upp i Filborna var utan personliga sammanhang, annat än de som fanns mellan föremålet och upphittaren. Sakerna hemifrån har andra sammanhang. De är knutna till en familjemedlem, och har kanske en speciell betydelse som gjort att den har sparats.

En annan sak är åldern. Elevernas syn på gamla saker inte densamma som en arkeolog ser på tid och åldrande. Saker som funnits i tjugo år beskrivs som gamla.

Ta reda på vilket föremål som är äldst i ditt hem.
Rita och berätta om detta föremål!

Bohylla gammalt. Vi har en fin bokhylla men rätt så gammal och den har vitt trä och man ser ådrorna i träet. Vi har prydnadssaker, böcker, gamla pengar, glas och servis. Vi har Jesusfigurer.

Bibel. Bibeln är den viktigaste boken i kristendomen. Vår bibel är det äldsta vi har i vårt hus. Vår bibel är mer än 30 år gammal.

Ringklocka. Den här klockan är min pappas fars klocka. Den är jättegammal t.ex. 100 år gammal när min pappa inte ens var född, så gammal är den klockan. Och den klockan är gjord av silver och trä. Bara klockan och den som ringer är gjord av silver, men det andra är gjord av trä.

Gammalt. Ja vårt gamla är en silverskål från min gammelfarmor som dog av sockersjukan. Den är fin.

Detta är en kyrka som min mamma fick av min gammelmorfar. År 1971 gjordes den. Den är gjord av trä, tvättklämmor och inuti finns en lampa.

Min mammas säng är äldst i vårt hus. Den har vi haft i 10 år ungefär. Den är vit och lite guldig.

Äldsta. Ett svenskt gammalt mynt. Gjort 1901. 1 öre.

Äldsta. En tavla målad av Alf Sörensson. Årtal ej känt. Målningen är av Kärnan med människor i folkdräkt runtomkring. Inramad med falsk guldram. Har ärvt tavlan av gammelmormor.

Gammalt. Det är en gammal tavla på en man som är svart. Ca 30 år gammal.

Klocka. Den här klockan är min pappas som fick den från sin pappa. Farfar fick klockan från sitt gamla jobb för länge sen. Han överlämnade klockan till pappa år 1984. Klockan har ett brunt skärp.

Gammalt. Min mammas docka som är 22 år gammal? Hon fick den när hon var 11 år som jag.

Jag har tagit några mynt som är från 1917, 1941, 1945 och 1919. Jag kan inte rita dem, jag visar dig dem istället.

Äldst. Mamma köpte den för tio år sedan i en gammal affär. Detta träd är brunt med lite löv på och stenar under.

Skrivbord. Detta skrivbord är rött och vitt och har varit min mammas. Den fick min mamma när hon var ca 7 år.

73 år gammal. Min mamma fick denna klocka av sin mormor. Alltså min gammelmormor. Min gammelmormor köpte den 1930.

Min mormor och morfar har köpt denna piedestalen på en auktion för många år sedan. Och sedan har vi ärvt den.

1: Kaffekanna. Jag tror att denna kaffekanna är den äldsta saken i vårt hem. Jag vet inte hur gammal den är men den är i alla fall inte ny. Min mamma har köpt den. Vi använder inte denna kaffekanna, vi har den som prydnadssak.

Brudkista från år 1887. Fakta: kommer från Frillestad. Min gammelfarfars mammas kista. Man samlade lakan till bröllopet i den. Det var mest flickorna som hade en sådan kista.

En 100 år gammal tvättmaskin, som man rullar för hand. Min mammas morfar tvättade i den, sen så fick vi den. Vi har haft den länge.

Det är en 30 år gammal konstig vinflaska, tror jag. Som man har använt i Spanien, Mallorca.

En byrå. Vi har en byrå som är 5 år gammal. En nalle har jag haft i 10 år!

Vi har en lampa som är antik. Vi har haft den i två år.

Våra äldsta saker? Vår äldsta sak är vår bokhylla den är ungefär 35 år gammal. Sen kommer vår TV, den är också rätt så gammal.

Det här är en gammal vas från Turkiet. Vi har haft den i ett år typ. Men vi vet att den är gammal.

Detta föremål är en slovensk tollar. Mer fakta vet jag inte. Men en sak vet jag att det är vår äldsta sak.

En klänning som är gammal! Min mamma fick en klänning som är rutig när hon var 6 år. Hon fick den klänningen av sin morfar som bor i USA. Hon blev glad när hon fick den. Varför: Hon fick den i födelsedagspresent. Klänningen är vit med svarta rutor på och ett bälte med rosor på.

7.

ATT ÅTERVÄNDA TILL FÖRFLUTENHETENS LANDSKAP

En bekännelse är på sin plats. Jag är ingen utifrån kommande, oberoende och neutral observatör. Jag är en i högsta grad jävig och engagerad deltagare. Min uppväxt ägde rum på Drottninghög och i Filborna. Husen, gång- och cykelvägarna, gräsmattorna, lekplatserna, skolan och skolgården, alla är de delar av barndomens landskap. Att genomföra projektet har varit att gräva i mitt eget förflutna. Det finns fler komprometterande fakta i fallet. En av lärarna till eleverna på Drottninghögsskolan är densamme som jag hade som klassföreståndare när jag själv var elev på skolan. Utgrävningen ägde rum i min mormors trädgård.

Jag bodde på Drottninghög i tolv år, från år 1973 till 1985. Därefter flyttade både jag och min familj. Själv började jag att studera arkeologi vid universitetet i Lund. Mina kompisar flyttade också hemifrån. Redan under gymnasiet började våra vägar skiljas. Vi fick andra domäner. Det som hållit ihop oss var det gemensamma i vår vardag, skolan och där vi bodde. I och med att min familj också hade flyttat lämnades området öde, kontakterna mellan mig och Drottninghög var i princip brutna. Det fanns ingen anledning till besök. Jag bara passerade området på avstånd, sittande i en bil eller på en buss som färdades på någon av de vältrafikerade vägarna runt området, på väg någon annanstans.

Väl färdigstuderad och praktiserande arkeolog förändrades mitt sätt att se det som hela tiden funnits runt omkring mig. Tidigare gräsbevuxna kullar i åkrar förvandlades till gravhögar anlagda under äldre bronsålder, som med all sannolikhet i grunden innehåller en skelettgrav med praktfulla gravgåvor. Det som tidigare varit gamla och visserligen spännande hus, blev funderingar kring arkitektstilar, ålder och vad de nu för mig synbara förändringarna av byggnaden innebar. Det som fanns runt omkring mig blev till landskap, där olika sammanhang kunde utläsas.

Tankar om vad som funnits tidigare började slå rot i mitt huvud. Visserligen anades en gravhög bakom namnet Drottninghög, men namnet kändes konstruerat. Det var svårt att se bakom miljonprogrammets landskap. För liksom talesättet om att det inte går att se skogen för att träden skymmer, så var det svårt att se kulturlandskapet bakom miljonprogrammet. Som arkeolog var jag också skolad att se och spåra förhistoriska och medeltida lämningar och monument, inte långa och sega tidsföljder av olika landskapsideal. Arkeologin förknippas också naturligen med gamla saker och fornlämningar som gravhögar. Bostadsområdena Dalhem och Drottninghög förblev på detta sätt nästan mytiska landskap som tillhörde barndomen.

Tillbaka på Drottninghög

Väckarklockan ringer. Det är dags att gå upp. Morsan är redan uppe och har satt på kaffe. Det luktar gott, men smakar äckel. Försöker ta mig samman och gå upp, mäktar knappast med det. Då kommer minsta lillsyrran in, henne slipper man aldrig ifrån. Lika bra att gå upp. Tar mig på något sätt ut genom dörren, sätter mina fötter på den grönbruna heltäckningsmattan i allrummet. Dasset är givetvis upptaget av den andra syrran. Tar mig runt genom hallen till den lilla toaletten. Gör efter det frukost. Mamma har redan satt fram allt på bordet. Jag brer mackorna och tar pålägget från de ljusst pastellfärgade tupperwareburkarna, blandar o'boy i muggen med veteranbilar på. Till skillnad från min större lillasyster tar jag god tid på mig. Öppnar HD eller något gammalt Finn & Fiffi-album, men hinner som vanligt aldrig läsa färdigt. Springer i mina kläder och hoppar genom ytterdörren, ner för de sex trapporna och ut genom porten.

Mer än tjugo år senare står jag framför porten, Rökullagatan 10b på Drottninghög. Mycket har förändrats, tiden har inte stått still. Portuppgångarna är markerade av skrymmande plank och ett glest ställt halvtak som bildar i bästa fall en veranda. I varje fall är det en markering av portuppgången. Dörren till det tidigare soprummet är av aluminium. Den lilla gången in till porten har försetts med ett obehagligt grönt kakel. Däremot är själva porten bevarad. Enligt mitt tycke är det en vacker träport med ett stort fönster i. Skylten som anger adressen är skynd bakom planket, men den har behållits i originalutförande liksom lampan strax ovanför. Väl inne i porten så är allt förutom trappräckena och några av ytterdörrarna till lägenheterna helt förändrat. De tidigare mörkgröna väggarna har målats vita och ljusblå. Sopnedkassen är plomberade. Att döma av namnskytlarna så är det bara en familj som bor kvar från 'min' tid,

och de har flyttat upp en våning till 'vår' gamla lägenhet. Allt är mycket mindre. Jag upplevde trappuppgången som enorm, i själva verket är den liten. Endast högst upp på tredje våningen, där vi bodde, finns det volym upp till takfönstret. Hur många gånger väntade jag inte där för att jag hade glömt dörrnyckeln?

Ute på gården saknas sandlådorna, nu finns där bara planteringar och små gräsmattor. Varför har de tagit bort sandlådorna? Finns det inga barn kvar på gården? Det skulle vara roligt att se hur de hade sett ut idag. De måste ha varit små eftersom ytan där de låg inte är speciellt omfattande. Runt om på gården fanns en värld. Flera i min klass

bodde här. En av dagmammorna bodde i porten bredvid, hon hade en dotter som gick i min parallellklass. Det var en begränsad värld, som jag upplevde som ganska stor. Det var ett åtminstone mentalt sett stort avstånd mellan oss som bodde i de olika portuppgångarna, det var till och med skillnad mellan olika våningsplan.

Går vidare ner för den lilla backen som skiljer gårdens två delar åt. Kommer plötsligt ihåg när jag fick ett par alldeles värdelösa rullskridskor av någon på någon födelsedag. Det var sådana med små plathjul som man spände på gympaskorna med remmar. Eftersom jag fyller i februari och det precis hade varit snö så var gården sandad. Tanken var att prova vad skridskorna gick för, och åka ner för den enligt mitt tycke ganska branta backen. Utrustad med en hockeyhjälm med VM 74 skrivet på pannan och lovikavantar, ivrigt påhejad av polarna som var med på kalaset, så bar det av. Givetvis pallade inte plathjulen för sanden i backen. Jag stöp och fick sår på både armbåge och knä. Det var en fruktansvärd besvikelse. Tittar jag på backen nu fattar jag inget. Den är minimal.

Nere på hörnet och en trappa ner finns tvättstugan. Det måste ha varit tungt att släpa på all vår tvätt ner för alla trapporna, ut på gården och ner i källaren. Har inte ett enda minne av att jag någonsin hjälpte till med det.

Jag beslutar mig för att gå till skolan, samma väg nu som då. Den dagliga rutinen var att gå mellan husen till nästa gård och snedda över gräsmattan.

Portuppgången på Rökullagatan 10b år 2005.

Det var många av dom som bodde på bottenvåningarna i de angränsande husen som hade åsikter om att man sneddade över gräsmattan, istället för att ta, som det hette, 'den riktiga vägen'. Det var på denna gräsmatta som vi hade landskamper i fotboll mot den angränsande gården. Vi förlorade inte en enda gång. Tyvärr ogillade de som hade uteplatser och rabatter ut mot vår fotbollsplan att vi spelade. Ibland var det ett himla tjat om att blanda in vaktmästaren och kvarterspolisen. När man gick till skolan så gick man också förbi fönstren till en tjej i vår klass. Det var alltid lika spännande.

Det tar två-tre minuter att gå till klassrummet från där jag bodde. När jag var liten tog det en evighet.

I skolan igen

Morgonrasten hade precis tagit slut. Vi hade spelat bandy ute på basketplanen, de andra killarna hade spelat fotboll. Alla var uppspelta eftersom Jörgen hade blivit fälld och slagit sig. Innanför den orange plåtdörren fanns uppehållsrummet, som vi delade med en annan klass. Det var strängeligen förbjudet att vistas där på rasterna. På vänster sida fanns våra krokar, vår toalett och vårt klassrum, på höger fanns följaktligen samma faciliteter för den andra klassen. Studiehallen kunde man se genom en glasdörr rakt fram. Det är samma visa varje gång. Tjejerna tar snabbt av sig ytterkläderna och sitter som ljus vid sina bänkar och har plockat fram pennor och skrivböcker. Tina dröjer kvar i kapprummet och snackar med oss killar, hon är schysst. Prepositioner, det är det som vi skall prata om. Vem hittade på sådana? Georgio kommer in när fröken redan har börjat lektionen. Det händer varje gång. Vad gör han egentligen på rasterna? Eftersom han vill vara extra retlig drar han sina strumpor det bästa han kan på den beigebruna nålfiltsmattan och passar på att ge Jeanette en stöt av statisk elektricitet. Fröken hotar med rektorn. Sida 42 skall slås upp. Alla öppnar bänklucken, några mer ljudligt än andra, och tar upp boken. På uppslaget i boken finns en himla massa gula rör tecknade, de sammanlänkande små rördelarna som får ledningarna att hålla samman är prepositionerna. Boken luktar sjukhus, det hela är verkligen mycket tråkigt. Jag tuggar på pennan, får huvudvärk och längtar till lunchrasten.

Första gången efter det att jag slutade skolan går jag direkt in till lärarrummet från personalparkeringen. Taken som fanns på ömse sidor av skolbyggnaden är borta. Istället finns små utbyggnader som innehåller kapprum. Matsalen är

inte längre matsal, utan någon typ av fritidsrum. Tidigare var den högre än de angränsande delarna. Numera har delar av byggnaden försetts med ytterligare en våning. Vad jag kommer ihåg så var den nuvarande huvudingången tidigare varuingång till skolköket. Där inne väntar min prepositionsfröken.

Inne i lärarrummet är det fullt stöj. Tiorasten skall ta slut. Otroligt nog finns flera lärare kvar från den tid då jag var elev här på mellanstadiet. När jag gick på skolan så var jag bara i lärarrummet när vi lämnade franskrödet som vi handlat till lärarna. Det känns som om vi har samma roller. Hon är lärare och jag är elev, men snart försvinner det. Vi pratar om vad som har hänt med de lärare och elever som fanns på skolan när jag gick där. En av mina klasskompisar har varit lärare på skolan, en annan bor på Drottninghög och har ett barn som går i den klass som jag skall undervisa i arkeologi.

Skolan är hel förändrad. Nålfiltsmattorna är borta. Den stolta studiehallen som presenterades som medveten pedagogisk arkitektur när vi gick på skolan, har ersatts av en korridor som närmast är en förbindelselänk mellan de olika delarna av skolan. Här fanns skolbiblioteket. Där lånade jag Fem- och Vi sexböckerna, och de första Jules Verne-böckerna. Det var också i studiehallen som vi kollade på Ingemar Stenmarks bravader. I studiehallen såg vi uppskjutningen av rymdraketen Voyager i september år 1977. Våra radikala lärare menade att det var ett ofantligt slöseri med pengar. Varför satsade man inte pengarna på att bekämpa fattigdomen istället för att skjuta ut raketer i rymden?

Spåren efter den första Drottninghögsskolan är borta. Denna bestod av turkosa baracker som låg längs med gång- och cykelvägen gentemot de första husen på Blåkullagatan. När jag frågade om dem så sades det att de hade varit rivna länge. Själva ytorna där barackerna stod är markerade med gatsten. Men de markerar inte platsen för husen, utan gräsmattans begränsning.

På den andra sidan av skolan fanns basketplanen. Det var där som skolavslutningarna ägde rum. Rektorn talade, kören sjöng och det var många som grät. Givetvis var det alltid bra väder när vi slutade skolan, i alla fall är det så man minns det hela. Bortom den fanns fotbollsplanen. Den finns fortfarande, men asfalten har som tur är brutits upp och ersatts av en grusplan.

Kvar finns också 60-metersbanan. Strecken på marken bär tidens tand. De är inte längre lika ifyllda och vidmakthållna som de en gång var. Men faktum kvarstår, startstrecket, de fyra banorna och mållinjen finns kvar på asfalten. Här firade jag stora triumfer. Vi tävlade årskurs för årskurs, och jag kom på prispallen flera gånger. År 1976 fick jag motta förstapriset ur rektorns hand på skolavslutningen. Roligt att banorna finns kvar. När jag biser startlinjen kommer jag precis ihåg hur det kändes att stå där nervös och tävla mot sina klasskompisar.

På väg mot Filborna

Jag hade precis slutat skolan och glömt nycklarna. Vi hade ett sådant lås som man inte behövde låsa när dörren var stängd. För att öppna den fick smäcken läggas in, och det gjordes nästan aldrig. Nu stod jag där utan nycklar, i den karga trappuppgången och längtade efter att komma in. Det var bara att ta sig till mormor. Även om hon jobbade visste jag att nyckeln låg under kvas-ten på gårdssidan. Men det var långt att gå, det var punktering på min cykel. Det var snarare den långa vägen som hindrade mig. Jag gillade verkligen att vara hos mormor.

Vandringen började. Jag gick längs med hela Blåkullagatan, över Drottninghögsvägen vid korsningen med Vasatorpsvägen. Sedan gick jag genom Dalhem, fast jag brukade snedda över några gräsmattor. Då man passerade ändhållplatsen till buss nr 12, som fanns ungefär halvvägs genom Dalhem, så var man verkligen långt borta. Men när jag väl kom till korsningen mellan Österleden och Vålavägen, som också kallades för korsningen för det var korsningen med stort K, så var man nära. Väl inne på Depågatan kändes det skönt. Det var bara att öppna grinden, där det finns en skylt där det står 'varning för hunden', lyfta på kvasten, ta nyckeln och öppna dörren. Mormor hade en hund och trädgården var inhägnad. Proceduren var att släppa ut hunden och sedan muta den med Frolic för att den skulle komma in. Jag släppte ut hunden. Hon var otroligt lycklig och visste precis vad som väntade; ut och kissa, sedan Frolic. I trädgården fanns allt vad jag behövde; krusbär, plommon, äpplen och päron. Det var en njutning att klättra upp och plocka det man ville. Jag höll på att bygga ett hus bredvid lekstugan. Teglet var från bryggghuset och fanns i stora mängder. Till det nya huset hörde en liten rabatt, jag hade själv sått blommorna, som fortfarande stod kvar.

Jag står ute på Depågatan och ser den vildvuxna trädgården. Längs med kanterna av gatan finns den gamla trottoaren kvar. Den syns genom en annan typ av växtlighet, marken har varit för kompakt för att släppa igenom vissa typer av växtlighet. Snett mittemot, på andra sidan gatan, syns på samma sätt affärens gårdsplan, där var bensinpumpen stod. I den norra delen av bygatan ligger en nyare typ av asfalt, här måste man ha grävt för att lägga ner rör till bostäder och hus som inte längre finns. Längre österut, norr om vägen, finns en rad med stora träd. Det är den västra tomtgränsen till mormors trädgård. På den gamla gårdsplanen och där huset en gång stod växer bara ogräs.

De gamla gräsmattorna och rabatterna är borta. Här växer det frodigt av allt möjligt, men det går att lokalisera var man är genom äppelträden som står kvar.

Längst nere vid jordgubbslandet har syrenerna växt till sig. Den gamla komposten är kvar, jag hittar till och med gravstenarna till mina marsvin och min systers kanin. En telefonstolpe står kvar. Trädgården var mycket mindre än vad föreställt mig, eller så som jag mindes den. Med hjälp av mina arkeologiska glasögon kan jag urskilja dessa små tecken och spår, avgöra vad som äldre och yngre. Det är möjligt att sortera och begripliggöra mitt minne och få referenser till mitt fotoalbum.

Jag provar om det går att gräva där huset stod, eleverna från Drottninghögsskolan skall gräva där snart. Men marken är så packad att det är omöjligt att komma igenom lagren för hand. Det hade faktiskt varit roligt att hitta några rester efter huset, men då krävs nog en grävmaskin. Mina barn hjälper mig att ta upp några provgropar.

Minnena från trädgården är inte speciellt tongivande, snarare underförstådda. Men det var i trädgården jag kunde vara ifred med mina tankar, planera mina projekt. Ett var att gräva en underjordisk koja. Men ett annat, som jag i efterhand förstått kom att bli viktigt för mig, var de arkeologiska undersökningar som jag gjorde i trädgården. I en utgrävning skulle jag hitta lämningar efter duvhuset som hade rivits strax efter det att min morfar dog, när jag var fyra år. I en annan skulle jag hitta det gamla garaget. Fynden som hittades var slagg och stenkol, men även glasbitar och keramikskärvor. Att gräva var spännande. Jag är helt övertygad om att grävandet i trädgården var en av de viktigaste orsakerna till att jag utbildade mig till arkeolog.

Mormors hus år 1972. Huset var en våning högt och hade vit puts. Fönstren och nedgången till källaren, där tvättmaskinen fanns, var grönmålade. I bakgrunden syns längan med garage och bryggshus. Bredvid denna finns lekstugan. Det var efter bryggshuslängan hade rivits som tegelstenen stod till mitt förfogande. Bilen, en FIAT Nuova 500 F, hade skrotats och fungerade som en lekplats för oss barn. Hunden i förgrunden hette Karina. Fotograf av Gun Thomasson.

Ella Håkansson, min mormor, på Depågatan 81. Bakom henne finns resterna efter det gathus där hon bodde under många år.

Jag har varit på många arkeologiska undersökningar, men det var speciellt att gräva i min mormors trädgård. Det var som att gräva efter mitt eget förflutna. Varje fynd kunde kanske på något sätt relateras till något som var personligt, antingen till mig eller till någon som jag kände eller hade hört talas om. Det fanns ett helt annat spänningsfält än vad som jag upplevt vid andra utgrävningar. Vid utgrävningen hittade jag en av mormors och morfars gamla hundar. I en av provgroparna fanns en grop där hunden hade blivit begravnen. Att döma av placeringen hade den antingen lagts till sin sista vila strax bredvid eller bakom duvhuset.

Även om huset och trädgården inte längre finns i sin forna prakt, så har minnena bevarats i konkret fysisk form av små spår och byggklotsar. Lämningarna efter mitt förflutna, Filbornas historia och samhällets utveckling finns kvar och kan undersökas tack vare det att marken har lämnats öde. Det är möjligt att återvända till något som inte längre finns, det övergivna blir ett upplevelserum.

8.

DROTTNINGHÖG OCH DALHEM – PLATSER ATT VARA STOLT ÖVER!

Bilderna som har framställts i boken går bakom de ensidiga och endimensionella porträtten av Dalhem och Drottninghög som problem. Där bakom domarna i det allmänna medvetandet och i den offentliga statistiken finns något som förenar människor och förmedlar speciella och unika känslor för en plats. Det finns ett eget landskap och en egen historia, inte lik någon annan. Drottninghög och Dalhem är platser att vara stolt över.

Det krävs mycket för att bryta de onda cirkelarna. Det krävs kanske mer än vad folk mäktar med, makten finns på andra platser. Öka bostadsbyggandet och låt miljonprogramsområdena åldras med värdighet. Förvalta det storskaliga byggandet småskaligt. Med tiden finns där ett värde i en synlig och upplevd hög ålder – områdena får patina. Någon gång i en inte allt för avlägsen framtid, i synnerhet när sådana som har växt upp i områdena uppnår mogen ålder, sådana som jag, kommer det att finnas ett kulturhistoriskt värde i miljonprogrammets arkitektur.

Bilden av det förflutna

Ofta har lämningarna från det förflutna utnyttjats till att exkludera *dom andra*, eller att motivera varför vissa människor eller grupper av människor har större rättigheter i samhället än andra. Det kanske tydligaste exemplet är sambanden mellan arkeologijämnets uppkomst och nationalstatsprojekten runt om i världen. Arkeologin har en betydande roll i konstruktionen av nationella myter. Vi omger oss med symboler och föreställningar som arkeologer och arkeologin har producerat. Det kan vara torshammare i kedjor runt halsen, eller mäktiga byggnadsverk och monument. Symbolerna används både för att påminna om något storslaget förflutet och för att exkludera något annat eller andra.

Arkeologiska resultat har skapat ursprungsmyter och legitimitet för nationella berättelser om ett gemensamt etniskt förflutet och statsbildningar. Arkeologin är en del i uppbyggandet av nationella identiteter och medvetanden. Arkeologins idéhistoriska arv handlar alltså mycket om att förstå hur våra resultat kan tolkas och användas av samtiden.

Den bild som arkeologin många gånger förmedlar är en relativt okomplicerad och stereotyp bild av sammanhangen och relationerna mellan landskap, platser och människor. När det gäller nationalstatsprojekten förmedlas ofta en bild av ett förutbestämt lagbundet förlopp, där de första människornas första boplatser i våra trakter var de första stegen till nationalstaten Sverige.

Men finns det någon rak, konkret och okomplicerad kontinuitet mellan det förflutnas sammanhang till våra dagars omständigheter? Är platsernas identitet och ursprung annorlunda och mindre komplicerade än människors? Vad representerar egentligen de fornlämningar som finns runt om oss? Vem tillhör spåren av det förflutna? Vad finns det för spår i området kring Dalhem och Drottninghög, och vad ger det för bild av det förflutna i området?

Kulturlandskapet består av lämningar efter aktiviteter som ägt rum i det förflutna. De människor som utförde aktiviteterna under en svunnen kan inte i rakt uppåtstigande led knytas till de personer som idag bebor landet. Saker och ting förändras. Såväl arkeologisk som historisk forskning har länge kunnat påvisa att historien består av ständiga migrationer och förflyttningar. Lika så är det felaktigt att påstå att de som anlade ättehögar under bronsålder och skeppssättningar under vikingatid gjorde det för att dessa skulle framstå som representationer av nationella strävanden eller nationella identiteter. Det är snarare som så att lämningarna har använts som *medel för* nationella strävanden och ursprungsmyter.

Snarare finns gemenskapen i dem som brukar och använder samma landskap, då som nu. Det finns ett gemensamt ursprung i att man har delat boplatser och rört sig längs samma vägar.

Lämningarna är karakteristiska och unika formationer i ett kulturlandskap som skapar en känsla av samhörighet och gemenskap för dem som bebor och använder området.

De är också kunskapskällor till hur människor levt och förhållit sig till varandra i det förflutna.

Bilden av arkeologin

Den gängse bilden av en arkeolog som varsamt penslar fram fragila saker i jorden är bara en del av sanningen. Arkeologin sysslar med de materiella kvarlevorna,

monumenten, sakerna, landskapen och i synnerhet människorna bakom dessa. På många sätt behövs den arkeologiska metodiken i dagens samhälle.

Det mest uppenbara argumentet är att det med hjälp av arkeologisk metod upptäcka ett annars dolt tidsdjup i dagens landskap. Att se bortom det tillrättalagda, att se skillnad på äldre och yngre lager i landskapet vitaliserar ett annars passivt sätt att förhålla sig till platserna där man rör sig. Man ser det som skiljer det ena bostadsområdet från det andra, förutom de mest uppenbara skillnaderna i husens arkitektur och färgsättning. Att se tidsskikten skapar en känsla av historiska sammanhang.

Ett av de mest angelägna fälten är att arkeologin kan vara ett redskap för att förstå materiell kultur. Genom alla tider har arkeologer sysselsatt sig med att sortera och analysera artefakter från gårdagen. Detta har skapat en unik medvetenhet kring vad materiell kultur egentligen innebär. I dagens samhälle värderas människor i mycket hög utsträckning i förhållande till vad som konsumeras. Utan konsumtion finns man inte. Reklamfilmer, skyltfönster, kompisar bestämmer vad som jag skall inneha för uppsättning av föremål. Att komma över dessa föremål; mobiltelefoner, EU-mopeder, Canada Goose-jackor, etc är så pass starka drifter att man många gånger inte drar sig för att råna för att få tillgång till de prestigefyllda artefakterna. Med hjälp av arkeologi och arkeologisk metodik är det möjligt att förstå de materiella budskapen och formulera ett förhållningssätt till konsumtionen.

Arkeologin är ett utmärkt pedagogiskt instrument. Genom att handgripligen använda sig av föremål från olika tider och analyser av olika tidslager i landskapet är det möjligt att konkret och fysiskt visa komplexa historiska processer. Inte minst viktigt är det att visa att den historiska utvecklige äger rum överallt, att det händer där man är genom att varje enskild människa agerar och förhåller sig till regler och förhållanden i ett konkret fysiskt rum; i landskapet.

Arkeologisk metod medverkar också till att skapa samhörighet. Genom att öppna upp för en dialog mellan människa och plats skapas en relation. Det kan ske på många sätt. Att handgripligen arbeta med lämningar i närområdet skapar band mellan undersökarna och det undersökta. Föreställningar som ger identitet och stolthet.

Ett sådant exempel är Filbornaskatten, som grävdes ner under vikingatiden (på 900-talet). Vikingarna är och har varit en viktig del av den svenska och de nordiska nationella myterna. Senare tiders arkeologiska forskning har emellertid visat att det inte finns någon uniform eller gemensam vikingaidentitet inom de områden som skulle bli de Nordiska staterna. Snarare hade vikingarna sin förankring i bygder, eller i byar som Filborna. Vikingarna var samtidigt kulturförmedlare och kontakter mellan öst och väst, precis som våra dagars invånare

på Drottninghög, framförallt mellan det Bysantinska riket och de Arabiska kalifaten i de östra delarna av Medelhavet, och de Karolingska och Ottonska rikena i nordvästra Europa. Filbornaskatten innehöll en hel mängd arabiska mynt, den tidens bästa valuta. På ett av mynten hade någon, kanske någon från Filborna, ristat in en torshammare.

Här sammanfaller barnens historia med platsens. Deras eller deras föräldrars förflutna i våra dagars Mellanöstern och Balkan är ur några aspekter även Drottninghögs förflutna. Eleverna Alaf Al-Shaikhli och Zainab Al-Habduni kunde med sin bakgrund åtminstone tyda orden *Allah* och *Mecka* på ett av de arabiska mynten från skatten. De bidrog med kunskaper, kunskaper som ingen annan innehade, om människor som levde i samma område som de för tusen år sedan. Samtidigt så kunde de referera till sin bakgrund som något positivt och bejakande snarare än belastande.

Den gyllene skivan mot framtiden

Det är den 4 december år 2005 och den gyllene skivan med bilder av Dalhem och Drottninghög skall snart skickas iväg upp i världsalltet. Bilderna representerar inte allt i områdena, de berör bara aspekter av sammanhangen mellan människor, platser, identitet, tid och ursprung. Det har också varit en utgrävning av mitt eget ursprung, en nervös, angenäm och angelägen uppgift. Förhoppningsvis medverkar bilderna till att se bakom det tillrättalagda och de offentliga sanningarna. Det är i alla fall en annan dokumentation av bostadsområdena än den som syns i den offentliga statistiken.

Det är hela tiden aktuellt att skicka upp nya bilder med nya rymdsonder. De skall utmana och bråka med de etablerade sanningarna och det allmänna medvetandet. Gräv efter flera bilder, dokumentera och skapa nya gyllene skivor!

9.

MER OM BOSTADSOMRÅDENA, ARKEOLOGI OCH HISTORIA

Denna bok innehåller mycket fakta och många påståenden som hämtats från annat håll. I några fall anges källorna direkt i den löpande texten, och i de olika figurtexterna. Men i många andra fall saknas källreferenser. De huvudsakliga referenserna är i stället samlade i detta kapitel, där det i löpande text finns beskrivet vad de olika böckerna innehåller.

Mycket av informationen är också förmedlad av människor. Inte minst har klass 5 på Drottninghögsskolan år 2003 och klass 8a på Dalhemsskolan år 2005 bidragit med mycket vetande. Diskussionerna med Ella Håkansson har också varit många.

Arkeologin har precis som alla andra ämnen ett eget språk. Till detta hör både ord, som beskriver olika typer av saker och lämningar som hittas i marken, och arkeologins indelning av historien i olika perioder. Därför finns en tabell med den arkeologiska periodindelningen och en liten ordlista i detta kapitel.

Det finns många som sysslar med historia och arkeologi, både i Helsingborg och runt omkring i landet. Det är människor och organisationer som kan hjälpa till med mycket, allt i fråga förmedling kring hur man slog flinta förr i tiden, hur arkeologer gräver ut fornlämningar och visning av föremål till mer berättande och storskaliga historier om hur samhällena såg ut en gång i tiden. I kapitlet finns en kort beskrivning av vilka resurser som finns att tillgå, inte minst inom Helsingborgs stad.

Arkeologiska perioder

Period	Datering
Äldre stenålder/Paleolitikum	12500–8800 f.kr
Jägarstenålder/Mesolitikum	8800–4000 f.kr
Maglemose	8800–6200 f.kr.
Kongemose	6200–5200 f.kr.
Ertebølle	5200–4000 f.kr.
Bondestenålder/Neolitikum	1800–500 f. kr.
Trattbägarkultur	4000–3100 f.kr
Trattbägarkultur/Gropkeramisk kultur	3100–2700 f.kr.
Stridsyxekultur/Gropkeramisk kultur	3100–2300 f.kr.
Senneolitikum	2300–1800 f.kr.
Bronsålder	1800–500 f.kr
Äldre bronsålder; period I-III	1800–1000 f.kr
Yngre bronsålder; period IV-VI	1000–500 f.kr
Äldre järnålder	500 f.kr.–450 e.kr.
Förromersk järnålder	500 f.kr.–0
Romersk järnålder	0–450 e.kr
Yngre järnålder	450–1050 e.kr.
Folkvandringstid	450–575 e.kr
Vendeltid	575–800 e.kr
Vikingatid	800–1050 e.kr.
Medeltid	1050–1536 e. kr.
Tidigmedeltid	1050–1200 e.kr
Högmedeltid	1200–1400 e.kr
Senmedeltid	1400–1536 e.kr.
Tidigmodern tid	1536–1800 e. kr.
Modern tid	1800 e.kr.–

Liten ordlista

- Artefakt.* Ett föremål som är tillverkat av en människa, utfört på ett konstnärligt och skickligt sätt.
- Bytomt.* En samlande beteckning på det område där en bys gårdar och tofter samt bygatan var belägna.
- Enskifte.* Jordbruksreform som innebar att alla marker som tillhörde en gård samlades i ett block. Genomfördes under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. I de flesta fall innebar det att gårdarna i byn flyttades ut till andra platser, i anslutning till åkermarken.
- Fornlämning.* Enligt texten i Kulturminneslagen *varaktigt övergivna lämningar efter verksamheter som ägt rum i det förflutna*. Detta innebär att det skall finnas spår i marken eller föremål som lämnats där till följd av att man bott, arbetat eller gjort något annat på platsen. Platsen skall ha varit övergiven under lång tid.
- Fas.* En periodindelning av det som man har hittat vid arkeologiska undersökningar.
- Fasad.* En byggnads yttersidor.
- Frälse, eller frälset.* Namn på dem som slapp betala skatt till kronan i det medeltida och tidigmoderna samhället. I gruppen finns det som vi idag kallar adeln (namnet adel kom först under 1500-talet) och olika kyrkliga organisationer (sockenkyrkan, kloster, stiftelser, altare, domkyrkan mm).
- Gravhög.* En jordkulle som innehåller en eller flera gravar.
- Gropar.* Vid arkeologiska undersökningar framträder gropar som färgskiftningar gentemot kulturlager eller moränen. Detta beror på att man grävt en grop som sedan i en eller flera omgångar fyllts med material som har en annan färg än de omgivande jordlagren.
- Hallbyggnad.* Självständig byggnad som huvudsakligen innehåller ett större rum (hall, sal) för fest, representation eller andra sammankomster.
- Härad.* Äldre indelning av ett landskap, som Skåne, i mindre rätts- och förvaltningsområden. Varje härad hade ett eget rådsmöte, ett sk. ting.
- Korsvirke.* Hus som är byggda med liggande, stående och sneda bjälkar. Ytorna mellan bjälkarna, som kallas fack, är fyllda med andra byggnadsmaterial. Det vanligaste under äldre tid är lera som klinats på ett flätverk av vidjor. Facken är ofta vitmålade medan bjälkarna är röda eller svarta. I städerna är det vanligt att facken har murats med tegel.
- Kronobonde.* Bonde som brukade en gård vars land innehades av kronan/kungen. Bonden betalade en avgift (ränta eller avrad) för rätten att bruka marken. Deltog i byrådet.

Kultplats, kalthus. Plats eller byggnad där religiöst utövande har ägt rum.

Kulturlager. En vid beteckning på jordlager som skapats av människor. Oftast rör det sig om lager som påförts för att utgöra fundament till bebyggelse. I dessa lager finns mer eller mindre stora inslag av avfall i form av kasserade föremål, raseringsmassor eller liknande.

Landbor. Bönder som innehade och brukade en gård, och som deltog i byrådet. Landbon betalade en avgift (ränta eller avrad) till den som ägde gården (kyrka eller adel).

Ledung. Äldre benämning på flottor som fanns i Norden under den äldre delen av medeltiden. Befolkningen i ett härad hade skyldighet att förse kungamakten med skepp, förnödenheter och manskap. Dessa kunde sedan både användas till försvar och anfallskrig.

Långhus. Lång byggnad som innehåller såväl bostad och ekonomiutrymmen. Det är relativt vanligt att denna typ av byggnader även innehåller stall eller andra utrymmen för boskap och husdjur.

Långhus med konvexa sidor. Skepps- eller ögonformat långhus.

Miljonprogrammet. Beteckning på det bostadspolitiska program vars målsättning var att bygga en miljon bostäder på tio år. Beslutet togs i regeringen år 1965.

Sadeltak. Yttertak som består av två mot varandra lutande takfall.

Skattebonde. Bonde som ägde sin egen jord och gård, men som var skattepliktig till kungen. Deltog i byrådet.

Stolphål. Mindre grop med raka och tvära nedgrävningskanter. De stolpar som bar den mesta tyngden av taket förankrades i marken genom att de sattes i små gropar, dvs. stolphål. På så sätt blev konstruktionen mer stabil, och förflyttningar till följd av väder och vind förhindrades.

Syllstenar. Grundstenar i en huskonstruktion. Väggarna nedersta längsgående bjälkar och ibland de tvärgående och takbärande stolparna vilar på rader med stenar.

Att läsa mer ...

Böcker om Filborna, Drottninghög och Dalhem

- Torgny Fransson och Jan Fredriksson har skrivit en bok om byarna Filborna och Hasslarp. Den heter *Hasslarp – Filborna. Två byar i Helsingborg. Från jordbruk till industrisamhälle*. Den utgavs av Helsingborgs Museum år 1992.
- Bengt Söderberg har skrivit om de arkeologiska undersökningarna i boken *Carpe Scaniam. Axplock ur Skånes förflutna*. Söderbergs artikel heter *Gårdens utveckling i Filborna ca 1000–1800. Traditionellt byggnadsskick i skånsk risbygd*. Boken utgavs av Riksantikvarieämbetet år 1997, Per Karsten var redaktör.
- Rapporten över de arkeologiska undersökningarna gavs ut år 2004 av Riksantikvarieämbetets kontor i Lund (2004:26). Rapporten heter *Filborna by, gård och by i ett långtidsperspektiv* och är skriven av Rolf Larsson och Bengt Söderberg. I rapporten finns även ett kort avsnitt om de äldre kartorna skrivet av kulturgeografen Marja Erikson.
- Konstnären Göran Segergren skrev år 1989 boken *Porträtt Drottninghög - En stadsdel i Helsingborg*. Den innehåller mestadels intervjuer med boende och personer som arbetat med Drottninghög, men även en del kring vad som fanns före området.
- Adjunkten vid läroverket i Helsingborg (senare Nicoaliskolan), tillika filosofie doktorn Carl Efraim Leonard Wibling (1859-1920) undersökte år 1903 en gravplats. Idag ligger platsen mellan Fredriksdals vattentorn och koloniområdet Sommarbyn Tornet/Brytstugan. Wibling, som felaktigt trodde att undersökningen berörde den s.k. Drottninghögen, publicerade sina resultat i tidskriften *Ymer* (häfte 3) år 1904.
- Riksantikvarieämbetets *fornlämningsregister* finns att tillgå på Kulturmagasinet som är beläget på Fredriksdals friluftsmuseum i Helsingborg. Det finns också på Historiska Museet i Lund. Ansvariga för att vidmakthålla registret är Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

Böcker som handlar om Helsingborgs historia

- Arkeologen Håkan Aspeborg har skrivit en bok om järnåldern i Helsingborgs kommun. Boken, som föreligger i manus, kommer troligen att ges ut av Riksantikvarieämbetet i Lund och den stadshistoriska avdelningen på Dunkers kulturhus under år 2006.
- Det första bandet av *Helsingborgs historia*, utgivet år 1925, innehåller flera intressanta kapitel. Artiklarna innehåller mycket bilder och intressant kartmaterial. Bror Schnittger har skrivit om Helsingborgstraktens förhistoria,

som är tydligt disponerad i sten-, brons- och järnålder. Jöran Sahlgren bidrar med en text om de språkliga betydelserna av de ortnamn som finns runt Helsingborg. Ludvig Magnus Bååth har också skrivit ett intresseväckande kapitel om Helsingborgs medeltid fram till 1250. Boken avslutas med en bilaga, sammanställd av Torsten Mårtensson, där de då kända fasta fornlämningarna inom stadens område katalogiserats och karterats.

Under perioden från slutet av 1970-talet till början av 1990-talet pågick ett projekt, *Medeltidsstaden*, som syftade till att inventera arkeologiska iakttagelser, det äldsta kartmaterialet och de äldre skriftliga källorna i Sveriges medeltida städer. För varje stad upprättades en karakteristisk orange rapport. Helsingborgsrapporten skrevs av Anders Wihlborg och gavs ut av Riksantikvarieämbetet (*Medeltidsstaden 32, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Rapport*) år 1981.

När Dunkers Kulturhus invigdes fanns där en ny utställning om Helsingborgs historia. Utställningen, som kallas för *Fragment*, visar föremål och miljöer från olika epoker i stadens och dess omlands historia. Till utställningen finns en bok, en katalog, där det förutom en introduktion till själva utställningen även finns många fina fotografier på de föremål som är utställda. Boken heter *Fragment – en utställning om Helsingborgs historia*, och är utgiven år 2003 av Dunkers Kulturhus (Skrifter nr 1/Stadshistoriska avdelningen).

Böcker som handlar om arkitektur och miljonprogrammet

Arkitekten Tomas Tägil har skrivit en bok om allmännyttan i Lund. Boken heter *Bygga och bo, Lunds Kommuns Fastighets AB 1947-1997*. Den är utgiven som Föreningen Gamla Lunds årsbok (nr 79) år 1997. I denna finns en bra beskrivning av diskussionerna kring miljonprogrammet.

En annan bok som behandlar hur det moderna byggandet växte fram i Sverige är *Funktionalismens genombrott och kris, Svenskt bostadsbyggande 1930 – 1980*. Boken består av en samling artiklar. Några av dessa har ett mer övergripande perspektiv och beskriver mer generella förändringar i bostadsbyggandet, planering och utformning under en bestämd tidsperiod. Andra beskriver speciella områden eller särskilda problem. Boken är utgiven av Arkitekturmuseet, första utgåvan trycktes år 1980.

Karl-Olof Arnstbergs bok *Genrebilden av miljonprogrammet, En miljon bostäder* behandlar miljonprogrammet ur en mängd olika perspektiv, och ger en landomfattande bild av hur det kom att gestaltas. Boken är utgiven som Arkitekturmuseets årsbok år 1996.

Arkeologiska böcker och böcker om arkeologi

- Laura Trenter har skrivit en bra barnbok, med många roliga bilder av Erika Kovanen, som beskriver hur arkeologer arbetar och vad för typ av fynd och lämningar som hittas vid utgrävningar. Boken heter *Gräv efter spår* och kom ut år 2001.
- I boken *Speglingar av det förflutna*, som kom ut år 1986, finns många bra exempel på hur arkeologiska fynd och lämningar hittade i Sverige kan relateras till nu levande kulturer runt om i världen. Boken är skriven av Göran Burenhult.
- Bokserien *Arkeologi i Norden* innehåller en sammanställning om den senaste forskningen kring hur samhällena såg ut i Norden under förhistorien. Hittills har en bok om stenålder och en om bronsålder givits ut (1999, 2000). De flesta artiklarna är skrivna av Göran Burenhult, men böckerna innehåller också bidrag som är skrivna av andra arkeologer.
- Klassikern bland framställningarna om svensk förhistoria är Mårten Stenbergers bok *Sverige forntid*. Boken är indelad efter den arkeologiska periodindelning (sten- brons- och järnålder) och beskriver de viktigaste platserna och innehåller många fotografier.
- Den kanadensiska arkeologen Bruce G. Trigger har i boken *Arkeologins idéhistoria* (1993) behandlat kopplingarna mellan arkeologins intresseområden och de rådande sociala, politiska och kulturella strömningar. En av hans resonemang berör sambanden mellan arkeologins uppkomst och nationalstatsprojekten.

Böcker om kulturmiljövård

- En av volymerna i *Sveriges Nationalatlas* handlar om *Kulturminnen och kulturmiljövård*. Klas-Göran Selinge är temaredaktör, och boken gavs ut år 1994. Kapitlet *Kulturarvet i samhället* behandlar kulturmiljövårdens svenska historia.
- Riksantikvarieämbetet gav år 1999 ut de senaste riktlinjerna för uppdragsarkeologin (utgrävningar som genomförs till följd av bygg- och anläggningsarbeten). Skriften heter *Uppdragsarkeologi, rekommendationer vid upprättande av undersökningsplaner, utarbetande av rapporter, uppföljning, bedömning av lämplighet och kompetens samt konservering* och har huvudsakligen skrivits av Lars Wilson (Underrättelser från Raä 1999:1).
- Riktlinjerna för byggnadsminnesförklaringar och byggnadsvård finns beskrivna i boken *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse* författad av Axel Unnerbäck. Den utgavs av Riksantikvarieämbetet år 2002.

Museerna i Helsingborg och på andra ställen

Dunkers Kulturhus. Här finns två basutställningar kring stadens och omlandets historia. Dessutom finns utrymmen för temporära utställningar, både vad gäller konst och historia. Den stadshistoriska avdelningen arbetar med att göra utställningar och publikationer om arkeologi och historia, i synnerhet med anknytning till Helsingborg. Här finns guider att tillgå, som kan visa utställningarna för allmänheten. På bottenvåningen ligger också Faktarummet, där man kan komma in och leta reda på material om Helsingborg.

Fredriksdals Friluftsmuseum. Här finns flera historiska miljöer rekonstruerade. Hus från Helsingborgs stad har återuppbyggts tillsammans med gårdar från Skånes slätt-, ris- och skogsbygder, samt en del andra byggnader. Man har även arbetat med miljöerna runt omkring, byggnaderna ligger i olika landskap. Förutom de historiska miljöerna finns de botaniska trädgårdarna. Det finns flera pedagoger anslutna till museet. De har stora kunskaper kring de miljöer som finns på friluftsmuseet, och kring äldre hantverk.

Kulturmagasinet. Här finns ett stort magasin med artefakter och föremål som samlats in i Helsingborgstrakten. En stadsantikvarie arbetar med att bevara fornlämningar och kulturlandskap genom att vara remissinstans i detaljplaneärenden och andra frågor som berör miljön. Stadsantikvarien arbetar också med att svara på frågor från allmänheten. På Kulturmagasinet finns även byggnadsantikvarier som hjälper till med att bevara gamla byggnader.

Bruces skog. Öster om Dalhem och Filborna bytomt finns ett 110 hektar stort område med skogs- ängs- och åkermark. Genom att vandra på olika slingor så finns det möjlighet att se hur marken utnyttjats och sett ut under äldre tid. Bland annat finns gränsen mellan Filborna och Todarp bevarad i form av en stenmur. Området förvaltas av Tekniska förvaltningen i Helsingborgs stad.

Runt om i landet finns flera andra museer som har föremål som kommer från Helsingborgstrakten.

Lunds universitets historiska museum. Från och med 1980-talet fick Riksantikvarieämbetet ansvar för de arkeologiska undersökningarna i Helsingborgs stad. Detta innebar att de fynd som man hittade vid utgrävningarna inte längre samlades på Helsingborgs Museum, i stället skickades de till historiska museet i Lund.

Statens historiska museum. Historiska museet i Stockholm är myndighet för alla arkeologiska museer. Här finns föremål från hela landet magasinerade, så även från Helsingborgstrakten. Filbornaskatten finns exempelvis deponerad här. På deras hemsida (www.historiska.se) kan man söka på vad som finns i deras magasin från en viss socken, och i vissa fall även få fram bilder på föremålen.

10.

Platser kan skildras på många sätt. Alla skildringar är gjorda utifrån perspektiv och val. Men det har de gemensamt att de på något sätt kan relateras till bostadsområdena Dalhem och Drottninghög.

Det första avsnittet är bilder på hur husen ser ut från ovan och hur de ser ut från utsidan. Där finns färgerna som saknats i de övriga delarna, nyanser och färgsättning.

Det andra avsnittet innehåller olika typer av kartor från olika tider. Den geometriska kartan från år 1704, det ekonomiska kartbladet från år 1971 samsas på lika villkor med Caroline Sjögrens karta från år 2003. Det finns unika saker på varje karta, saker som kanske alltid har funnits där men som många väljer att bortse ifrån. Det finns också kombinationer av kartor. Jag har valt att lägga dagens officiella digitala karta på två äldre: den skånska rekognoseringskartan från början av 1800-talet och Carl Palmgrens rekonstruktion av slaget vid Helsingborg år 1710. Ingen av dessa äldre kartor är skalenliga enligt den precision som vi eftersträvar idag. Det går inte att få både Gåsebacken, Gustavslund, Pilshult, Kärnan och gård nr 14 i Filborna att ligga på exakt rätt ställe. Drottninghögen exakta placering kan inte fastställas mer till ett område med 100 meters diameter.

I det tredje avsnittet finns två bilder av Filbornaskatten. Den ena föreställer vackert utförda smycken och tacksilver (som använts som råmaterial). Där finns också ett arabiskt mynt, som var vikingatidens hårdvaluta, från Kalifatet, den tidens supermakt. Omvända förhållandena från idag.

Det fjärde avsnittet är ett collage av bilder berättade av klass fem på Drottninghögsskolan. Det handlar om en utgrävning av Drottninghögs ursprung. Gården kom från byn Filborna och vi gjorde en arkeologisk undersökning på den gamla bytomten. Och vi hittade faktisk något gammalt, bland annat ett stenlagt golv från en byggnad, och en massa fynd.

Den sjätte delen innehåller några bilder från en inventering av landskapet i och kring Dalhem. Eleverna i klass 8a på Dalhemsskolan gjorde egna upptäckter i sitt bostadsområde.

Nästa avsnitt innehåller bilder på lämningar på Drottninghög och Dalhem. Bilderna är både framställningar om hur det ser ut och föreställningar om hur det har sett ut.

Den sista delen handlar om att återvända. Hur ser ens barndom ut i fotoalbumet och hur ser det när man besöker det många år senare. Minnena återkommer när man letar efter konkreta fysiska spår efter ens förflutna. Tiden är kargt presenterad i skillnaderna mellan bilderna; nu och då.

Drottninghögsskolan sedd från parkeringsplatsen norr om skolan. I bakgrunden skymtas den något högre idrottssalen.

Baksidesexteriör från grönområdena mellan gårdarna på Drottninghög. Det ursprungligen grå betongelementen har målats vita, och de mellanliggande parterna med fönster och panel är klarblå. På bottenvåningen finns en inglasad altan.

Gårdsexteriör från Grönkullagatan på Drottninghög. Ingångarna markeras av ljusblå plan. Fasaderna mot gården domineras av den grå eterniten och det kargt röda Helsingborgsteget.

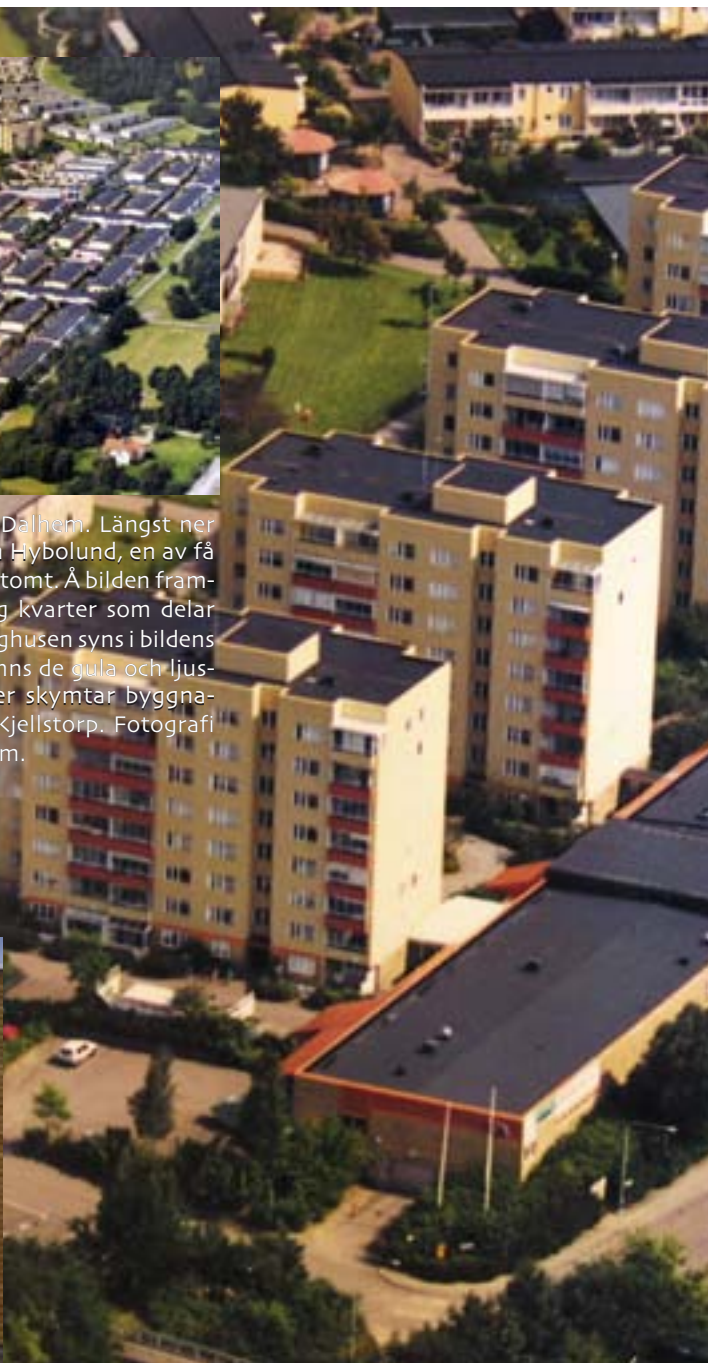
Flygbild och Drottninghög. Området omgärdas av Vasatorpsvägen (till höger på bilden), Regementsvägen (till vänster) och Drottninghögsvägen (i bildens övre del). I bakgrunden syns höghusen på Dalhem. Uppe i det västra hörnet syns Hålan med simbassängen. Fotografi av Jonas Linné, Helsingborgshem.

Flygbild över hyresrätterna på Dalhem. Längst ner till höger på bilden finns gården Hybolund, en av få kvarstående gårdar i Filborna bytomt. Å bilden framgår husen grupperats kring kvarter som delar parkeringsplats och lekplats. Höghusen syns i bildens övre del. Till väster om dessa finns de gula och ljusblå skolbyggnaderna. Till höger skymtar byggnaderna i bostadsrättsföreningen Kjellstorp. Fotografi av Jonas Linné, Helsingborgshem.

En av de nyuppförda byggnaderna på Dalhem, med ett av de äldre husen i bakgrunden.

Flygbild över höghusen på Dalhem. Längan framför husen, längs med Dalhemsvägen är Dalhems centrum. Till vänster finns bostadsområdet Kjellstorp. Fotografi av Jonas Linné, Helsingborgshem.

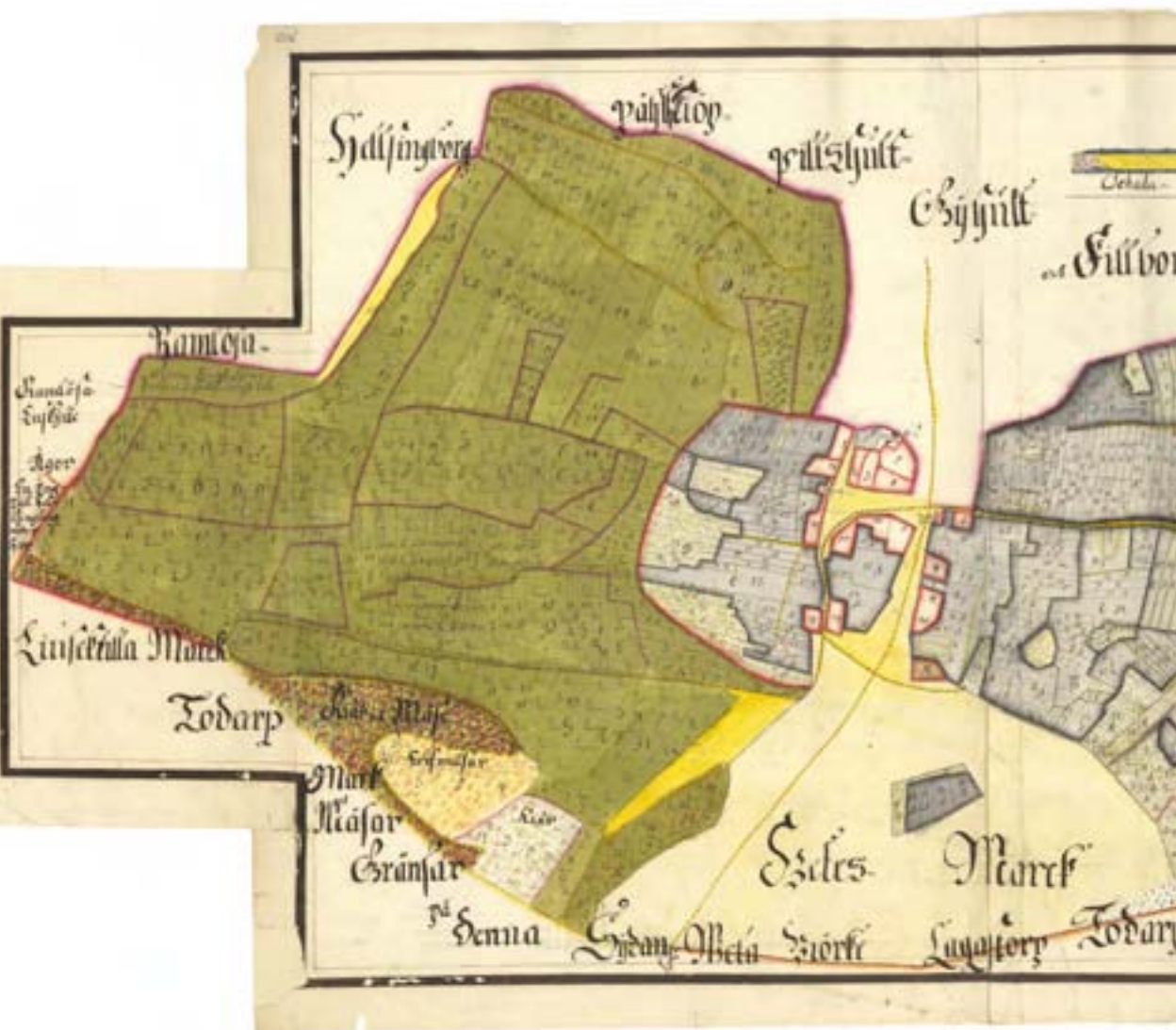
Dalhems centrum och höghusen med en av stadsbussarna i förgrunden. Betrat och höghusen domineras av det gula teglet och de orangea plåtpartierna.

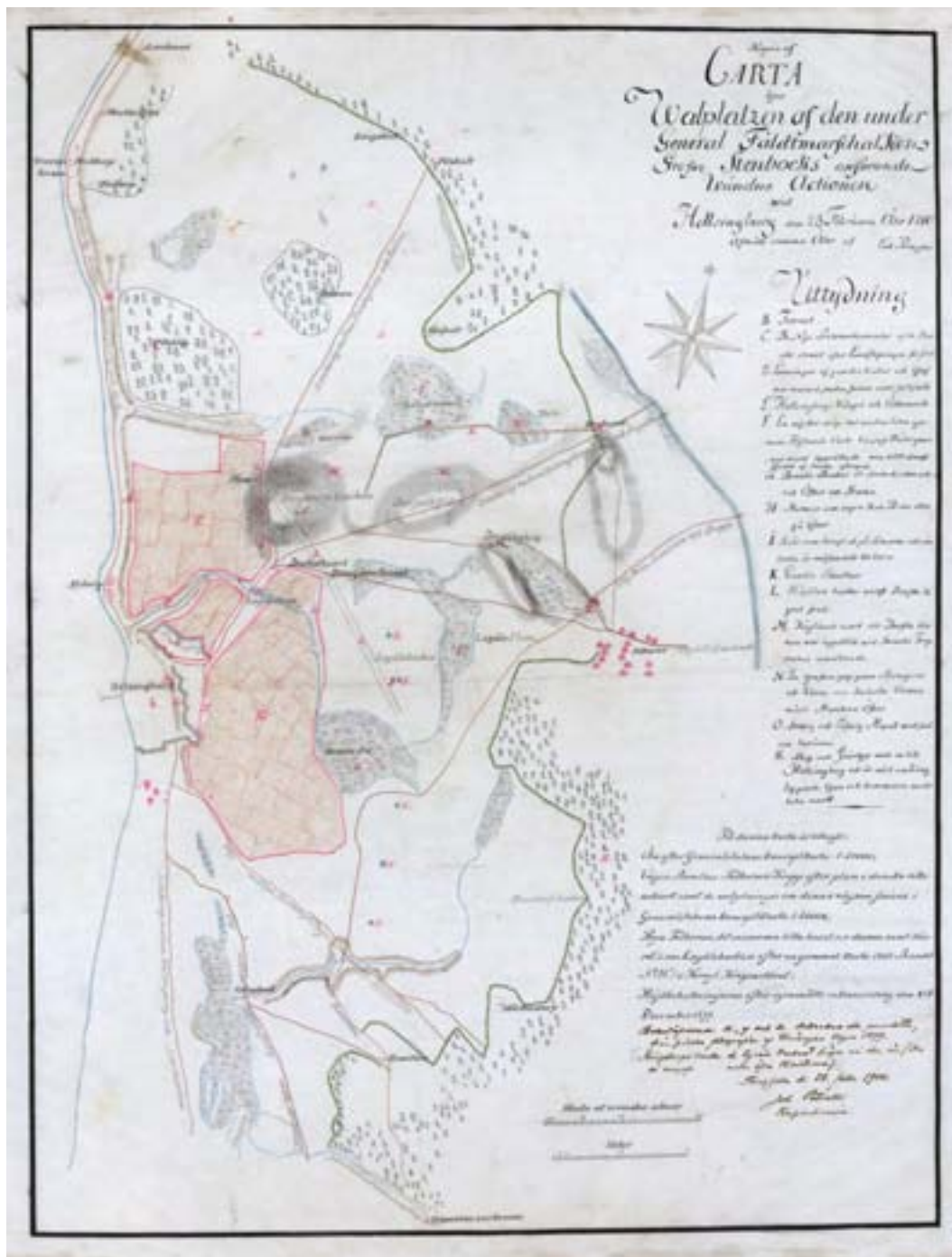

En av byggnaderna på Dalhem. De vita balkongerna ligger utanför själva huskroppen. Färgen på balkongräckena går igen på stolparna i staketet och på förrådsbyggnaderna.

Gårdsexteriör av hyreshusen på Dalhem. de nya inglasade balkongerna och uteplatserna skiljer sig tydligt från de äldre föregångarna. Varje lägenhet på bottenvåningen har en egen uteplats.

Copia af Carta öfwer Walplatzen af den under General fältmarschalken Grefwe Stenbocks anförande wündne actionen wid Helsingborg den 28 februarü Åhr 1710. Afmätt samma åhr av Carl Palmgren.

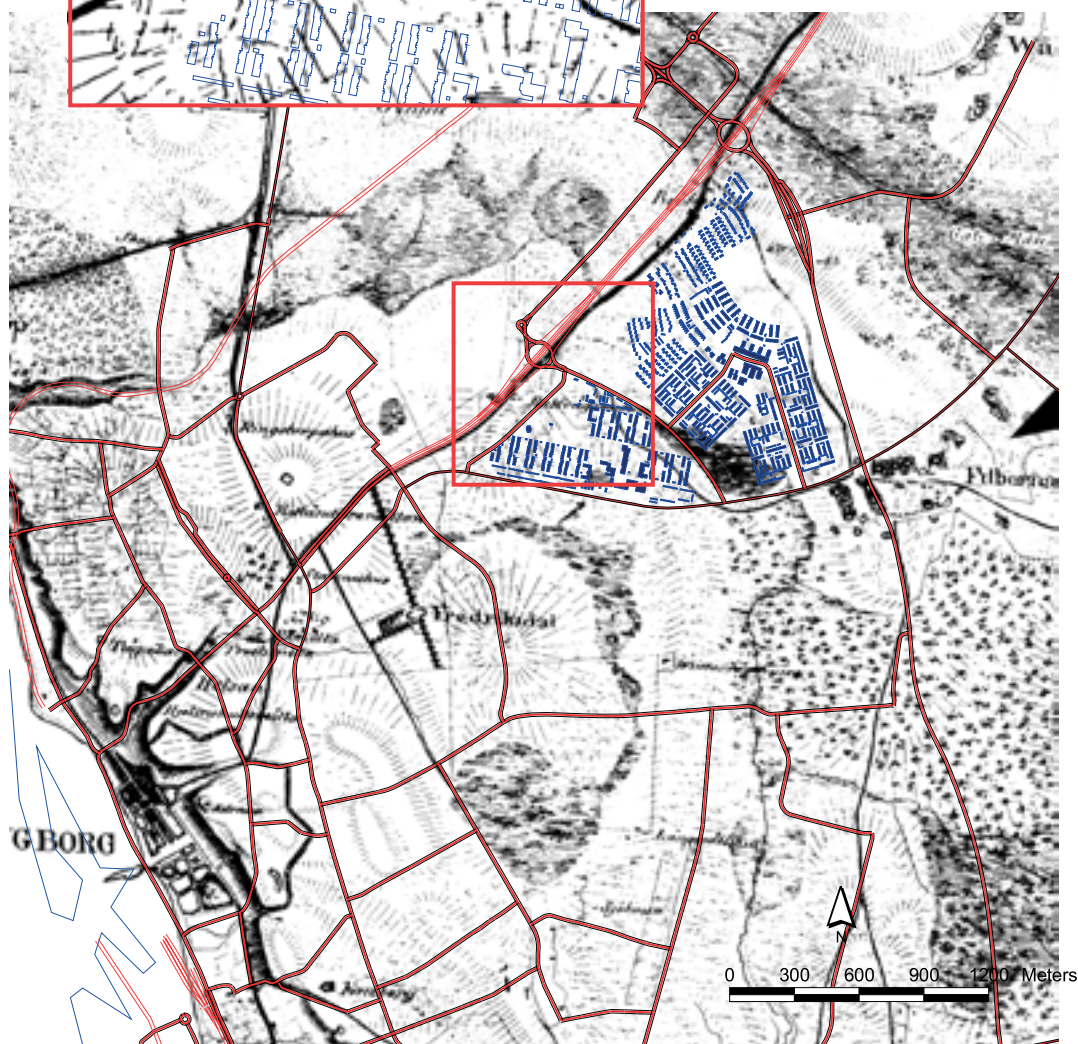
Den moderna kartan med husen på Dalhem och Drottninghög (blå) och det befintliga gatunätet lagda på Carl Palmgrens karta över slaget vid Helsingborg år 1710.

De andra gravhögarna

Drottninghögen

Den moderna kartan med husen på Dalhem och Drottninghög (blå) och det befintliga gatunätet lagda på den Skånska Rekognoseringskartan, upprättad omkring år 1815.

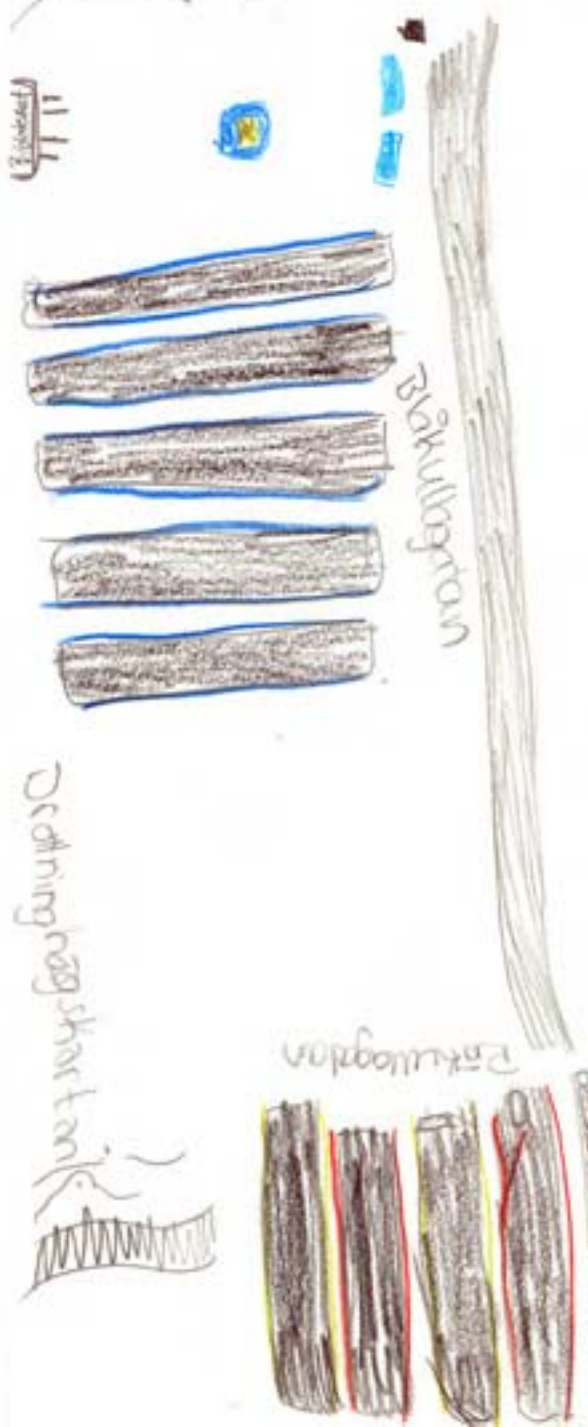
Rikets allmänna kartverk, ekonomiska afdelningen; Häradskartan, Helsingborg nord-ost. Upprättad av Anna Hernlund, Malmöhusläns hushållningssällskap år 1911. Tryckt i Stockholm.

Ekonomisk karta över Sverige, Malmöhus län, blad 3C3b Helsingborg.
Skala 1:10 000. Edition januari 1971. Tryckt i Stockholm.

RIMI

ICA STORMARKNAD

Karta över Drottninghögen, okänd skala.
Upprättad år 2003 av Mirella.

Karta över Drottninghög, okänd skala. Upprättad år 2003 av Caroline Sjöberg.

Smycken, ringar och tacksilver från Filbornaskatten. Fotografi Gabriel Hildebrand, Statens historiska museum, Stockholm.

Ett av de arabiska mynten från Filbornaskatten. Fotografi från Kungliga Myntkabinettet, Stockholm.

Adin Sedic: Här har jag Adin och mina vänner Danne, Robban, Peyman, Erin och Alex hittat en asfaltsbit långt nere i jorden. Vi hade en riktig arkeolog som var med oss. Han hette Jocke. Han sa att vårt fynd var jättebra.

Dajana Jozic: Här gräver jag Dajana, och min bästis Meri, med grävsked. Vi hittar väldigt mycket fynd. Men vi hittade väldigt många stenar också. Vi grävde i Filborna. Det var roligt att gräva men det var regnigt och kladdigt. När man hittade ett fynd så hoppade man upp och blev glad. Fast det var jobbigt att gräva. Man fick ont i händerna och händerna frös mycket. Här där vi grävde bodde arkeologen Joakims mormor. Hon hade sitt hus här.

Meri Lambrakis: Här sitter jag Meri med min bästa kompis Dajana. Vi försöker hitta fynd, vi har hittat keramik, tegel, porslin och en massa ben från djur. På bilden försöker vi gräva fram en massa fynd. Men vi började hitta en massa stenar, och sista dagen så hittade vi stengolv. Vår arkeolog Joakim berättade om tiden som hade gått. Platsen vi grävde på var Filborna, i en skog. Hans mormor bodde i ett hus där. Det roligaste var när man hittade ett fynd. Jag tyckte det var intressant för man lärde sig mycket. Joakim hittade också sin mormors gamla hund som var nedgrävd. Tur att det inte regnade, men det regnade på torsdagen när vi var där för andra gången.

Ana Katinic: På bilden visar jag upp en kattskalle, som min lärare hade hittat. De andra letar efter fornfynd: gamla ben och keramikskärvor. Det var i en skog i Filborna. En arkeolog som heter Joakim berättade om gamla saker och så grävde han upp ett hål, där vi fick fortsätta att gräva och leta efter fornfynd.

Zeljko Zekanovic: När vi kom till Filborna där vi skulle gräva berättade Joakim (den store mannen i fiskehatt) att det här var hans mormors tomt. Han berättade om att han grävt upp en hund (förmodligen hans mormors hund).

Dennis Andersson: Vårt fynd. Här hittade vårt gäng ett par tegelstenar från ett gammalt hus eller från en smed, eller så har någon dumpat av tegelstenar där. Vi hittade en bunke med gamla tegelstenar.

Sadik Sadiki: Grävning-
en i Filborna. Jag och
mina kompisar grävde
ett djupt hål och hittade
många små porslinsbitar.
Efter en stund hittade vi
en stor rund sten. Vi för-
sökte rulla upp den, men
den var för tung. Jag hit-
tade en lång planka och
puttade upp stenen.

Jessica Landsberg: Här är jag och
mina kompisar Emma och Emelie. Vi
arbetade tillsammans när vi gjorde
utgrävningar på Fredriksdal. Här
står vi på högen med jord som vi har
grävt upp. Vi hade delat upp oss i
grupper, och varje grupp fick en
schaktruta att gräva i. Vi hade en li-
ten grävsked och en skyffel att ar-
beta med. Vi skulle skrapa försiktigt
med kanten av grävskeden, jämt och
fint, och se om man hittade något.
Vi hittade mycket spik, tegelstenar
och små bitar av tegel också, och
små porslinsbitar och benbitar av en
katt och hund.

Robin Linell: Här gräver jag och Alex. Vi letar
efter keramik. Det som jag höll i heter grävs-
ked. Den ser nästan ut som en triangel. Den
var vass på toppen. När jag grävde hittade jag
en bit av en kruk. Alex och jag skiftades om
vem som skulle hålla grävskeden. Det var ro-
ligt att göra detta. Den spannen som vi slängde
jord i tömde vi ofta.

Ivan Marijic: På den här bilden lyssnar jag på vad Joakim har att säga om våra schakt. I mitt första schakt hade Joakim hittat en död hund. I det schaktet hittade vi många benbitar.

Ivan Marijic: På den här bilden tittar jag på ett stort hål. Jag trodde att de hade hittat någonting. Det var torsdagen den 15/5.

Ermin Idrizovic: På den här bilden är det jag och Danne som har grävt ett hål, vi hittade keramik. Det var spännande när man hittade något. Jag grävde med Danne, Peyman, Adin och Alex. Vi grävde det största hålet. Vi hittade asfalt. Det var roligt att gräva, vi hittade många saker.

Irma Smajic: Här på bilden ser ni mig Irma och min kompis Sharlot. Just nu sitter vi och äter efter att ha letat efter ett stengolv som förmodligen hade tillhört Joakims (arkeologen) mormor. Det är jag som sitter längst bak och äter en god banan. MUMS.

Anton Hedberg: Grävningen i Filborna. Här sitter jag, Anton Hedberg, och äter min efterrätt (Ballerinakex). Det var blött i gräset också för det hade regnat. Vi hade arbetat innan vi åt.

Faruk El-Zoubi: Fynd. Här gräver jag och Anton i en grop efter gamla saker. Vi hittade bara tegel och porslin (första gången), men andra gången grävde vi upp metall, gamla flaskor, porslin och en stor sten som vägde ca 200 kg och dess längd var ca 1,30 m och dess bredd var 70 cm och tjockleken var 20 – 25 cm. PS Robin var också med och grävde upp stenen. Första dagen var den 13/5 -03, andra gången var den 15/5 -03. Första gången var tråkig, men andra var rolig.

Zainab Al-Habuni: Här står jag, Zainab Al-Habuni med en påse flintastenar som jag och mina klasskamrater har hittat i jorden. Vi hittade tegel, mask, kapsyler, glas, porslin och djurben. Det var tur att det inte regnade fr då skulle det ha blivit väldigt geggigt. Det var roligt att gräva.

Peyman Farajian: Det var så att jag grävde i något annat hål, och min lärare grävde i det hålet som ni ser på bilden. Så plötsligt hittade min lärare något och jag gick till det hålet och grävde. Och plötsligt så hittade jag tegel från början av 1900-talet och alla blev nyfikna att gräva där.

Daniel Nilsson: Gropgruppen. Jag och mina vänner har grävt den största gropen av alla som grävdes. Det största vi hittade var en asfaltsbit. Mina vänner är: Ermin, Peyman, Adin och jag själv Daniel, som kallas Danne. Vi hade en arkeolog som heter Joakim. Vi var i Filborna. Vi var där Joakims mormor hade bott.

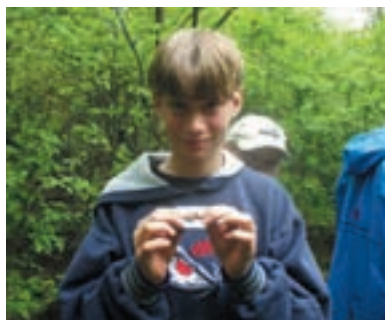
Sharlot Fye: Jag var här och letade efter golv, och jag orkade inte att sitta. Så jag böjde mej. Vi hittade en del av stengolv som vi grävde fram. Det kom ifrån huset där arkeologens mormor bodde.

Emelie Paulsson: Den här bilden visar när jag och Emma och Zainab äter vår matsäck. Det var skönt att ta en liten paus i det sköna gräset. Det var lite regnigt och soligt väder.

Emma Stjärnberg: Den här bilden visar när jag Emma Stjärnberg, gräver efter saker. Jag hittade mest tegel och lite porslinsbitar. Vädret var regnigt och grått. Min kompis Emelie sitter och gräver lite i sin egna grop lite längre bort.

Alexander Borg: Mitt fynd. Jag har hittat en keramikbit, som jag har hittat i min håla. Jag började att gräva på en håla, sen när jag hade grävt lite så kom en annan kille och hjälpte mig. Han heter Adin. Sen kom Danne och Ermin. Efter en stund Peyman och sen Sadik. Då blev vi en hel grupp. Han som gjorde oss till arkeologer heter Joakim. Han lärde oss mycket om arkeologi. Det var jätteroligt.

Simon Pihlblad: Arkeologi. Här på denna bild grävde jag och Linus i ett stort hål som bara innehöll stenar för det mesta.

Nadia Karagianni: Här visar jag Nadia mitt mynt som jag hittade när jag grävde i schakt 1. Det var ett danskt mynt, en tioöring från Christian X av Danmark. Han levde mellan 1912 – 1947. Jag tyckte att det var spännande att hitta ett mynt.

Tadej Stanic: Här sitter jag och Mohammed och Quendrim. Vi sorterar våra fynd. Vi hade plastpåsar som vi la fynden i. Det var järn, tegel, glas, keramik, djurben och porslin.

Johanna Malmros: Arkeologi. Var skall jag gräva? Jag hittar ingenting. Jo ... nu en krukbiter. Flytta jag skall fram. Jag har en grävspade i handen. Joakim berättade om vilka redskap man använder. *Smile* Kul.

Salih Tosun: Jag hittade kobben i schakt 2. Det var stort och jag blev glad när jag hittade det. Och Tadej hjälpte mej att gräva upp det.

Jo-Anna Lima Fortes: Arkeologisk utgrävning. Här sitter Jo-Anna och Djana och gör en karta över Joakims mormors trädgård. Det var inte så svårt att göra den. Det var ganska roligt! Det tog lång tid att göra den, men det var kul.

Ante Krajinovic: Arkeologi. Här tittar jag på ett fynd. Det var Linus som hittade det. Det är en nyckel som Linus hittade i det första schaktet.

Anis Aden: Arkeologi. Jag hade matpaus med mina kompisar. Efter matpausen vi polis och tjuv. En liten stund efter det klättrade vi uppför ett träd och ropade Juventus äger, och Salih ropade Real Madrid äger från ett annat träd.

Robin Linnell: Vi ritar en karta över där vi grävde. Vi fick rita in var vår arkeologs mormors hus var. Det var svårt att försöka få det bra. Det var jättekul.

Alaf Alshaikhli: Arkeologi. Jag var här och grävde men jag hittar nästan ingenting, jag hittade nästan bara tegel och glas, men inte mer än det. Men jag tyckte att det var jättetråkigt där. Och det är jag som är på bilden. Tack. Hej då!

Linus Karlsson Kittel: Här på denna bilden har jag och Simon grävt ett stort hål som förra gruppen hade grävt dagen innan. Här i spannen har vi hittat några stenar. Jag kan faktiskt inte komma på mer om denna bilden. Hej då!

Caroline Sjöberg: Här gräver jag Carolin och min kompis Linn. Det har funnits ett hus där vi gräver. Vi har hittat ett golv lite längre ned. Vi gräver i schakt 1. Det var roligt för man hittade saker hela tiden. När vi grävde så började det att regna. Jag hittade också lite koben och en kotand, en musunderkäke och glas och keramik m.m.

Daniel Dahlgren: Vi kollade på ena gropen där Joakim hittade en hundskalle och kroppen. Christian hittade en kattskalle. Vi hittade ett golv i ena gropen och vi hittade en stor sten, det var svårt. Det var svårt att se om det var keramik eller sten eller kol. På denna bild visar Joakim hur man använder redskap och berättar vi skall bete oss.

Mohammad Mahmoud: Arkeologi. Här hittade vi en stor sten som vi försökte att gräva upp. Jag var två gånger och grävde. Det var roligt. Det var svårt att få fram stenen.

Maria Nilsson: Jakt efter historien. Vi var och grävde efter saker från istiden och medeltiden. Här har vi hittat en Stor Sten och vi fick inte upp stenen för den var för tung, men vi hittade golvet. Men det var många stenar som var till golv. Jag grävde med Linus och Daniel och Tadej. På bilden hittade vi mest Tegel, och vi hittade också ben, fast vi grävde med spadar. Och sen skulle vi äta. Vi åt mat kl 11.00. Sen skulle vi täcka igen hålet

Marigona Shagiri: Arkeologi. Här på bilden ser ni Marigona, Mia och Ante! De har grävt fram ett golv och rännor. De har kommit fram till att det här är ett golv till ett gammalt hus.

Inveterarna på Dalhem och i Filborna. Från vänster: Alexander Meigård, Robin Persson, Sara Danielsson och Marie Billstén.

Den östra gaveln på den norra längan av Dalhemsgården. Fotografi Robin Persson, Dalhemsskolan år 2005.

Lämningar efter Filbornaparken; stenmuren. Fotografi Sara Danielsson, Dalhemsskolan 2005.

Kullarna längs med Österleden, i det gamla grutaget. Fotografi Alexander Meigård, Dalhemsskolan år 2005.

Ekonomilängorna på Hybolunds gård i Filborna. Fotografi Marie Billstén, Dalhemsskolan år 2005.

Rekonstruktionsförsök av Drottninghögen. Ritning: Irma Smaji, Drottninghögsskolan 2003.

Ritning av ett av hyreshusen på Närlunda, i de södra delarna av Helsingborg. Ritning Zainab Al Habduni, Drottninghögsskolan 2003.

Två olika typer av vägbeläggningar på Brohultsvägen, i de norra delarna av Dalhem. Asfalten har nått fram till den äldre kullerstenläggningen.

En gammal mur som avgränsat trädgården till ett gathus längs med Drottninghögsvägen, vid Gubbaparken. Gathuset finns med på häradskartan från år 1911. Muren är numera dekorerad med graffiti.

Författaren i trädgården till gathuset på Vasatorpsvägen 81, Filborna, år 1971. Fotografi: Gun Thomasson.

Trädgården på ödetomten vid Depågatan i Filborna år 2003.

Lekplatsen mellan två gårdar på Rökullagatan, Drottninghög, år 1974. Fotografi: Gun Thomasson.

Lekplatsen mellan två gårdar på Rökullagatan, Drottninghög, år 2005. Fotografi: Jonas Linné, Helsingborgshem.